

SPORT I TURYSTYKA
ŚRODKOWOEUROPEJSKIE CZASOPISMO NAUKOWE
T. 3

NR 1

RADA NAUKOWA

Ryszard ASIENKIEWICZ (Uniwersytet Zielonogórski)
Diethelm BLECKING (Uniwersytet Albrechta i Ludwika we Fryburgu)
Miroslav BOBRIK (Słowacki Uniwersytet Techniczny w Bratysławie)
Valentin CONSTANTINOV (Uniwersytet Państwowy Tiraspol z siedzibą w Kiszyniowie)
Tomáš DOHNAL (Uniwersytet Techniczny w Libercu)
Elena GODINA (Rosyjski Państwowy Uniwersytet Wychowania Fizycznego, Sportu i Turystyki)
Karol GÖRNER (Uniwersytet Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy)
Wiktor Władimirowicz GRIGORIEWICZ (Grodzieński Państwowy Uniwersytet Medyczny)
Michal JIŘÍ (Uniwersytet Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy)
Tomasz JUREK (Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu)
Jerzy KOSIEWICZ (Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie)
Jurij LIANNOJ (Sumski Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Antona Makarenki)
Wojciech LIPONSKI (Uniwersytet Szczeciński)
Veaceslav MANOLACHI (Państwowy Uniwersytet Wychowania Fizycznego i Sportu
w Kiszyniowie)
Josef OBORNÝ (Uniwersytet Komeńskiego w Bratysławie)
Andrzej PAWŁUCKI (Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu)
Jurij PELEKH (Równieński Państwowy Uniwersytet Humanistyczny)
Gertrud PFISTER (Uniwersytet Kopenhaski)
Anatolij TSOS (Wschodnioeuropejski Narodowy Uniwersytet im. Łesi Ukrainki w Łucku)
Marek WAIC (Uniwersytet Karola w Pradze)
Kludia ZUSKOVÁ (Uniwersytet Pavla Jozefa Šafárika w Koszycach)

LISTA RECENZENTÓW

dr hab. prof. UZ Ryszard ASIENKIEWICZ; dr hab. Paweł CHMURA; prof. dr hab. Zdzisław DZIUBIŃSKI; dr hab. prof. AWF Barbara FRĄCZEK; dr hab. prof. UP Piotr GOŁDYN; prof. dr hab. Tomasz JUREK; doc. PaedDr. Janka KANÁSOVÁ, PhD.; dr hab. prof. US Katarzyna KOTARSKA; dr hab. Barbara KOWALSKA; prof. dr hab. Maciej ŁUCZAK; dr hab. prof. AWF Adam MASZCZYK; dr hab. prof. UR Agnieszka MIRKIEWICZ; dr hab. prof. AWF Bartosz MOLIK; prof. dr hab. Leonard NOWAK; dr hab. prof. AWF Zbigniew NOWAK; dr hab. prof. UwB Artur PASKO; dr hab. prof. nadzw. Julia PAVLOVA; Ph Dr. Tomáš TLUSTÝ, Ph.D.; dr hab. prof. US Renata URBAN; dr hab. prof. OSW Jerzy URNIAŻ; prof. dr hab. Marek WAIC; dr hab. prof. UAM Ryszard WRYK; PhDr. Josef VORÁČEK, Ph.D.; dr hab. prof. AWF Piotr ŻUREK

Nadesłane do redakcji artykuły są oceniane anonimowo przez dwóch Recenzentów

UNIwersytet HUMANISTYCZNO-PRZYRODNICZY IM. JANA DŁUGOSZA
W CZĘSTOCHOWIE

SPORT I TURYSTYKA

**ŚRODKOWOEUROPEJSKIE
CZASOPISMO NAUKOWE**

TOM 3

NR 1

DAWNIEJ:
PRACE NAUKOWE AKADEMII IM. JANA DŁUGOSZA
W CZĘSTOCHOWIE. KULTURA FIZYCZNA

Częstochowa 2020

Redaktor Naczelny
Eligiusz MAŁOLEPSZY

Redaktor Naczelna Wydawnictwa
Paulina PIASECKA

Redaktorzy naukowi
Teresa DROZDEK-MAŁOLEPSZA
Błażej CIEŚLIK

Korekta
Andrzej MISZCZAK (język polski)
Andrzej WĄTROBA (język angielski)

Sekretarz redakcji
Arkadiusz PŁOMIŃSKI

Redakcja techniczna
Piotr GOSPODAREK

Redaktor statystyczny
Paulina UCIEKŁAK-JEŻ

Projekt okładki
Sławomir SADOWSKI

Redaktorzy językowi
Dariusz JAWORSKI
Andrzej WĄTROBA

Koordinator zasobów internetowych
Błażej CIEŚLIK

PISMO RECENZOWANE

Pierwotną wersją periodyku jest publikacja papierowa

Strona internetowa czasopisma
<http://www.sit.ujd.edu.pl>

Czasopismo indeksowane w bazach:
Agro, BazHum (Baza Czasopism Humanistycznych i Społecznych),
CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities),
DOAJ (Directory of Open Access Journals)
ERIH PLUS (The European Index for the Humanities and the Social Sciences),
Index Copernicus (IC Journals Master List), PBN (Polska Bibliografia Naukowa)

© Copyright by
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie
Częstochowa 2020

p-ISSN 2545-3211
e-ISSN 2657-4322

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego
im. Jana Długosza w Częstochowie
42-200 Częstochowa, ul. Waszyngtona 4/8
tel. (34) 378-43-29, faks (34) 378-43-19
www.ujd.edu.pl
e-mail: wydawnictwo@ujd.edu.pl

SPIS TREŚCI

CONTENTS

Wstęp	7
CZĘŚĆ I	
DZIEJE KULTURY FIZYCZNEJ W POLSCE I NA ŚWIECIE	
Jerzy URNIAŻ	
Oświecenie a reforma Komisji Edukacji Narodowej, jej pionierski system scentralizowanego zarządzania, program szkolny i wychowanie fizyczne: mity i rzeczywistość	11
Enlightenment and reform of The National Education Commission, its pioneering system of centralized management, the school program and physical education: myths and reality (Abstract)	11
Kamil POTRZUSKI	
Niezrealizowane elementy projektu Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego. Przyczynek do dziejów uczelni w 90. rocznicę jej powstania	29
Unrealised Elements of Central Institute of Physical Education. A Contribution to the History of Józef Piłsudski University of Physical Education in Warsaw on 90th Anniversary (Abstract)	29
Aleš FEJFAR	
Mountain Service in the Czech Lands from Its Foundation until the Second World War	45
Górska służba ratunkowa na ziemiach czeskich od czasów założenia po drugą wojnę światową (Streszczenie)	45
Jerzy CHEŁMECKI	
Wychowankowie Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce w igrzyskach olimpijskich 1924–1936	59
Followers of the Union of Gymnastic Societies “Sokół” (Falcon) in Poland in the Olympic Games 1924–1936 (Abstract)	59
Agnieszka POŁANIECKA, Julian JAROSZEWSKI	
Sport masowy na Ziemi Gdańskiej w latach 1945–1989	85
Mass sport in the Gdańsk lands in the years 1945–1989 (Abstract)	85

Wiesław PIĘTA

Tenis stołowy w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (Akademickie Mistrzostwa Świata)	99
Table tennis in the Archives of the Institute of National Remembrance (University World Championship) (Abstract)	99

CZĘŚĆ II

TEORIA I METODYKA WYCHOWANIA FIZYCZNEGO I SPORTU

Natalia CHUPRUN, Igor YURCHENKO

Optimization of movement activity and the mental state of students by dance aerobics	121
Optymalizacja aktywności ruchowej i stanu psychofizycznego studentek za pomocą aerobiku tanecznego (Streszczenie)	121

Jan ŠÍMA, Jan PROCHÁZKA

Analysis of the Polish Highest Football League Competition System ...	133
Analiza systemu rozgrywek w najwyższej polskiej lidze piłkarskiej (Streszczenie)	133

CZĘŚĆ III

UWARUNKOWANIA ZDROWIA, POSTAWY PROZDROWOTNE, JAKOŚĆ ŻYCIA

Robert GAJDA

Poziom aktywności fizycznej a wybrane zwyczaje żywieniowe kobiet	147
Level of physical activity in comparison to selected eating habits of women (Abstract)	147

WSTĘP

W 2020 r. czasopismo „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” ukazuje się trzeci rok. Jest kontynuacją czasopisma „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna”. W pierwszym numerze zostały zaprezentowane prace Autorów z różnych ośrodków naukowych w Polsce i w Europie.

Część I – *Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce i na świecie* – odnosi się do następującej tematyki:

- Oświecenie a reforma Komisja Edukacji Narodowej, jej pionierski system scentralizowanego zarządzania, program szkolny i wychowanie fizyczne,
- niezrealizowane elementy projektu Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego,
- górską służbę ratunkową na ziemiach czeskich od czasów założenia po drugą wojnę światową,
- wychowankowie Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce w Igrzyskach Olimpijskich 1924–1936,
- sport masowy na Ziemi Gdańskiej w latach 1945–1989,
- tenis stołowy w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (Akademickie Mistrzostwa Świata).

W części II, zatytułowanej *Teoria i metodyka wychowania fizycznego i sportu*, przedstawiono dwa zagadnienia:

- optymalizacja aktywności ruchowej i stanu psychofizycznego studentek za pomocą aerobiku tanecznego,
- analiza systemu rozgrywek w najwyższej polskiej lidze piłkarskiej.

Część III czasopisma dotyczy problematyki *uwarunkowań zdrowia, postaw prozdrowotnych i jakości życia*. W tej części ukazano pracę odnoszącą się do poziomu aktywności fizycznej a wybranych zwyczajów żywieniowych kobiet.

Pragnę złożyć serdeczne podziękowania Recenzentom za cenne i życzliwe uwagi, podnoszące wartość niniejszego periodyku. Dziękuję za współpracę Autorom publikacji zamieszczonych w czasopiśmie naukowym. Jednocześnie wyrażam nadzieję, że liczba Osób zainteresowanych publikowaniem własnych osiągnięć naukowych w kolejnych numerach czasopisma „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” się poszerzy.

Eligiusz Małolepszy

CZEŚĆ I
DZIEJE KULTURY FIZYCZNEJ
W POLSCE I NA ŚWIECIE

Jerzy URNIAŻ*

<https://orcid.org/0000-0002-4857624x>

Oświecenie a reforma Komisji Edukacji Narodowej, jej pionierski system scentralizowanego zarządzania, program szkolny i wychowanie fizyczne: mity i rzeczywistość

Jak cytować [how to cite]: Urniaż J., *Oświecenie a reforma Komisji Edukacji Narodowej, jej pionierski system scentralizowanego zarządzania, program szkolny i wychowanie fizyczne: mity i rzeczywistość*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 1, s. 11–27.

Enlightenment and reform of The National Education Commission, its pioneering system of centralized management, the school program and physical education: myths and reality

Abstract

In this article, the author discusses the reasons for creating the National Education Commission, its links with the Enlightenment, the school program, PE and, above all, the centralized system of management and financing of the reform.

In the first place, reference was made to the characteristic trends of the Enlightenment, the way the Republic of Poland functioned until the partitions, and in the second part to KEN reform. The reform was not the effect of the long-term state education policy. It was created thanks to the coincidence of the unexpected liquidation of the Jesuit Order in Europe. The financial security of the reform was money gained from the sale of wealth of the Order, used thanks to the pioneering system in Europe of centralized management and financing of the reform. As it turned out, this system – in the absence of control – made it possible to squander and even misappropriate a large part of the

* dr hab. prof. OSW, Olsztyńska Szkoła Wyższa im. Józefa Rusieckiego; e-mail: jurniaz@wp.pl

funds. The effect of this was the collapse of many schools and a small number of secular teachers (eg. PE was often conducted by older students).

In the KEN reform, it is difficult to find the characteristic features of the Enlightenment, because of world-view and mental-cultural issues. Moreover, the reform did not have long term prospects on the one hand due to the limited size of post-Jesussian wealth, on the other – due to the lack of alternative financial security – regularly incoming taxes to the state, which was not the case in the Commonwealth of Poland.

Keywords: Enlightenment, Catholic Church, Commonwealth, KEN, centralized system, financial resources, school curriculum, physical education.

Streszczenie

W niniejszym artykule autor omawia przesłanki utworzenia Komisji Edukacji Narodowej, jej związku z oświeceniem, program szkolny, wychowanie fizyczne, a przede wszystkim scentralizowany system zarządzania i finansowania jej reformy.

W pierwszej kolejności odniesiono się do charakterystycznych trendów oświecenia, sposobu funkcjonowania RP do czasu rozbiorów, w drugiej – do reformy KEN. Reforma nie była efektem długofalowej polityki edukacyjnej państwa. Była możliwa dzięki zbiegowi okoliczności, jakim była nieoczekiwana likwidacja zakonu jezuitów w Europie. Zabezpieczenie finansowe reformy stanowiły środki ze sprzedaży majątku zakonu, wykorzystane dzięki pionierskiemu w Europie systemowi scentralizowanego zarządzania i finansowania reformy. Jak się okazało, ów system – przy braku kontroli – umożliwił roztrwonienie, a nawet sprzeniewierzenie dużej części środków uzyskanych ze sprzedaży pojezuickiego majątku. Efektem tego był upadek wielu szkół i niewielka liczba świeckich nauczycieli (np. wychowanie fizyczne często prowadzili starsi uczniowie).

W reformie KEN trudno – z powodu kwestii światopoglądowych i mentalno-kulturowych – się doszukać charakterystycznych cech oświecenia, co więcej, reforma nie miała perspektyw; z jednej strony – z powodu ograniczonej wielkości pojezuickich majątków, z drugiej – z braku alternatywnego zabezpieczenia, jakim są regularnie napływające podatki do kasy państwa, czego w Rzeczypospolitej nie było.

Słowa kluczowe: Oświecenie, Kościół katolicki, Rzeczpospolita, KEN, scentralizowany system, środki finansowe, program szkolny, wychowanie fizyczne.

Wprowadzenie

Zagadnienia dotyczące oświecenia europejskiego, funkcjonowania Rzeczypospolitej (RP) czy powołania oświeceniowej Komisji Edukacji Narodowej (KEN), jej rewolucyjnej – na owe czasy – reformy szkolnej, wprowadzającej obowiązkowe zajęcia wychowania fizycznego (wf) są już w literaturze szeroko omówione¹. Mimo to, zawsze będą zachęcały do stawiania pytań dotyczących ówczesnych wyzwań i podejmowanych decyzji, pobudzając do dalszych badań.

Z pewnością do takich należą pytania: co się takiego wydarzyło, iż władarze RP, izolujący się od nowożytnych trendów, podjęli decyzję o utworzeniu KEN,

¹ W Polsce ukazało się na ten temat wiele opracowań w postaci druków zwartych, artykułów naukowych, etc. Najważniejsze zawiera zamieszczona na końcu bibliografia przedmiotowa.

postrzeganej często w naszej świadomości narodowej jako rewolucyjna oświeceniowa reforma oświatowa. Jak funkcjonował pionierski wówczas w Europie system scentralizowanego zarządzania i finansowania reformy? Jak wyglądała praktyka tworzenia systemu szkolnego? Jak rozwijało się wychowanie fizyczne?

Szukanie odpowiedzi na powyższe pytania stanowiło inspirację do napisania niniejszego artykułu, przy czym autor nie rości sobie prawa do jakichkolwiek autorytatywnych rozstrzygnięć, pragnie jedynie krytycznie odnieść się do pytań, a następnie przedstawić powstałe wątpliwości i – w miarę możliwości – na nie odpowiedzieć.

Punktem wyjścia naszych rozważań jest oświecenie, które zaznaczyło się gwałtownym przyspieszeniem kapitalistycznych stosunków rynkowych w wiodących krajach europejskich. Tworzyła się gospodarka przemysłowa i handel o globalnym, dzięki rozwijającej się komunikacji morskiej, charakterze, którym to zjawiskom towarzyszyły częste wojny o prymat w prowadzeniu interesów. Jednocześnie rozwijała się nauka, twórczość literacka, pojawiła się refleksja nad religią, a zwłaszcza chrześcijaństwem oraz – jak pisze R. Wroczyński – eksplozja projektów reform wychowawczych i systemów oświatowych w wielu krajach europejskich. Projekty te nawiązywały do przemysłów J.A. Komeńskiego, który w pracy *Wielka dydaktyka* przedstawił założenia i program powszechnego systemu oświatowego – nauki i ćwiczeń fizycznych już od wieku przedszkolnego – jednolitego dla wszystkich ludzi bez względu na pochodzenie społeczne². Wszystko to razem tworzyło nową jakość stosunków społeczno-kulturowych w Europie, tworząc jednocześnie specyficzny klimat epoki, do którego także współcześnie powracamy.

Klimat oświecenia

We Francji oświecenie było wynikiem gwałtownego rozwoju twórczości literackiej, poruszającej kwestie społeczno-kulturowe, wynikające z niesprawiedliwych stosunków społecznych, nadmiernej samowoli i nieobyčajności klas wyższych, zepsucia moralnego dworu panującego i jego popleczników oraz próbą zakwestionowania absolutyzmu dworu Ludwika XIV oraz Ludwika XV, co zakończyło się rewolucją. W kwestii zmian edukacyjnych dużą rolę odegrały prace: J.J. Rousseau, zatytułowana *Emil*, a także Helvetiusa *O człowieku*. Ten ostatni pisał o potrzebie powszechnego systemu edukacyjnego i wychowawczego, w którym zajęcia wychowania fizycznego będą stanowiły integralny element kształcenia ogólnego³. W Anglii oświecenie było próbą tworzenia nowego ładu społecznego po rewolucji z końca XVII w., gwarantującego angielskiej bur-

² R. Wroczyński, *Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, 1985, s. 86–87.

³ Tamże, s. 88–89.

żuazji i mieszczaństwu szeroki zakres praw politycznych. Pojawiły się nowe tendencje pedagogiczne w wychowaniu i edukacji młodzieży angielskiej prezentowane przez J. Locke'a w pracy *Traktat o rozumie ludzkim*. Rozwijała się nauka i gospodarka przemysłowa. I. Newton odkrył zasady dynamiki, zaś w zakresie mechaniki i grawitacji wytyczył kierunek badań w fizyce na najbliższe dwieście lat. T. Newcomen skonstruował atmosferyczny silnik parowy, natomiast J. Watt maszynę parową, która zapoczątkowała rewolucję przemysłową. W Rosji za rządów Katarzyny II oświecenie miało charakter „salonowo-dworski” i było próbą europeizacji Rosji⁴.

W Niemczech historyczny kontekst epoki oświecenia wynikał z zacofania gospodarczego i stosunków feudalnych, rozbitcia Niemiec na luźno powiązane, walczące ze sobą feudalne księstwa, które tworzyły Cesarstwo Rzymskie Narodu Niemieckiego. Rujnowane przez rozliczne wojny Niemcy nie stanowiły organizmu ogólnonarodowego, który cementowałby kulturą i społeczną jedność kraju. Analogiczna do złożoności ustroju politycznego była sytuacja Kościołów: protestanckiego, katolickiego i innych wyznań, od czasów reformacji Marcina Lutra toczących nieustanne wojny i spory w kwestiach teologicznych, prestiżowych i terytorialnych, co zaowocowało wysoką pozycją niemieckich intelektualistów w Europie. W odniesieniu do literatury należy wymienić J.W. Goethego i J.Ch.F. Schillera, zaś filozofii – I. Kanta i J.G. Herdera, którzy mieli ogromny wpływ na ówczesną myśl filozoficzną w Europie. Podobnie wysoką pozycję zajmowali niemieccy pedagodzy w kwestiach programów szkolnych i wychowania fizycznego.

Filantropiści otwierali szkoły, w których propagowali idee programowe i wychowawcze, takie jak: tolerancja religijna, nauki przyrodnicze, warsztaty uczące zawodu i obowiązkowe, w szerokim zakresie, ćwiczenia fizyczne prowadzone w krytych pomieszczeniach, na placach i w terenie bez względu na porę roku i warunki pogodowe. Były to: gimnastyka, ćwiczenia na poręczach i drążku, biegi, skoki, rzut oszczepem, gry i zabawy ruchowe, także w terenie, sanki i łyżwy zimą. Ów program w kolejnych latach miał ogromny wpływ na teoretyczną i praktyczną działalność niemieckich pedagogów J.Ch.F. Guts Muthsa i F.L. Jahna. Zwracali oni uwagę na znaczenie ćwiczeń fizycznych w szkolnym i pozaszkolnym wychowaniu młodzieży, co znalazło silny oddźwięk w niemieckim społeczeństwie, zwłaszcza po przegranej wojnie z Francuzami w 1805 r. i miało ogromny wpływ na tworzenie ogólnie dostępnych placów sportowych z podstawowymi przyrządami gimnastycznymi, które stały się miejscem narodowego wychowania młodzieży⁵. Owa działalność pedagogiczna znalazła wielu naśladowców w krajach europejskich, czego efektem był rozwój programów szkolnych i wychowania fizycznego.

⁴ K. Rondomański, *Hermeneutyka oświeceniowego spojrzenia na istotę religii. Filozoficzne tło epoki XVIII w. w Europie*, „Szkice Humanistyczne” 2010, t. 22, nr 2–3, s. 58.

⁵ T. Jurek, *Kultura fizyczna mniejszości niemieckiej w Polsce w latach 1918–1939*, Gorzów Wlkp. – Poznań 2002, s. 64–65.

Wszystko to razem tworzyło charakterystyczne cechy oświecenia w Europie, do których należy zaliczyć przede wszystkim: racjonalizm, naturalizm, liberynizm, ateizm, deizm, rozwój nauk przyrodniczych, antydogmatyzm, wiarę w postęp, widoczny rozdział filozofii i religii, mimo wspólnych obszarów poznawczo-badawczych, gdzie abstrakcyjność wiedzy ustępowała naukowości. Tworzono prawa i modele pojęciowe, skutkujące odkryciami w medycynie, astronomii, fizyce, chemii oraz rozwojem techniki użytkowej, poznania empirycznego, wszystko to znajdowało zastosowanie w wyjaśnianiu zjawisk przyrody. Następowala stopniowa sekularyzacja społeczeństw, duchowieństwo traciło wcześniejsze wpływy (rozbitcie odwiecznych związków ołtarza z tronem), wykuty został etos mieszczański i liberalizm kapitalistyczny, który będzie stanowił o powodzeniu gospodarczym państw oraz edukacji. W pedagogice następowała wręcz eksplozja projektów reform wychowawczych i systemów oświatowych.

Człowiek, jak pisał I. Kant, miał stawać się coraz rozumniejszy⁶. Idee humanizmu mówiły o wartości człowieka, nauce, liberalizmie i odczarowaniu świata. Jak pisze J. Kurowicki – Bóg powoli stawał się rozumem⁷.

Rzeczpospolita i szczególne umiłowanie wolności

W Rzeczypospolitej idee oświeceniowe ograniczały się do politycznej publicystyki salonowo-dworskiej, głównie na dworze Stanisława Augusta Poniatowskiego⁸. Podobnie jak idee renesansowe, nie miały one wpływu na życie codzienne i funkcjonowanie kraju, który nie był zainteresowany nowożytnymi zmianami.

Na taki stan rzeczy złożyły się dwie zasadnicze kwestie. Pierwsza, to silny wpływ Kościoła katolickiego i jego nauk na sposób funkcjonowania państwa. I chociaż nie byliśmy w Europie w tej kwestii odosobnieni, to jednak u nas związek z Kościołem był szczególnie silny, co jest widoczne aż nazbyt dobrze w ostatnim czasie. Związek ten zaistniał po przyjęciu chrześcijaństwa (966 r.), zaś kilka wieków później zaowocował mitem o Rzeczypospolitej jako przedmurzu chrześcijaństwa na Wschodzie.

Druga kwestia, to ideologia polskiego sarmatyzmu⁹. Dowodziła ona dostojnego pochodzenia Polaków, wywodziła dzieje narodu polskiego od czasów antyku oraz utożsamiała szlachcica Sarmatę z wiarą, obroną religii i jej wartości

⁶ Z. Krasnodębski, *Upadek idei postępu*, Warszawa 1991, s. 162.

⁷ J. Kurowicki, *Odczarowanie świata i heglowska boskość rozumu*, [w:] W. Tulibacki, A. Możdziej (red.), *Świat człowieka w perspektywie wiedzy humanistycznej*, Olsztyn 2005, s. 14.

⁸ T. Kostkiewicz, *Oświecenie. Próg naszej współczesności*, Warszawa 1994.

⁹ T. Mańkowski, *Genealogia sarmatyzmu*, Warszawa 1946; K. Zielińska, *Pustka zwana narodem czy mit wiecznie żywy? O różnych obliczach sarmatyzmu dawnego i współczesnego*, „Szkice Humanistyczne” 2016, vol. 40, nr 3, s. 37–45.

moralnych. Efektem tego był konserwatyzm i fanatyzm religijny oraz wiara w to, że naród polski został wybrany przez Boga, czego przykładem może być, dobrze opisana przez Henryka Sienkiewicza, postawa króla Jana Kazimierza, który zamiast przeciwstawić się Szwedom, jako dobry katolik koronował Matkę Jezusa na królową Polski. Oba te mity, wypracowane na przestrzeni dziejów, na trwałe wpisały się w powszechną świadomość naszego narodu, a rozbudowane w światopogląd, stały się obiektywem, przez który postrzegano rzeczywistość.

Dochodziły do tego hasła nieograniczonej wolności osobistej. W XVII w. owo umiłowanie wolności znalazło zwieńczenie w „złotej wolności szlacheckiej”, szczycącej się feudalną gospodarką rolną, pospolitym ruszeniem, *liberum veto*, wolną elekcją i słabą władzą królewską. Znamienna jest tutaj opinia Aleksandra Maksymiliana Fredry: „Narzekają niektórzy na brak gotówki w skarbie, lecz nie ja ani nikt świadomy naszych stosunków. A więc: aby majestat nie wpadł w pychę, mając gotowe pieniądze, aby nie szukał wojny za wojną bez żadnej korzyści i nie wplątał Rzeczypospolitej w niebezpieczeństwo, dlatego raczej niech prosi na sejmie o zaciąg, pieniądze i zaopatrzenie w żywność”¹⁰. W efekcie zrywane były kolejne sejmy, nim się na dobre rozpoczęły, widoczne było lekceważenie prawa, forsowanie własnych partykularnych ambicji, także w ważnych sprawach państwa, egoizm i troska o własne dobro.

A wszystko to razem rzutowało na naszą tożsamość, moralność, postrzeganie świata, światopogląd, wartości wychowawcze, naukę, edukację i kulturę oraz przekonanie o doskonałości ustroju społeczno-politycznego. Znajdowało to również odbicie w ówczesnym piśmiennictwie, a także w badaniach naukowych¹¹.

Nieobowiązkową kilkuletnią edukacją szkolną oraz wychowaniem młodzieży odpłatnie zajmowały się zakony jezuitów i pijarów¹² oraz kościoły uczące dzieci szlacheckie religii, teologii, polskiego i arytmetyki. Prowadzono też okazjonalnie ćwiczenia fizyczne na świeżym powietrzu, w zależności od chęci nauczycieli i warunków pogodowych¹³. Głównie były to gry i zabawy ruchowe, rzucanie kamieniami, bieganie, zimą zjeżdżanie na sankach, co miało sprzyjać zdrowiu i wypoczynkowi po godzinach nauki i modlitwy. W programach szkolnych nie uwzględniano kwestii utylitarnych i wojskowych. Szlachcic Sarmata dystan-

¹⁰ Cyt za: Z. Ogonowski, *Nad pismami A.M. Fredry w obronie liberum veto*, [w:] tegoż, *Filozofia polityczna w Polsce XVII wieku i tradycje demokracji europejskiej*, Warszawa 1992, s. 37.

¹¹ Przykładem może być tu franciszkanin Wojciech Dembołęcki, który w swoim *Wywodzie* pisał m.in., że Adam i Ewa mówili po polsku, a wśród synów Adama obowiązywała wolna elekcja. Badania W. Dembołęckiego spotkały się nawet z krytyką zakonu franciszkanów i niektórych polskich intelektualistów, niemniej znalazły uznanie i aprobatę takich m.in. postaci, jak król Władysław IV czy Hugo Kołłątaj, a zwłaszcza konserwatystów religijnych, stanowiących ogromną większość w kraju. Z. Ogonowski, *Filozofia i myśl społeczna w Polsce XVII wieku*, cz. 1, Warszawa 1979.

¹² Jezuici w RP tworzyli sieć szkół od 1564 r., natomiast pijarzy od 1642 r. Ich głównym zadaniem była obrona katolicyzmu.

¹³ M. Ordyłowski, *Historia kultury fizycznej. Starożytność – Oświecenie*, Wrocław 1997, s. 123–124.

sował się od pracy, zaś umiejętności żołnierskie niezbędne podczas wojen lub w rozwiązywaniu sąsiedzkich waśni zdobywał w domu rodzinnym.

Aktualne do dnia dzisiejszego hasło *Bóg, Honor, Ojczyzna* tworzyły jedność, gdzie wartości *sacrum* wyznaczały kierunek życia społecznego, stanowiły o honorze i sposobie funkcjonowania RP. Dawało to poczucie dumy narodowej, ustroju idealnego i przekonanie o najdoskonalszym prawie oraz najlepiej rozumianej wolności.

Wyjaśnia to brak zainteresowania prądami humanistycznymi, zmianami rynkowymi, nowożytną nauką i edukacją. Tym należy tłumaczyć zamknięcie się na cudzoziemszczyznę i wszelkie nowości płynące z zagranicy. Więcej, zamiast międzynarodowej współpracy zamknęliśmy się w sobie, przekonani o własnej doskonałości, której każda zmiana może tylko zaszkodzić. Dochodziły do tego nie zawsze dobre decyzje polityczne, nieudane wojny religijne i zatargi z sąsiadami. Nie pozwoliło to nam urosnąć do rangi mocarstwa, w przeciwieństwie do Rosji, Prus i Austrii, które ponad Polską zawierały sojusze. Okazało się też, że nasi Sarmaci, wbrew temu, co sami o sobie sądzili, nie potrafili skutecznie wówczas na to reagować¹⁴.

Dopiero przed rozbiorami zaczęto dostrzegać słabe strony ideologii sarmatyzmu. Owszem, odnotowujemy nowoczesne postawy *Polaka-obywatela* propagowane przez naszych intelektualistów, jak chociażby Stanisława Leszczyńskiego i pijara Stanisława Konarskiego, założyciela *Collegium Nobilium* (przeznaczonego dla dzieci arystokracji polskiej), w którym podobnie, jak w utworzonej dwadzieścia pięć lat później Szkole Rycerskiej wprowadzono także ćwiczenia fizyczne, takie jak jazda konna, szermierka, gry ruchowe i biegi na wzór podobnych szkół w zachodniej Europie¹⁵.

Głównie jednak chodziło o rozbudzenie u naszych Sarmatów propaństwowej świadomości narodowej i potrzeby czynnego patriotyzmu, który zmieniłby dotychczasowy skostniały i konserwatywny sposób myślenia. Postulowano pracę społeczną, a zamiast konserwatyzmu – otwarcie się na nowożytne zmiany. O ile potrzeba pracy społecznej, świadomości narodowej itd. nie budzą wątpliwości, o tyle kwestia otwarcia się na płynące z zagranicy idee proponowane przez światłych Polaków, prowokuje do pytania, kto i w jaki sposób miałyby tego dokonać w Rzeczypospolitej? We wspomnianych bowiem pomysłach na edukację nie sposób doszukać się jakiejś charakterystycznej cechy oświeceniowej, nie mówiąc już o liberalizmie, zwłaszcza że owym zmianom miałyby służyć dotychczasowe narzędzia intelektualne¹⁶, co więcej, do czasu rozbiorów trudno też odwołać się do jakichś prób wprowadzenia nowożytnych reform gospodarczych zmieniających dotychczasowy stan rzeczy.

¹⁴ M.G. Müller, *Czy rozbiory uniemożliwiły wejście Polski na drogę nowoczesności?*, [w:] A. Ajnenkiel, J. Kuczyński, A. Wohl (red.), *Sens polskiej historii*, Warszawa 1990, s. 141–146.

¹⁵ R. Wroczyński, dz. cyt., s. 92.

¹⁶ J. Kurowicki, dz. cyt., 11–21.

Komisja Edukacji Narodowej w aksjologicznej przestrzeni zwierzchnictwa Kościoła katolickiego

21 lipca 1773 r. papież Klemens XIV niespodziewanie zlikwidował zakon jezuitów, który od czasów założenia w 1534 r. przez św. Ignacego Loyolę zajmował się oświatą i szkolnictwem w Polsce i Europie. 14 października 1773 r. (rok po I rozbiórce Polski) Sejm RP powołał Komisję Edukacji Narodowej, dzięki poparciu króla Stanisława Augusta Poniatowskiego i skupionych wokół niego najbardziej świątłych Polaków¹⁷, zwolenników francuskiego fizjokratyzmu¹⁸. KEN była centralną władzą oświatową, podległą bezpośrednio sejmowi, która zreformowała szkolnictwo, wprowadzając edukację na trzech poziomach, zgodnie z ówczesnym podziałem społecznym. Najniższy poziom stanowiły szkoły powszechne (parafialne), wyższy – gimnazja i najwyższy uniwersytety. Wprowadzono scentralizowane kierowanie i finansowanie oraz ujednolicone nauczanie w języku polskim¹⁹. Tym samym KEN stała się pierwszym w Europie ministerstwem oświaty. Środków na realizację tak szeroko zakrojonego projektu miała dostarczyć sprzedaż dóbr zlikwidowanego zakonu, wycenionych wówczas na ogromną kwotę ok. 32 mln złotych polskich²⁰.

Stosunkowo szybko ukazały się dwa ważne zarządzenia KEN: *Przepis na szkoły parafialne*, autorstwa biskupa Ignacego Massalskiego (I przewodniczącego KEN) i *Przepis na szkoły wojewódzkie*, autorstwa Ignacego Potockiego, zaś z początkiem 1775 r. utworzono Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych, organ, którego zadaniem było opracowanie nowych programów i podręczników dla szkół, wizytacje szkół, administrowanie szkolnictwem²¹.

W założeniu, programy szkolne miały prezentować uniwersalny charakter, nacechowany praktycyzmem, a także spełniać praktyczne i życiowe aspiracje młodzieży ze wszystkich warstw społecznych pod względem umysłowym i moralnym ze szczególnym uwzględnieniem propaństwowego wychowania obywa-

¹⁷ Ignacy Massalski – biskup wileński i pierwszy przewodniczący KEN do 1776 r., Michał Poniatowski – młodszy brat króla, biskup płocki, przewodniczący KEN od 1776 r. i prymas Polski od 1784 r., Joachim Chreptowicz – podkanclerzy Wielkiego Księstwa Litewskiego, August Sułkowski – wojewoda poznański, Adam Kazimierz Czartoryski – Generał ziem ruskich i komendant Szkoły Rycerskiej, Andrzej Zamoyski – kawaler Orderu Orła Białego, Ignacy Potocki – pisarz Wielkiego Księstwa Litewskiego i późniejszy przewodniczący Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych, Antoni Poniński – starosta kopanicki.

¹⁸ Szkoła ekonomiczna stworzona we Francji w 2 poł. XVIII w. Główni przedstawiciele fizjokratyzmu w RP to: A. Popławski, H. Stroynowski, H. Kołłątaj, S. Dembowski, *Encyklopedia PWN*, t. 1, s. 631; W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1989, s. 172.

¹⁹ A. Gąsiorowski, *Pierwsze europejskie ministerstwo edukacji*, [w:] W. Tulibacki, A. Moździerz (red.), *Sens...*, s. 381–387; H. Hinz, *Polskie oświecenie i KEN*, Warszawa 1973.

²⁰ Tamże.

²¹ S. Możdżeń, *Zarys historii wychowania*, cz. 1, Kielce 1992, s. 211.

telskiego, w którym religia i nauka moralna stanowiły podstawę. Ważną rolę w tym dziele wyznaczono obowiązkowym zajęciom wychowania fizycznego i musztry wojskowej.

W szkołach parafialnych dzieci chłopskie i szlacheckie miały się uczyć religii, czytania, pisania i rachunków, ponadto podkreślano konieczność i znaczenie ruchu i zabaw²². Z kolei w siedmioklasowych szkołach wojewódzkich program przewidywał lekcje z następujących przedmiotów: religia (zasady moralne i prawo), historia z geografią, łacina i język polski, retoryka z poetyką, historia naturalna, botanika z zoologią, fizyka, historia rzemiosł, matematyka z logiką, języki nowożytne (francuski, niemiecki), systematycznie prowadzone wychowanie fizyczne oraz zajęcia praktyczne z mechaniki, hydrauliki, higieny, rolnictwa i ogrodnictwa²³.

Wszystko to wymagało wprowadzenia nowego systemu zarządzania oświatą; tworzenia nowych ustaw i przepisów dotyczących zasad i organizacji szkół różnych szczebli, nowych podręczników, kształcenia nauczycieli, edukacji dziewcząt, stworzenia systemu kontroli (wizytacji), etc.²⁴ KEN wyznaczyła oświacie horyzont aksjologiczny wypełniony nowatorską treścią w kwestii świadomości narodowej, czynnego patriotyzmu, pracy od podstaw itp. Wywołało to napięcie między tym, co dotychczasowe, konserwatywne i zaściankowe a tym, co nowe: partykularne, osobliwe i oryginalne, tym, co miało zmienić RP w nowoczesne państwo i dać odpór zaborczym sąsiadom.

Nie sposób wymienić wszystkich prac i różnego rodzaju wypowiedzi dotyczących działalności KEN, zwłaszcza że temat ten ogniskował zawsze poczucie naszej dumy narodowej, co trwa po dzień dzisiejszy. Być może właśnie z tego powodu zachowana jest daleko idąca zgodność, zarówno co do oceny, jak i sposobu ujęcia źródeł w powyższej kwestii²⁵. Jednak to właśnie zachęca do pytań i refleksji i temu chcemy się krytycznie przyjrzeć.

Co się zatem takiego wydarzyło, że dopiero rok po I rozbiórce kraju zadłużony król, magnateria, światli Polacy oraz Kościół w trosce o ojczyznę uznali potrzebę świeckiej reformy edukacyjnej, która miała objąć nawet pańszczyźnianego chłopca. A wszystko to w kraju rozkochanym w feudalnej gospodarce rolnej, strzegącym katolicyzmu, izolującym się od oświeceniowych trendów i nowości zachodzących w Europie chociażby w tworzącej się gospodarce przemysłowej, edukacji i nauce. Przykłady wcześniejszej troski o ojczyznę są trudne do znalezienia²⁶.

²² K. Bartnicka, *Komisja Edukacji Narodowej i jej Ustawy*, [w:] K. Dormus, B. Popiołek, A. Chłosta-Sikorska, R. Ślęcka (red.), *Komisja Edukacji Narodowej. Kontekst historyczno-pedagogiczny*, Kraków 2014, s. 109–131.

²³ F. Bizoń, *Historia wychowania ze źródeł czerpana*, Lwów 1913, s. 249–258; S. Kot, *Historia wychowania*, Kraków 1924, s. 460–462.

²⁴ K. Bartnicka, I. Szybik, *Zarys historii wychowania*, Warszawa 2001, s. 136.

²⁵ Świadcze o tym liczne opracowania, chociażby z okazji jubileuszu 200-lecia utworzenia KEN oraz prace, które się ukazały po 1989 r.

²⁶ Co prawda, za takowe można uznać chociażby pospolite ruszenie.

Brzmi to może trochę naiwnie, ale odpowiedź wydaje się stosunkowo prosta. Otóż w 1773 r. pojawiła się niespodziewanie perspektywa przejęcia pojezuickich dóbr, których wartość szacowano wówczas – jak wspomniano – na ogromną kwotę ok. 32 mln złotych polskich. Paradoksalnie pojawił się także ogromny problem. Można się tylko domyślać, iż pytania, kto i w jaki sposób miał przejąć ów majątek stanowiły istotną kwestię rozmów (być może nawet na słynnych królewskich obiadach czwartkowych) poczynawszy od króla, władz Kościoła po członków organu wykonawczego KEN, zwłaszcza że majątek jezuitów gromadzony w RP od prawie dwustu lat stanowiły darowizny królów oraz arystokracji i szlachty. Tak więc kwestią pierwszorzędną wagi stało się zagospodarowanie pojezuickich dóbr. W tej sytuacji utworzenie KEN, a zwłaszcza pomysł scentralizowanego zarządzania reformą, uznany wówczas za nowatorski w Europie, rozwiązywał ten problem.

Nie chcę tu stawiać jakichkolwiek tez, jednak wnioski nasuwają się same. I nie dotyczą one – jak bym to określił – ani troski o państwo i naród, ani też spełnienia oczekiwań Polaków, autentycznie zainteresowanych reformą. Interesuje nas raczej owa scentralizowana formuła zarządzania projektem edukacyjnym, dzięki której głównie zainteresowani pojezuickimi dobrami – w imię wyższych wartości czy też racji stanu – mieli swobodny dostęp do ogromnego majątku i środków skierowanych na reformę Komisji Edukacji Narodowej. Co więcej, im projekt był szerszy, a obejmował przecież wszystkie warstwy społeczne, tym większa była możliwość korzystania z tych środków. Tak więc scentralizowany sposób zarządzania reformą stanowił znakomity sposób swobodnego dysponowania środkami.

Być może z tego właśnie powodu, KEN była znakomitym rozwiązaniem, zarówno w kwestii pięknie brzmiącej nazwy, szczytnych założeń, jak i nowatorskiego programu edukacyjnego, który uwzględniał wszystkie warstwy społeczne i wyznaczał kierunek edukacji w RP. Być może też z tego właśnie powodu początkowe działania KEN były nawet dynamiczne. Reformą objęto 64 szkoły parafialne, 61 gimnazjów, uniwersytety w Krakowie i Wilnie oraz dwa seminaria duchowne w Wilnie i Łowiczu²⁷.

Jednak głównie skupiono się na tworzeniu przepisów, instrukcji i wskazówek dotyczących zarządzania oświatą i jej kontroli, sprawach szkolnych i podręcznikowych, wzorach raportów, pismach do szkół prowadzonych przez zakony i właścicieli pensji prywatnych etc.²⁸, tworzeniu seminariów nauczycielskich i kształceniu – jak się okazało w praktyce – w niewielkim stopniu kadr świeckich nauczycieli²⁹.

²⁷ Za. A. Gąsiorowski, dz. cyt., s. 383.

²⁸ W.M. Grabski, *Geneza finansów Komisji Edukacji Narodowej (1773–1776)*, [w:] K. Mrozowska (red.), *Na przełomie wieków. Studia z dziejów Komisji Edukacji Narodowej*, Wrocław 1973, s. 60–62.

²⁹ I. Szybiak, *Nauczyciel Komisji Edukacji Narodowej: ideal a rzeczywistość*, [w:] K. Dormus, B. Popiołek, A. Chłosta-Sikorska, R. Ślęczka (red.), *Komisja Edukacji Narodowej. Kontekst hi-*

A dochodziły do tego wydatki na szkoły, uniwersytety, bibliotekę publiczną w Warszawie, stypendia, zagraniczne wyjazdy.

Zachęcało to do rozrzutności i nieuczciwego gospodarowania funduszami KEN. Wymownym przykładem był tu przewodniczący Komisji, wspomniany biskup wileński Ignacy Massalski, którego nadużycia w ciągu dwóch tylko lat spowodowały nie tylko upadek szkół parafialnych, ale także problemy finansowe na kolejne lata, czego efektem było zamknięcie seminarium nauczycielskiego³⁰. Słabością KEN – jak pisze S. Janeczek – były jej finanse, „m.in. wskutek rabunkowej polityki tzw. komisji rozdawniczych, działających do 1776 roku, kiedy doszło do zawłaszczenia 30% majątku ruchomego (przez duchownych i świeckich), co doprowadziło w latach 80. do załamania finansów KEN”³¹.

Warto także odwołać się do M. Ordyłowskiego, który w podobnym duchu odnosi się do aspektu organizacyjnego i finansowego KEN, mając na uwadze praktykę szkolną i obowiązkowe zajęcia wf. Pisze on, że mimo pewnego rozmachu w działalności KEN, od początku dał o sobie znać brak szkół i nauczycieli. Lekcje odbywały się głównie w nieprzystosowanych do tej funkcji pomieszczeniach zakonnych i salach wynajętych od osób prywatnych. W przypadku zajęć wychowania fizycznego nierzadko prowadzili je starsi uczniowie. Wzorem poprzednich lat były to głównie wspomniane gry i zabawy ruchowe, biegi, rzucanie kamieniami, walki na kije, zimą jazda na sankach. Brakowało środków na reformę, często z powodu niegospodarności, a nawet sprzeniewierzenia³².

Warto też zadać sobie pytanie, jak rozumiano wówczas świeckość kształcenia nauczycieli chociażby w kontekście oświecenia europejskiego? Jak wyglądała nauka z przedmiotów przyrodniczych do tej pory kontestowanych w RP jako sprzecznych z nauką Kościoła? Podobnie można zapytać, w jakim kierunku szła oświeceniowa reforma uniwersytetów, np. UJ, za którą odpowiedzialny wobec KEN był Hugo Kołłątaj, uchodzący za światłego intelektualistę. Czy miał reformować uniwersytet w imię nauk takich uczonych, jak Galileusz, Rene Descartes, Isaac Newton, nie mówiąc już o wspomnianym Jamesie Wattcie? Jako katolik i fizjokratę skupił się głównie na reformie wydziałów: filozoficznego, teologicznego i medycznego³³.

storyczno-pedagogiczny, Kraków 2014, 133–144; A. Królikowska, *Nauczyciele ekszejuici w pracach i szkołach KEN*, [w:] *Komisja Edukacji...*, dz. cyt., s. 146–155.

³⁰ I. Massalski został zastąpiony na stanowisku przewodniczącego KEN w 1776 r. R. Dudkowa, *Działalność Komisji Edukacji Narodowej (referat z okazji 200-nej rocznicy KEN)*, <http://zsnr1.pl/news/2012/10-07/KEN.pdf> [23.05.2019].

³¹ S. Janeczek, *Komisja Edukacji Narodowej (KEN, Komisja Edukacyjna, właśc. Komisja nad Edukacją Młodzi Szlacheckiej Dozór Mająca)* <http://www.ptta.pl/pef/pdf/k/ken.pdf> [23.05.2019].

³² M. Ordyłowski, dz. cyt., s. 102.

³³ 28 IV 1780 r. Komisja ogłosiła reformę uniwersytetów w Krakowie i Wilnie. Ostateczną organizację szkół wyższych przyjęto dopiero w *Ustawach* z 1783 r. Miały się dzielić na dwa kolegia: fizyczne i moralne, a każde z kolegów na trzy szkoły: fizyczne – na szkołę matematyczną, fizyczną i lekarską; moralne na – teologiczną, prawniczą i literatury.

Warto też wiedzieć, że H. Kołłątaj był pod silnym wpływem badań (nie on jeden) nad „starożytnością” RP franciszkanina Wojciecha Dembołęckiego, który udowodnił w swoim *Wywodzie*, że Adam i Ewa mówili po polsku i tylko u nas się ten język zachował, ponieważ nie braliśmy udziału w budowaniu wieży Babel, że wśród synów Adama obowiązywała wolna elekcja, że Polacy (to jest Scytowie lub inaczej Sarmaci) przybyli pod wodzą Polacha, ścigającego potomków Chama, czyli późniejszych Niemców, że ponad cesarzem i innymi władcami powinien stać każdorazowo król Polski, gdyż jest on zawsze następcą Adama, Noego i Jafeta, że gdy w końcu ostatecznie pokonamy Turków, to na powrót przeniesiemy tron Polski do Syrii, skąd ów tron pochodzi, i znów będziemy rządzić wszystkimi trzema kontynentami³⁴. Co prawda, Dembołęcki jest klasycznym przykładem megalomanii narodowej typowej nie tylko dla naszego narodu, ale jego wywody dość dobrze pokazują, jak objawiał się u nas fanatyzm religijny, a w kontekście tego oświeceniowość wielu ówczesnych intelektualistów.

Ciekawe było też tempo prac nad reformą. Przykładowo, dopiero w 1781 r. KEN wydała *Ustawy*, które regulowały pracę szkół. Rozdział XXV *Ustaw* nosił tytuł *Edukacja fizyczna*. Jak pisze R. Wroczyński, dotyczył on miejsca zajęć fizycznych w szkole, zadań rodziców i wychowawców w tej dziedzinie oraz ogólnego zarysu programu ćwiczeń fizycznych³⁵. Podobnie długo trzeba było czekać na pojawienie się polskiego podręcznika pod nazwą *Powinności nauczyciela* (1787), napisanego przez jezuitę Grzegorza Piramowicza, w którym zwracał uwagę na potrzebę wf dla dziewcząt.

Kolejna kwestia to oczekiwania zwolenników fizjokratyzmu wobec reformy. Warto przypomnieć, że fizjokratyzm stanowił oświeceniową francuską myśl ekonomiczną, uważającą wielkie gospodarstwa rolne za jedyne źródło narodowego bogactwa, afirmującą ideę porządku naturalnego opartego na prawie natury, wolność osobistą, swobodę działania, prawo własności i interes własny.

Można by na tym zakończyć całą sprawę, gdyby nie fakt, że organem wykonawczym KEN zarządzali właściciele ogromnych majątków ziemskich, zainteresowani głównie feudalną gospodarką rolną i jak największym eksportem produktów rolnych. Czemu zatem miała służyć parafialna edukacja chłopów pańszczyźnianych? Jeszcze wydajniejszej pracy? Wpojeniu patriotycznego obowiązku obrony Kościoła i majątków w sytuacji zagrożenia wojną z sąsiednimi krajami? Czy też oduczenia rabowania poległej w bitwach szlachty?

Reforma od początku napotykała na trudności. Głównie były to sprawy finansowe, a co za tym idzie i organizacyjne. Dochodziły do tego kwestie mentalno-kulturowe, a mam tu na myśli chociażby konserwatyzm religijny dużej części arystokracji i szlachty, efektywnie przeciwstawiającej się reformie. Skutkowało to rezygnacją wielu organizatorów i działaczy KEN oraz Towarzystwa do

³⁴ Za, M. Pełka, *Główne mity polskiej myśli społecznej i filozoficznej*, „Szkice Humanistyczne” 2011, vol. 25, nr 3, s. 17.

³⁵ R. Wroczyński, dz. cyt., s. 93.

Ksiąg Elementarnych z dalszej działalności. W 1793 r., w czasie posiedzenia Sejmu, liczni przeciwnicy KEN kolejny raz podważyli reprezentowane przez nią idee i w efekcie powrócono do tradycyjnych metod edukacji.

W kontekście powyższego należy zadać sobie pytanie, czy reforma KEN miała szansę powodzenia? W przypadku znajomości czytania i pisania z pewnością tak, natomiast w kwestii zmian mentalno-kulturowych – raczej niewielkie. Nie sposób bowiem sobie nawet wyobrazić, aby w kraju dumnym z wielowiekowego pielęgnowania wspomnianych mitów pojawiły się nagle jakieś charakterystyczne cechy oświecenia.

Trudno także mówić o społecznych korzyściach obowiązkowych zajęć wf. Nie miały one bowiem żadnego wpływu na tworzenie chociażby wzoru kulturowego ćwiczeń fizycznych w narodzie, wzorem niektórych krajów europejskich³⁶. Natomiast o wiele łatwiej mówić o środkach mających służyć reformie. Po pierwsze, twórcy reformy, a byli to przecież jedni z niewielu najlepiej wykształconych, wpływowych, inteligentnych Polaków, musieli sobie zdawać sprawę, że tak wielka narodowa reforma, mająca objąć wszystkie warstwy społeczne, nie mogła się udać, chociażby z powodu ograniczonej wielkości jezuickich majątków. Po drugie, reforma nie mogła się udać także z braku systemu stałego finansowania, jakim są regularnie napływające podatki do kasy państwa. A tego w RP nie było.

Zakończenie

W artykule niniejszym chciałem odpowiedzieć na postawione pytania, które uważam za ważne z punktu widzenia naszej historii. Szukając odpowiedzi, za niezbędne uznałem przedstawienie krótkiej charakterystyki oświecenia, która stanowi punkt odniesienia do sposobu funkcjonowania RP, jej edukacji szkolnej i wychowania fizycznego w aksjologicznej przestrzeni zwierzchnictwa Kościoła katolickiego i jego nauk. Pozwoliło to na sformułowanie pewnych wniosków.

1. Utworzenie KEN nie było efektem długofalowej polityki edukacyjnej RP, wręcz przeciwnie, było to następstwo wyjątkowego zbiegu okoliczności, jakim okazała się niespodziewana papieska decyzja likwidująca zakon jezuitów. Wówczas, z jednej strony pojawiła się pustka edukacyjna po szkolnictwie jezuickim, z drugiej zaś perspektywa przejęcia ogromnego majątku i środków po likwidacji zakonu.
2. Trudno też doszukać się w reformie jakichś charakterystycznych cech oświecenia, zwłaszcza że w ówczesnych realiach liczył się głos Kościoła katolickiego, ideologia sarmacka i feudalna gospodarka rolna. Pewne zainteresowa-

³⁶ J. Urniaż, M. Jurgielewicz-Urniaż, *Ćwiczenia fizyczne jako wzór kulturowy w Polsce na przestrzeni wieków*, „Rozprawy Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu” 2015, nr 49, s. 20–28.

nie budził fizjokratyzm z powodu tworzenia się w Zachodniej Europie gospodarki przemysłowej.

3. W praktyce okazało się, że niewiele utworzono szkół i niewielu wyedukowano świeckich nauczycieli, podobnie niewiele zmieniło się w prowadzeniu zajęć wf.
4. Stosunkowo szybko zabrakło środków finansowych, mających zabezpieczyć na długie lata powszechność reformy. Scentralizowany system zarządzania zachęcał do niegospodarności, nadużyć a nawet sprzeniewierzenia bez jakichkolwiek sankcji. Głównymi wówczas problemami były bowiem częściowy rozbiór kraju i w dalszym ciągu zatargi z sąsiadami.
5. Okazało się też, że wychowanie obywatelskie proponowane przez KEN i pomysły jej twórców nie znalazły większego uznania.

Jak pokazuje nam historia świata – w każdej sytuacji, gdy chodzi o duże przedsięwzięcie – każda droga jest tu dobra, gdy doprowadza do celu. Warto w tym miejscu przywołać doktrynę Tomasza Akwinaty, która jest po dziś dzień wiążąca dla teologów. Chodzi mianowicie o zasadę podwójnego skutku. Teoria ta zakłada, iż jakieś działanie może wywołać dwa skutki, ale moralnie liczy się wyłącznie ocena skutku podstawowego³⁷. Jeśli nasze działanie może mieć jakieś negatywne konsekwencje dodatkowe, to jest ono dozwolone, gdy powoduje nami główny cel, cel pozytywny, jak chociażby w omawianym przypadku reforma KEN.

Daleki jestem od stawiania tez dotyczących wyłudzenia ogromnych środków i stanowczo zaprzeczam, jakoby utworzenie KEN tylko temu służyło. Wierzę bowiem głęboko, że wielu światłych Polaków autentycznie oczekiwało reformy i prowadziło rzetelną działalność. Nie chcę też twierdzić, że stanowili oni tylko tak potrzebną przy każdym wielkim przedsięwzięciu grupę pożytecznych osób, działających *pro publico bono*. Zatem pytanie, komu miała służyć reforma – niezależnie od mojej oceny – pozostaje nadal otwarte.

Bibliografia

A. Źródła

Źródła internetowe

Dudkowa R., Działalność Komisji Edukacji Narodowej (referat z okazji 200-nej rocznicy KEN), <http://zsnr1.pl/news/2012/10-07/KEN.pdf> [data dostępu 23.05.2019 r.]

Janeczek S., *Komisja Edukacji narodowej (KEN, Komisja Edukacyjna, właśc. Komisja nad Edukacją Młodzi Szlacheckiej Dozór Mająca)* <http://www.ptta.pl/pef/pdf/k/ken.pdf> [data dostępu 23.05.2019 r.]

³⁷ Za: M. Szeroczyńska, *Eutanazja i wspomagane samobójstwo na świecie*, TAIWPN Universitas, Kraków 2004, s. 53.

B. Literatura

- Bartnicka K., *Komisja Edukacji Narodowej i jej Ustawy*, [w:] K. Dormus, B. Popiołek, A. Chłosta-Sikorska, R. Ślęczka (red.), *Komisja Edukacji Narodowej kontekst historyczno-pedagogiczny*, Kraków 2014, s. 109–131.
- Bartnicka K., Szybik I., *Zarys historii wychowania*, Warszawa 2001.
- Bizoń F., *Historia wychowania ze źródeł czerpana*, Lwów 1913.
- Dudkowa R., *Komisja Edukacji Narodowej. Zarys działalności. Wybór materiałów źródłowych*, Wrocław 1973.
- Dudkowa R., *Komisja Edukacji Narodowej*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1973.
- Encyklopedia PWN*, t. 1, Warszawa 1999.
- Gąsiorowski A., *Pierwsze europejskie ministerstwo edukacji*, [w:] W. Tulibacki, A. Moździerz (red.), *Świat człowieka w perspektywie humanistycznej*, Olsztyn 2005, s. 381–387.
- Grabski W.M., *Geneza finansów Komisji Edukacji Narodowej (1773–1776)*, [w:] K. Mrozowska (red.) *Na przełomie wieków. Studia z dziejów Komisji Edukacji Narodowej*, Wrocław 1973, s. 58–72.
- Hinz H., *Polskie oświecenie i KEN*, Warszawa 1973.
- Jakubowski M.N., *Ciągłość historii i historia ciągłości. Polska filozofia dziejów*, Toruń 2004.
- Jurek T., *Kultura fizyczna mniejszości niemieckiej w Polsce w latach 1918–1939*, Gorzów Wlkp. – Poznań 2002.
- Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1989.
- Kostkiewicz T., *Oświecenie. Próg naszej współczesności*, Warszawa 1994.
- Kot S., *Historia wychowania*, Kraków 1924.
- Krasnodębski Z., *Upadek idei postępu*, Warszawa 1991.
- Królikowska K., *Nauczyciele eksjezuici w pracach i szkołach KEN*, [w:] K. Dormus, B. Popiołek, A. Chłosta-Sikorska, R. Ślęczka (red.), *Komisja Edukacji Narodowej. Kontekst historyczno-pedagogiczny*, Kraków 2014, s. 146–155.
- Kurdybacha Ł., Mitera-Dobrowolska M., *Komisja Edukacji Narodowej*, Warszawa 1793.
- Kurowicki J., *Odczarowanie świata i heglowska boskość rozumu*, [w:] W. Tulibacki, A. Moździerz (red.), *Świat człowieka w perspektywie wiedzy humanistycznej*, Olsztyn 2005, s. 11–21.
- Mańkowski I., *Genealogia sarmatyzmu*, Warszawa 1946.
- Możdżeń S., *Zarys historii wychowania*, cz. 1, Kielce 1992.
- Müller M.G., *Czy rozbiory uniemożliwiły wejście Polski na drogę nowoczesności?*, [w:] A. Ajnenkiel, J. Kuczyński, A. Wohl (red.), *Sens polskiej historii*, UW Warszawa 1990, s. 141–146.

- Ogonowski Z., *Filozofia i myśl społeczna w Polsce XVII wieku*, cz. 1, PWN Warszawa 1979.
- Ogonowski Z., *Nad pismami A.M. Fredry w obronie liberum veto*, [w:] tegoż, *Filozofia polityczna w Polsce XVII wieku i tradycje demokracji europejskiej*, Warszawa 1992, s. 11–39.
- Ordyłowski M., *Historia kultury fizycznej. Starożytność – Oświecenie*, Wrocław 1997.
- Pełka M., *Główne mity polskiej myśli społecznej i filozoficznej*, „Szkice Humanistyczne” 2011, vol. 25, nr 3, s. 7–20.
- Rondomański K., *Hermeneutyka oświeceniowego spojrzenia na istotę religii. Filozoficzne tło epoki XVIII w. w Europie*, „Szkice Humanistyczne” 2010, vol. 22, nr 2–3, s. 57–74.
- Suchodolski B., *Komisja Edukacji Narodowej na tle roli oświaty w dziejowym rozwoju Polski*, Warszawa 1972.
- Szeroczyńska M., *Eutanazja i wspomagane samobójstwo na świecie*, Kraków 2004.
- Szybiak I., *Nauczyciel Komisji Edukacji Narodowej: ideał a rzeczywistość*, [w:] K. Dormus, B. Popiołek, A. Chłosta-Sikorska, R. Ślęczka (red.), *Komisja Edukacji Narodowej. Kontekst historyczno-pedagogiczny*, Kraków 2014, s. 133–144.
- Urniał J., Jurgielewicz-Urniał M., *Ćwiczenia fizyczne jako wzór kulturowy w Polsce na przestrzeni wieków*, „Rozprawy Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu” 2015, nr 49, s. 20–28.
- Wroczyński R., *Powszechnie dzieje wychowania fizycznego i sportu*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, 1985.
- Zielińska K., *Pustka zwana narodem czy mit wiecznie żywy? O różnych obliczach sarmatyzmu dawnego i współczesnego*, „Szkice Humanistyczne” 2016, vol. 40, nr 3, s. 37–45.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Oświecenie a reforma Komisji Edukacji Narodowej, jej pionierski system scentralizowanego zarządzania, program szkolny i wychowanie fizyczne: mity i rzeczywistość*.

Finansowanie

Autor nie otrzymał żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Oświecenie a reforma Komisji Edukacji Narodowej, jej pionierski system scentralizowanego zarządzania, program szkolny i wychowanie fizyczne: mity i rzeczywistość*.

Declaration of Conflicting Interests

The author declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Oświecenie a reforma Komisji Edukacji Narodowej, jej pionierski system scentralizowanego zarządzania, program szkolny i wychowanie fizyczne: mity i rzeczywistość*.

Funding

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Oświecenie a reforma Komisji Edukacji Narodowej, jej pionierski system scentralizowanego zarządzania, program szkolny i wychowanie fizyczne: mity i rzeczywistość*.

Kamil POTRZUSKI*

<https://orcid.org/0000-0001-6798-7629>

Niezrealizowane elementy projektu Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego. Przyczynek do dziejów uczelni w 90. rocznicę jej powstania

Jak cytować [how to cite]: Potrzuski K., *Niezrealizowane elementy projektu Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego. Przyczynek do dziejów uczelni w 90. rocznicę jej powstania*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 1, s. 29–44.

Unrealised Elements of Central Institute of Physical Education. A Contribution to the History of Józef Piłsudski University of Physical Education in Warsaw on 90th Anniversary

Abstract

Central Institute of Physical Education, designed by Edgar Norwerth, was completed in 1929. From the very beginning, it became one of the most recognizable investments of the interwar Warsaw. Its history is relatively well – known. However, researchers paid less attention to the unrealised elements of the project. The aim of this article is to reconstruct unaccomplished and therefore almost completely forgotten facilities – central stadium, rowing course, outdoor swimming pool, fountain, coloured elevations, according to the interwar documents and press. The reconstruction would be followed in compare to other representational sporting investments of interwar Warsaw – the Polish Army stadium and the Służewiec horse-racing track.

Keywords: investment, project, unrealised, Warsaw, Central Institute of Physical Education.

* dr, Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie; e-mail: kamil.potrzuski@awf.edu.pl

Streszczenie

W 1929 r. oddano do użytku wyższą szkołę zawodową wychowania fizycznego. Centralny Instytut Wychowania Fizycznego, projektu Edgara Norwertha, stał się jedną z najlepiej rozpoznawalnych warszawskich inwestycji okresu międzywojennego. Jego historia była przedmiotem wielu opracowań, rzadko jednak odnosiły się one do tej części inwestycji, której nie udało się zrealizować. W niniejszym tekście, na podstawie źródeł archiwalnych oraz materiałów prasowych, poddane analizie zostają nieureczywistnione, a przez to niemal zupełnie zapomniane elementy bielańskiej inwestycji – stadion reprezentacyjny, tor wioślarski, otwarta pływalnia, fontanna, kolorowe elewacje. Tłem porównawczym rozważań będą inne reprezentacyjne inwestycje sportowe Warszawy międzywojennej – Stadion Wojska Polskiego oraz tor wyścigów konnych na Służewcu.

Słowa kluczowe: inwestycja, projekt, niezrealizowany, Warszawa, Centralny Instytut Wychowania Fizycznego.

Z chwilą odzyskania w 1918 własnej państwowości w Polsce rozpoczął się długotrwały i żmudny proces odbudowy struktur państwowych¹. Wśród aspektów wymagających wytężonej pracy należało stworzenie silnej polskiej armii, upowszechnienie oświaty czy rozwój samorządności². W każdej z tych dziedzin potrzebne były fachowe kadry. Pilnym zadaniem, ważnym ze względów wychowawczych, zdrowotnych i potencjału obronnego kraju, było podniesienie sprawności fizycznej społeczeństwa. Cel ten nie był jednak łatwy do osiągnięcia ze względu na zbyt małą ilość dobrze przygotowanych nauczycieli wychowania fizycznego, instruktorów, trenerów³. Instruktorów potrzebowało również wojsko⁴.

W pierwszych latach niepodległości powstały w II Rzeczypospolitej instytuty kształcące specjalistów w zakresie kultury fizycznej przy uniwersytetach w Krakowie i Poznaniu, Centralna Wojskowa Szkoła Gimnastyki i Sportów w Poznaniu (1921) i Państwowy Instytut Wychowania Fizycznego w Warszawie (1925). Z różnych względów ich działalność nie odpowiadała państwowemu i społecznemu zapotrzebowaniu na specjalistów wychowania fizycznego i sportu. „Za wyjątkiem wojskowej szkoły, jeszcze najlepiej wyposażonej [CWSGiS – przyp.

¹ Praca została wykonana przy wykorzystaniu środków finansowych Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach realizowanego w latach 2016–2018 na Akademii Wychowania Fizycznego projektu badawczego DM-53.

² O formowaniu się II Rzeczypospolitej i pierwszych latach tego państwa szerzej pisze A. Gariłicki, *Drugiej Rzeczypospolitej początki*, Wrocław 1996.

³ Z powstałych w pierwszym okresie działalności Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego wyliczeń wynikało, iż brakuje nauczycieli przeszkolonych tak, aby być w stanie prowadzić przynajmniej podstawowe zajęcia wychowania fizycznego w co najmniej 13 952 szkołach powszechnych, 902 szkołach średnich, 141 seminariach nauczycielskich, a także 15 instruktorów wojewódzkich i 274 powiatowych. CAW, PUWFiPW, I.300.69.90, *Referat. Zapotrzebowanie na personel instruktorski wychowania fizycznego*, niedatowany (ok. 1927 r.), karta nienumerowana, s. 1–4.

⁴ W wojsku liczbę brakujących instruktorów (z wyszczególnieniem deficytów w poszczególnych jednostkach) oszacowano na 290 osób. Łącznie w szkołach oraz instytucjach cywilnych i jednostkach wojskowych brakowało znacznie ponad 15 tys. specjalistów. Zob. tamże, s. 3–4.

K.P.] wiodły [one] żywot ubogi, cierpiąc dotkliwie z powodu braku pomieszczeń, terenów, a nawet fachowych sił do prowadzenia wykładów i ćwiczeń praktycznych” – oceniał przyszły dyrektor CIWF, płk Władysław Osmolski⁵.

Po zamachu majowym i dojściu do władzy obozu politycznego kierowanego przez Marszałka Józefa Piłsudskiego zmienił się klimat wokół spraw wychowania fizycznego i sportu. Władze sanacyjne przywiązywały szczególną wagę do kondycji fizycznej społeczeństwa, widząc w niej sposób na podniesienie możliwości obronnych kraju. Promowano hasło „naród pod bronią”.

Decyzję o stworzeniu wyższej szkoły zawodowej i instytutu badawczego, który miał się stać kuźnią kadr dla wychowania fizycznego, przysposobienia wojskowego i sportu, podjęto na pierwszym posiedzeniu Rady Naukowej Wychowania Fizycznego w 1927 r. i szybko wcielono w życie. Już jesienią 1929 r. w oddanym do użytku Centralnym Instytucie Wychowania Fizycznego rozpoczął zajęcia pierwszy rocznik słuchaczy⁶. Do dyspozycji mieli oni nowoczesny gmach główny z charakterystycznym wewnętrznym dziedzińcem, a w nim sale dydaktyczne, gimnastyczne, laboratoria, halę ćwiczeń, jadalnię. Zbudowano również internat żeński oraz budynki mieszkalne. Wybudowano pływalnię, choć wymagała ona jeszcze prac wykończeniowych. „Na całość urządzeń Instytutu składają się jeszcze boiska, bieżnie i urządzenia lekkoatletyczne o ogólnej powierzchni 42 990 m², drogi, place i chodniki o powierzchni 19 200 m², wreszcie urządzone trawniki i skwery o powierzchni 78 000 m²” – pisał kierownik budowy Maksymilian Dudryk⁷. Pod budowę Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego przeznaczono ponad 70 ha terenu położonego na terenie lasów i łąk na północ od administracyjnej granicy Warszawy⁸. Gmach uczelni od chwili rozpoczęcia przez nią działalności dydaktycznej uchodził za przykład nowoczesnej, funkcjonalnej architektury o wysokich walorach użytkowych, a także wizytówkę stolicy i przy-

⁵ W. Osmolski, *Bielany*, „Stadion” 1929, nr 49, s. 3.

⁶ Na przytoczenie zasługują niektóre przytaczane przez Dudryka dane statystyczne, ukazujące skalę inwestycji. Oto garść z nich: „na przeprowadzenie budowy Instytutu potrzeba było okrągło 293 000 dniówek robotniczych i 5300 wagonów piętnastotonowych materiałów budowlanych, z czego okrągło przypada [...] na cegłę 6 300 000 sztuk. Wszystkie materiały były dostarczane na plac budowy wagonowo na bocznicę własną, gdzie były rozładowywane i rozwożone po rozległym placu budowy kolejką wąskotorową”. Zob. M. Dudryk, *Budowa Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego na Bielanych*, „Architektura i Budownictwo” 1930, nr 11, s. 430–431.

⁷ M. Dudryk, *Budowa Centralnego Instytutu...*, s. 430–436.

⁸ W czasach zaborów znajdował się tu obóz letni rosyjskiego garnizonu Warszawy. Na zachodzie teren przylegał do Szosy Zakroczymskiej (dziś ul. Marymonckiej), na południu do ulicy Podlesnej, gdzie znajdował się drewniany budynek dawnej cerkwi polowej, w okresie międzywojennym wykorzystywanej jako punkt pobytu półkolonijnego dzieci z okolicznych domów ubożego Marymontu (obecnie znajduje się tam socrealistyczny gmach Instytutu Meteorologii i Gospodarki Wodnej). Jego północny zaś kraniec rozciągał się wśród pól bielańskich niemal do „drogi ku kamedułow”, prowadzącej do dawnego klasztoru kamedułów, założonego przez Michała Korybuta Wiśniowieckiego (obecnie ulica Dewajtis).

kład możliwości inwestycyjnych Polski międzywojennej. Inwestycja oddana do użytku w 1929 r. stanowiła jednak zaledwie część pierwotnego projektu.

Prace projektowe Departament Budownictwa Ministerstwa Spraw Wojskowych powierzył profesorowi Politechniki Warszawskiej, Edgarowi Norwerthowi. Niezależnie rozpisano z terminem 1 maja 1928 r. konkurs na budowę uczelni, który rozstrzygnięto w czerwcu, nagradzając między innymi projekty Jądwygi Dobrzyńskiej i Zygmunta Łobody oraz inż. Leszczyńskich. Edgar Norwerth pisał o konkursie:

Pomimo normalnej pracy nad projektem niżej podpisanego, w celu szerszego oświetlenia sprawy, komitet budowy postanowił ogłosić konkurs. [...] Konkurs nie został wykorzystany. Nie dlatego, żeby projekty były złe lub nie odpowiadały programowi, tylko dlatego, że konkurs został rozpisany podług wstępnego, z grubsza naszkicowanego programu, który po zgłębieniu go przez komisję [...] został gruntownie zmieniony, a raczej obcięty prawie o połowę, z powodu nadmiernych kosztów⁹.

W wypowiedzi tej pojawia się charakterystyczny dla dziejów budowy CIWF problem połączenia reprezentacyjności, monumentalności oraz wysokiej funkcjonalności przy ograniczonych środkach. Ostateczny kształt uczelni musiał być formą kompromisu pomiędzy ambicjami projektantów i czynników rządowych, a możliwościami technicznymi i finansowymi. Nie wszystkie założenia projektu mogły zatem zostać zrealizowane. To właśnie niezaimplementowane, a przez to zupełnie niemal zapomniane elementy kompleksu są tematem niniejszego tekstu. Artykuł, w zamyśle autora, stanowić ma przyczynek do badań nad historią uczelni w roku jubileuszowym.

Kwestią, która wymagała rozstrzygnięcia na samym początku prac projektowych było rozplanowanie przestrzenne uczelni. Projektując założenie urbanistyczne CIWF, Norwerth brał początkowo pod uwagę przesunięcie całości kompleksu nieco dalej na północ, tak aby oś Alei Zjednoczenia nie kończyła się budynkami uczelni, ale dochodziła aż do Wisły. Architekt antycypował, iż w ciągu kilkunastu lat zaistnieje możliwość budowy przeprawy, która, łącząc się z projektowanymi arteriami na praskim brzegu – między innymi Aleją Olszynki Grochowskiej, a także ul. Wolską i trasą przebiegającą przez Szczeńliwice, Rakowiec, Siekierki i projektowany most łączący Siekierki z Gocławiem i dalej Kawęczynem¹⁰ – stworzy komunikacyjną obwodnicę Warszawy, z którą uczelnia

⁹ E. Norwerth, *Centralny Instytut Wychowania Fizycznego*, „Architektura i Budownictwo” 1930, nr 11, s. 405. Zdanie to świadczy, iż równoległe do prac projektowych trwały prace koncepcyjne nad programem nauczania w CIWF. Wynika z tego, iż program zajęć został w decydującej fazie prac przygotowawczych znacząco okrojony, co musiało wpłynąć na zmniejszenie skali inwestycji.

¹⁰ Most projektowany był również z myślą o ostatecznie niezrealizowanym lotnisku komunikacyjnym na Gocławiu i dzielnicą olimpijską na Siekierkach. Był uwzględniony w ogólnych planach zagospodarowania przestrzennego Warszawy z 1931 r., przechowywanych w Archiwum Państwowym w Warszawie, kolekcja map i planów Warszawy, sygn. 1004/IV.

będzie sąsiadować. Pomysł, oceniony ostatecznie jako niemożliwy do zrealizowania w dającej się przewidzieć przyszłości, został zarzucony¹¹.

Ostatecznie ustalony plan sytuacyjny wiązał się z przedłużeniem Al. Zjednoczenia i umieszczeniem wewnętrznego dziedzińca uczelni na jej osi. Wschodnie skrzydło gmachu osadzono na słupach. Sam architekt decyzję tę skomentował następująco:

Dla zachowania wzrokowego efektu ciągłości Alei, odsunęliśmy się na bok z głównym akcentem zamknięcia [...] Przedłużenie osi Alei wpada w szeroką przerwę pomiędzy dwiema częściami budynku, połączonymi przejściem na drugim piętrze, opartym na szeregu słupów, tworzących rodzaj propylejów. W ten sposób chcieliśmy zachować cenne wrażenie przestrzeni z widokiem na wierzchołki Lasu Bielańskiego [...]. Nawiązanie do osi ulicy przesądzało, na dobre, wewnętrzne rozplanowanie terenu¹².

Umieszczenie wschodniego skrzydła na propylejach nie miało jedynie funkcji estetycznej. Na wschód od gmachu głównego uczelni planowana była realizacja dalszych obiektów sportowych, do których przejście miało prowadzić.

Gdy ukształtowała się koncepcja przestrzenna instytutu, rozpoczęto budowę największej dotychczas inwestycji związanej z kulturą fizyczną w Warszawie międzywojennej¹³. Pierwszą cegłę wmurowano 28 maja 1928 r., uroczyste położenie kamienia węgielnego miało miejsce w czerwcu, a do 3 września uruchomiono roboty na wszystkich odcinkach projektu z wyjątkiem pływalni krytej¹⁴. Największe natężenie robót miało miejsce w październiku 1928 r. – w budowę zaangażowanych było ponad 1300 robotników. Do początku grudnia tego roku praktykowano pracę systemem zmianowym, i to mimo, posługując się słowami Dudryka, „znacznej mechanizacji pracy, uskuteczniejszej przez 4 betoniarki, 4 windy elektryczne do podwożenia materiałów i sieci wewnętrznej kolejki wąskotorowej na całym placu budowy”¹⁵. Prace wykończeniowe gmachu głównego pochłonęły w okresie od wiosny do jesieni 1929 r., większość środków na całość przedsięwzięcia. Stan realizacji inwestycji w listopadzie 1930 r. Dudryk opisywał w następujący sposób:

¹¹ Norwerth brał również pod uwagę projekt sytuujący CIWF prostopadle do ul. Marymonckiej, jako akcent zamykający Aleję Zjednoczenia. Pomysł ten został odrzucony ze względu na utratę walorów widokowych. Zob. E. Norwerth, *Centralny Instytut...*, s. 412–413.

¹² Tamże.

¹³ Przed uruchomieniem budowy należało rozwiązać kilka trudności, między innymi unormować sprawę sąsiedztwa z wojskową strzelnicą garnizonową na Forcie Bielany. W kwietniu 1928 r. Dudryk skarżył się dyrekcji PUWFiPW, że „w Lasku Bielańskim, w miejscu, gdzie stoją doły piaskowe, tuż przy wydzielonym terenie na składowiska pod budowę CIWF na Bielanych, odbywają się w godzinach porannych ostre strzelania z karabinów maszynowych garnizonu miejscowego. [...] Proszę uprzejmie PUWFiPW o przeprowadzenie zakazu używania terenów budowy CIWF na strzelnicę wojskową, względnie o przeniesienie strzelnicy na inne miejsce, aby prace budowlane mogły się odbywać bezpiecznie bez przerwy”. Zob. CAW, PUWFiPW, I.300.69.169, *Pismo kierownika budowy CIWF do PUWFiPW z 16 kwietnia 1928*, karta nienumerowana. Sprawę udało się załatwić pomyślnie.

¹⁴ M. Dudryk, *Budowa Centralnego Instytutu...*, s. 430–436.

¹⁵ Tamże, s. 430.

Instytut korzysta obecnie z budynków mieszkalnych, internatów, laboratoriów podręcznych i głównych, auli, sal gimnastycznych i wieży ciśnień. Niezupełnie wykończoną pozostała wielka sala gimnastyczna i hala ćwiczeń, w ogóle niewykończonym wewnątrz jest obiekt pływalni krytej¹⁶.

Był to już okres wielkiego kryzysu gospodarczego, stawało się więc jasne, iż wykończenie pływalni czy hali ćwiczeń przedłuży się i pochłonie pozostałe środki finansowe, zaś najambitniejsze założenia projektowe CIWF stracą szansę na realizację.

Pierwotny plan uczelni zakładał, iż elementem kompleksu będzie reprezentacyjny stadion sportowy z obszernymi trybunami. Stadion miał posiadać własne połączenie z komunikacyjne z centrum Warszawy poprzez dodatkową pętlę tramwajową poniżej poziomu skarpy warszawskiej i stanowić niezależną strukturę, niewykorzystywaną w codziennej pracy dydaktycznej na uczelni. Jak wyobrażał sobie Norwerth, w czasie wielkich imprez rozgrywanych na stadionie, „przejazd główny miałby pozostać jako komunikacja wewnętrzna, oraz specjalnie «reprezentacyjna» dla gości «honorowych». Propylee mogą się przydać na przyszłość jako punkt wyjścia jakiegoś biegu maratońskiego, przy ewentualnym wykorzystaniu przylegających terenów na olimpiadę sportową”¹⁷. Istniejące źródła dotyczące tego obiektu są niejednoznaczne, trudno ustalić zatem szczegółowe informacje dotyczące planowanych urządzeń stadionu, jego pojemności i przeznaczenia (zawody krajowe czy również międzynarodowe). Można się domyślać, że realizowany byłby zgodnie ze wzorcem amsterdamskim¹⁸, a więc znalazłoby się w nim boisko piłkarskie, bieżnia lekkoatletyczna, tor kolarski oraz trybuna kryta z urządzeniami pomocniczymi, takimi jak kasy biletowe, szatnie, bufet, restauracja, być może hotel lub pokoje noclegowe dla zawodników przyjezdnych.

W zasadność budowy stadionu reprezentacyjnego powątpiewano jeszcze przed rozpoczęciem prac. 18 i 19 stycznia 1928 r. odbyła się w Poznaniu konferencja z udziałem przedstawiciela PUWF i PWP płk. Tomasza Krzyskiego, Dudyka, Norwertha i poznańskich specjalistów wychowania fizycznego. W jej protokole czytamy:

Przeciw budowie stadionu z wielkimi trybunami oświadcza się Komisja dlatego, że koszt budowy i utrzymania stadionu byłby wygórowany, należy od szkoły usunąć zgiełkliwe imprezy zawodów i nie dopuszczać wielkich mas ludzi na teren szkoły, inicjatywa urządzania zawodów i połączona z tym finansowa ich organizacja powinna pozostać w rękach prywatnych klubów sportowych¹⁹.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże, s. 415.

¹⁸ Taki nieformalny wzorzec ukształtował się po igrzyskach olimpijskich w Amsterdamie w 1928 r., kiedy to projektant tamtejszego wielofunkcyjnego stadionu olimpijskiego, holenderski architekt Jan Wils, otrzymał złoty medal w olimpijskim konkursie sztuki w konkurencji „architektura”.

¹⁹ CAW, PUWF i PWP, I.300.69.90, *Protokół Konferencji nr 1 w sprawie ustalenia programu rozbudowy CIWF, spisany w Poznaniu dn. 19 stycznia 1928*, k. 251, s. 5. Cytowane uwagi zostały w tym dokumencie przekreślone niebieską kredką.

Realizacji obiektu zaniechano ze względu na koszty, zwłaszcza, iż w 1929 r. realizowano w stolicy budowę Stadionu Wojska Polskiego. O przedsięwzięciu wspomniano jednak jeszcze przez kilka lat. W 1933 r., podczas prac przygotowawczych do organizacji w Warszawie wystawy światowej uświetniającej 25. rocznicę odzyskania niepodległości, płk. Zygmunt Gilewicz, przyszły rektor uczelni, na posiedzeniu podsekcji sportowej Tymczasowego Komitetu Wystawy przypomniał o stadionie reprezentacyjnym na Bielanach i zasugerował, że jego realizacja byłaby możliwa w trakcie przygotowywania wystawy. W dokumentach pojawiają się też wyliczenia szacunkowych kosztów budowy stadionu – wspomniane kwoty są jednak bardzo rozbieżne i wahają się od 2 do 12 milionów złotych. W pracach komisji z 1933 r. pojawia się w kontekście bielańskich obiektów określenie „olimpiada”, trudno jednak powiedzieć, czy rzeczywiście kiedykolwiek poważnie myślano o przeprowadzeniu igrzysk olimpijskich na terenie wzbogaconego o niezbędną infrastrukturę CIWF²⁰.

Od stadionu ku Wiśle miała prowadzić reprezentacyjna promenada doprowadzająca do trybun toru wioślarskiego na stojącej wodzie starorzecza Wisły w rejonie Kępy Potockiej. Tor wioślarski w tym miejscu znalazł się w ogólnych planach zagospodarowania przestrzennego Warszawy z 1931 r., jednak nigdy nie podjęto prób jego realizacji. Dodajmy, iż w drugiej połowie lat trzydziestych więcej mówiło się o budowie sztucznego akwenu dla wioślarzy w rejonie Siekierok, który miał być areną wioślarskich mistrzostw Europy w 1941 r., a w dalszej przyszłości być może nawet częścią projektowanej dzielnicy olimpijskiej.

W pierwotnych założeniach CIWF stadionowi reprezentacyjnemu miała towarzyszyć betonowa pływalnia otwarta. Źródła niewiele mówią o szczegółach tego projektu. Wiemy jednak, iż chodziło o obiekt żelbetowy, o wymiarach olimpijskich – długości 50 i szerokości 20–25 m., głębokości od 1 do 4,5 m. (przystosowanym zatem także do skoków do wody), w którym nie zabraknie „szatni i natrysków dla 300 osób, pokoju administracyjnego, fryzjera, składów i ubicacji pomocniczych z urządzeniami dla pompowania wody, filtrowania i sterylizowania wody, z drogą dojazdową, chodnikami, robotami ogrodniczymi”²¹. Szacowany koszt tej części inwestycji wynieść miał 450 000 zł. Pływalnia, przy której planowano również plażę²², miałaby zapewne służyć zarówno organizacji międzynarodowych zawodów, jak i wypoczynkowi studentów, a w przyszłości być może zwykłych warszawiaków, odgrywając podobną rolę jak popularne po wojnie baseny Skry, Warszawianki i Legii²³.

²⁰ CAW, PUWFiPW, I.300.69.92, materiały pt. *Wystawa światowa w r. 1943 – prace przygotowawcze*.

²¹ CAW, PUWFiPW, I.300.69.91, *Likwidacja spraw kierownictwa budowy CIWF*, grudzień 1930, karta nienumerowa, s. 7.

²² *Centralny Instytut Wychowania Fizycznego na Bielanach pod Warszawą*, „Wychowanie Fizyczne” 1929, nr 1, s. 28.

²³ W okresie międzywojennym wykorzystanie bielańskiej pływalni i basenów na świeżym powietrzu do masowej rekreacji warszawiaków nie wchodziło w grę. Przestrzeń uczelni nie była bowiem ogólnodostępna. Wstęp na teren CIWF wymagał uzyskania odpowiedniej przepustki.

Innym niezrealizowanym elementem projektu pozostał teren rekreacyjny ulokowany pomiędzy obecnymi stadionami: lekkoatletycznym i do rugby, gdzie znajduje się pomnik Janusza Kusocińskiego. Pomysł umieszczenia na tym terenie fontanny, ogrodu oraz ławeczek sam Norwerth określał jako ekstrawagancki i przewidywał, że jego realizacja jest mało prawdopodobna.

Przestrzeń pomiędzy dwoma głównymi boiskami została zarezerwowana na teren dekoracyjny i kwietnik, co, tymczasem, wraz z fontanną, mającą stanowić centrum dekoracyjnej kompozycji terenowej, nie ma, niestety, najmniejszych widoków realizacji, i na długo pozostanie na papierze jako danina tej skromnej dozy romantyzmu, jakiej się dopuścił autor²⁴.

Kolejnym przewidzianym w projekcie Norwertha elementem kompozycji był budynek mieszczący salę sportów walki. Miał on stanowić wyraźny akcent zamykający korytarz sal gimnastycznych. Nie zrealizowano go ze względów finansowych, co zdaniem Norwertha obniżyło wartość estetyczną tej części uczelni. „W ostatecznym projekcie Instytutu [...] istniał jeszcze jeden akcent, piętrowy blok połączonych sal szermierki i boksu. W obecnym stanie, po odrzuceniu ze względów oszczędnościowych wspomnianych sal, hala od frontu została zbytnio nużąco rozciągnięta, a frontowy rytm za krótki i niedorozwinięty” – pisał projektant²⁵. Chwalone przez krytyków architektury pawilony sportów walki projektu architekta i olimpijczyka Wojciecha Zabłockiego, o rzadko spotykanych w Polsce wklęsłych dachach przywodzących na myśl latające dywany, zostały dobudowane do kompleksu akademii dopiero po II wojnie światowej²⁶.

W materiałach archiwalnych znajdujemy informację, iż zamykając pierwszy etap działalności Kierownictwa Budowy CIWF²⁷, przewidywano realizację przystani wioślarskiej na Wiśle, wraz z „pogłębieniem zatoki rzecznej i regulacją brzegów, z pływającym drewnianym hangarem na łodzie i potrzebny sprzęt wioślarski, z kabinami i szatniami, mieszkaniem stróża, pomieszczeniem administracji, na bieliznę, z wykonaniem drogi dojazdowej i chodników”²⁸. Mimo iż koncepcję stworzenia toru wioślarskiego porzucono, nawet ten skromniejszy plan połączenia uczelni z Wisłą i wykorzystania rzeki dla potrzeb bielańskich studentów nie doczekał się realizacji.

²⁴ M. Dudryk, *Budowa Centralnego Instytutu...*, s. 416.

²⁵ Tamże, s. 420.

²⁶ Wklęsły dach zastosował Zabłocki również przy realizacji hali gier zespołowych, także uważanej za bardzo wartościową pod względem architektonicznym. Zob. J. Zieliński, *Bielany – przewodnik historyczny*, Warszawa 2015, s. 347, także W. Dorcz, *Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Przewodnik*, Warszawa 2015, s. 81–83.

²⁷ Dokumentację działalności tej instytucji, która kierowała również innymi pracami inwestycyjnymi na obiektach sportowych w Warszawie znajduje się w CAW, PUWFIPW, I.300.69.91.

²⁸ CAW, PUWFIPW, I.300.69.91, *Likwidacja spraw kierownictwa budowy CIWF*, karta nienumerowa, s. 8. Czy pomysł budowy przystani wioślarskiej CIWF na Wiśle był efektem fiaska koncepcji budowy toru wioślarskiego – trudno powiedzieć.

Mury uczelni, po otynkowaniu, utrzymane zostały w białej kolorystyce. Pierwotnie brano pod uwagę, aby zewnętrznym elewacjom nadać kolory wyróżniające poszczególne części budynku (administracyjną, sportową, wykładową, mieszkalną), ale ograniczenia finansowe na to nie pozwoliły²⁹. Wszystkie gmachy uczelni powstałe przed 1939 r. zostały pokryte najtańszym, białym tynkiem wapiennym. Projektant nie krył rozczarowania z tego powodu:

Szerokie założenie Instytutu, z wielką ilością różnorodnych brył [...] wymagało rozczłonkowania [...]. Projekt przewidywał kilka zharmonizowanych odcieni zabarwionej półszlachetnej zaprawy [...]. Ogromna powierzchnia murów, zwiększająca każdy grosz różnicy w cenie metra kwadratowego do zawrotnych sum, przecięły i tę skromną możliwość[...]. Przy skrajnej oszczędności nie udało się przełamać przygnębiającej martwoty bezdusznej bieli tynku³⁰.

Całkowity koszt budowy CIWF wyniósł ponad 10 000 000 złotych³¹. Był to koszt trudny do udźwignięcia nawet dla Skarbu Państwa. Przeznaczony na inwestycję kredyt w wysokości 6 800 000 zł szybko okazał się niewystarczający³². W listopadzie 1929 r. kierownictwo budowy informowało, iż choć główne płatności za roboty instalacyjne i budowlane przypadają na okres jesienno-zimowy, już 1 listopada 1929 r. środki zostały całkowicie wyczerpane i potrzebne są dodatkowe subwencje w kwocie 770 000 zł, „bez których obecnie płatności doznają zwłoki, a wykończenie budynków CIWF stale się opóźnia”³³. Fragmentaryczne zestawienia kosztów inwestycji przedstawione są w licznych dokumentach Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego³⁴.

²⁹ Model CIWF, jako wzorcowy kompleks architektury sportowej, zaprezentowano na Powszechnej Wystawie Krajowej, która odbyła się w 1929 r. w Poznaniu. Niestety nie udało się ustalić, czy model ten prezentował mury uczelniane w jednolitej bieli, czy też w różnorodnej kolorystyce.

³⁰ Tamże, s. 426–427.

³¹ Maksymilian Dudryk w sporządzonym w 1960 r. rękopisie do Księgi Pamiątkowej AWF wydanej z okazji jubileuszu trzydziestolecia uczelni, a przechowywanej w Archiwum Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie wymienia kwotę 10 112 000 zł.

³² Kilka odnalezionych preliminarzy budowy CIWF podaje dane nieco różniące się szczegółami, ale zawsze mówiące o sumach wyższych niż 6,8 mln złotych. W jednym z nich, sporządzonym w kwietniu 1928 r., pada suma 8 715 686 zł. Zob. CAW, PUWFiPW, I.300.69.90, *Przybliżony kosztorys orientacyjny budowy CIWF na Bielanach*, karta nienumerowa, s. 1–4. Inny wymienia sumę 9 612 249 zł. Zob. CAW, PUWFiPW, I.300.69.90, *Preliminarz budowy CIWF na Bielanach przy gospodarczym sposobie prowadzenia robót we własnym zakresie*, karta nienumerowana, s. 1–10. W tym dokumencie znajduje się również dokładna wycena wszystkich planowanych urządzeń uczelni.

³³ CAW, PUWFiPW, I.300.69.202, *Pismo kierownictwa budowy CIWF do dyrektora PUWFiPW z 7 listopada 1929*, karta nienumerowana.

³⁴ W skróconym kosztorysie robót pozostałych do wykonania w CIWF, sporządzonym jesienią 1929 r., znajdujemy drobiazgowy wyliczenie, ile pochłonnie jeszcze wykończenie internatów, laboratoriów, auli, sal gimnastycznych, wieży ciśnień. Skrupulatne wyliczenia uzasadnić miały konieczność wyasygnowania dodatkowego kredytu. Zob. CAW, PUWFiPW, I.300.69.202, karta nienumerowana, s. 1–6.

Około 10% środków na realizację inwestycji pochłonęły koszty pośrednie – wydatki na urządzenie placu budowy, zakup inwentarza, koszt opracowania projektu, koszty kierownictwa budowy wraz z wydatkami administracyjnymi³⁵. Eksploatacja kompleksu również nie była tania. W preliminarzu na rok budżetowy 1930/1931 po stronie wydatków zwyczajnych, intendenckich i rzeczowych uczelni znajdowało się 800 000 złotych³⁶.

Początek wielkiego kryzysu gospodarczego mocno ograniczył działania inwestycyjne na terenie Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego, który nawet pomimo tego stał się wizytówką II Rzeczypospolitej³⁷. W księdze pamiątkowej uczelni zachowały się wpisy przedstawicieli władz wojskowych i oświatowych oraz kierowników wycieczek z odległych zakątków świata, jak Japonia, Chiny, Afryka Południowa, Związek Radziecki, Wielka Brytania, Stany Zjednoczone i wiele innych³⁸. W czerwcu 1937 roku Instytut zwiedzili członkowie Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego, którzy przybyli do Warszawy na obrady 34. sesji komitetu. Oficjele zostali podjęci na Bielanach uroczystym śniadaniem przez dyrektora uczelni, płk. Gilewicza³⁹. Z obiektów CIWF w przygotowaniach do międzynarodowych zawodów korzystali sportowcy polscy i zagraniczni, na Bielanach odbywały się obozy przedolimpijskie. Stanowił on również atrakcję turystyczną Warszawy, przedstawianą jako pomnik nowoczesności, chętnie zwiedzaną przez wycieczki z całego kraju, pomimo faktu, iż wymagało

³⁵ M. Dudryk, *Budowa Centralnego Instytutu...*, s. 434.

³⁶ Wiele z tych wydatków miało charakter jednorazowy – zakup sprzętu wytrzymałości wieloletniej, pomocy naukowych, budowę nowych pracowni. Mimo to koszty utrzymania instytutu w kolejnych latach znacząco nie malały. Z zachowanych dokumentów wynika między innymi, że w roku budżetowym 1935/1936 koszt administracji i obsługi kompleksu wyniósł 669 749 zł i 80 gr. CAW, PUWFiPW, I.300.69.203, *Zamknięcie rachunkowe obrotu na rachunkach bieżących za rok budżetowy 1935/1936 w Izbie Skarbowej Grodzkiej w Warszawie, 11 maja 1936, pkt. 57 A*, karta nienumerowana.

³⁷ W 1931 r. uroczyste zakończenie roku akademickiego w CIWF obserwowali attache wojskowi Francji, Czechosłowacji, Łotwy, Japonii, Rumunii i ZSRR. Zob. *Zakończenie roku akademickiego w CIWF*, „Stadion” 1931, nr 24, s. 3.

³⁸ ADOP, AWF, *Centralny Instytut Wychowania Fizycznego w Warszawie na Bielanach. Księga pamiątkowa z podpisami zwiedzających 1930–1936*, sygn. 129. Jednym z najciekawszych wpisów (k. 15) jest tłumaczenie listu z 1933 r., autorstwa dr. Clarka Hetheringtona z Wydziału Wychowania Fizycznego (Department of Physical Education) Uniwersytetu Stanforda w Kalifornii, w którym w imieniu władz wydziału dziękuje on za możliwość zwiedzenia instytucji, w której organizacja pracy została postawiona tak, że niczego absolutnie nie opuszczono, oraz prosi o przesłanie prac naukowych zakładu fizjologii i antropologii oraz zapoczątkowanie korespondencji, jak również zaprasza dyrekcję CIWF do Kalifornii.

³⁹ CAW, PUWFiPW, I.300.69.166, *Program pobytu uczestników sesji MKOl w Warszawie*, k. 218. Innymi elementami programu kulturalnego i turystycznego dla członków MKOl podczas obrad w stolicy było: śniadanie u Prezydenta RP na Zamku Królewskim, oglądanie zawodów o jeździecki Puchar Narodów na hippodromie w Łazienkach Królewskich, raut w Pałacu Łazienkowskim, śniadanie w gmachu Oficerskiego Yacht-Klubu, przedstawienie baletowe w Teatrze Wielkim i pokazy szybocowe na Okęciu.

to uzyskania zgody dyrekcji⁴⁰. Nie powstał jednak tak monumentalny, jak planowano. II Rzeczypospolitej na tak ambitny projekt po prostu nie było stać. Edgar Norwerth sądził słusznie, że

wyjątkowo życzliwy stosunek komitetu budowy do wszystkich spraw, z budową związanych, znakomicie ułatwiał pracę, tylko przymusowe jego skąpstwo hamowało możliwość pełniejszego rozwinięcia kompozycji⁴¹.

Okres międzywojenny to czas dynamicznej rozbudowy infrastruktury sportowej Warszawy. Oprócz CIWF największymi inwestycjami sportowymi stolicy w tym okresie był oddany do użytku w 1930 r Stadion Wojska Polskiego, a także otwarty 3 czerwca 1939 r. tor wyścigów konnych na Służewcu. Realizacja tych inwestycji pod pewnymi względami przebiegała analogicznie do budowy kompleksu na Bielanach.

Stadion Wojska Polskiego realizowano przede wszystkim dzięki środkom państwowym. Miał on pełnić funkcję reprezentacyjnego obiektu Dowództwa Okręgu Korpusu I Wojska Polskiego z siedzibą w Warszawie oraz nieformalnego stadionu narodowego. W kompleksie przewidziano boisko piłkarskie, urządzenia lekkoatletyczne, betonowy tor kolarski i motocyklowy, trybuny kryte na ok. 8–10 tys. widzów i co najmniej drugie tyle miejsc stojących na wałach ziemnych, dwie sale gimnastyczne, szatnie, natryski i pokoje mieszkalne oraz kancelaryjne pod trybunami. W bezpośrednim sąsiedztwie stadionu funkcjonowała betonowa pływalnia o wymiarach olimpijskich z efektowną wieżą do skoków. Elementem wyposażenia stadionu był hotel dla zawodników mieszczący 40 pokoi⁴². Dodatkowymi rozwiązaniami były: centralne ogrzewanie, wyposażenie wszystkich pomieszczeń w instalację elektryczną, telefon i miejsca z pulpitemi do pisania w łoży prasowej⁴³. Stadion stał się miejscem rozgrywania meczów piłkarskich reprezentacji Polski, zawodów Pucharu Davisa w tenisie, międzynarodowych mi-

⁴⁰ Przytoczmy w tym miejscu szczególnie znamienity fragment przewodnika turystycznego po Warszawie w języku polskim, wydanego pod koniec lat 30.: „Zbiornikiem sportu są Bielany. Jest to fabryka sportu, ekstrakt wychowania fizycznego. Tu mieści się CIWF. Musiałeś słyszeć o tej instytucji! *Z a z d r o ś c i n a m j e j z a g r a n i c a* [podkr. – K.P.], podziwiają ją wszyscy goście, zwiedzanie CIWF-u stanowi jeden z najciekawszych punktów wizytacji Warszawy.[...] CIWF, jak żadna inna uczelnia w Europie, potrafił pogodzić nowoczesność metod pracy i wygodę słuchaczy z wdzięcznym prymitywem przyrody.[...] Dzięki tej właśnie uczelni, mocarstwowe ambicje sportu polskiego mają szanse stania się rzeczywistością” – pisał dziennikarz sportowy Jan Erdman w jednym z rozdziałów przewodnika wydanego nakładem Związku Zawodowego Literatów Polskich. Zob. *Jesteśmy w Warszawie*, Warszawa 1938, s. 255.

⁴¹ M. Dudryk, *Budowa Centralnego Instytutu...*, s. 426–427.

⁴² Pomysł umieszczenia hotelu w budynku trybuny stadionu okazał się wyjątkowo trafny. Parę lat później pisano bowiem: „Hotel ów jest jednym z nielicznych hoteli polskich nie narzekających na kryzys. Po prostu ma stale komplet i czyste, ze spartańską prostotą urządzone pokoiki, odnajmowane za minimalną opłatą 2zł na dobę są zawsze zajęte”. Zob. *Europejski stadion sportowy wielkiej Warszawy*, „Gazeta Polska” 1936, nr 256, s. 10.

⁴³ „Stadion” 1929, nr 11, s. 9.

tyngów lekkoatletycznych, zawodów kolarskich i pływackich. Koszty budowy stadionu szacowano na około dwa miliony złotych⁴⁴. Obiekt wzbudzał entuzjazm, podsycał marzenia o mocarstwowości⁴⁵.

Stadion Wojska Polskiego, podobnie jak obiekty CIWF, miał łączyć w sobie reprezentacyjność z wysoką funkcjonalnością. I w tym przypadku jednak – ze względu na ograniczenia finansowe – oba cele trudno było zrealizować w pełnym zakresie. Narzucone oszczędności i pośpiech wykonania prac spowodował ponadto, iż przy konstrukcji bieżni lekkoatletycznej, toru kolarskiego oraz pływalni nie ustrzeżono się błędów. Na torze kolarskim „były błędy w obliczeniach krzywizn, beton na torze nie był w czasie zimy należycie konserwowany, w 1931 r. lekkomyślnie dopuszczono do tego, że powstały bruzdy i szczyrby” – wspominał płk Zygmunt Wasserab, wiceprezes Legii⁴⁶. Welodrom, pod koniec lat trzydziestych nienadający się już do remontu, rozebrano. Bieżnia lekkoatletyczna nie była wystarczająco spoista, aby można było na niej uzyskiwać wybitne wyniki⁴⁷. Problemy pojawiły się podczas użytkowania pływalni, której odpływy zatykały się, cyrkulacja wody bywała zaburzona, okresowo baseny musiały być wyłączane z użytku⁴⁸.

Stadion Wojska Polskiego starano się sukcesywnie rozbudowywać. W 1938 r. wzbogacono kompleks o naturalny tor łyżwiarski z niewielkimi trybunami i sztucznym oświetleniem projektu znanego łyżwiarza – olimpijczyka i architekta Janusza Kalbarczyka. Natomiast niepowodzeniem zakończyła się rozbudowa in-

⁴⁴ „Korty tenisowe i pawilon – 50 000zł, tor kolarski – 150 000zł, boisko i bieżnia 100 000zł, trybuny około miliona” (tylko w okresie od sierpnia do października 1929 r. na budowę trybun wydano 82 679 zł 55 gr.). Zob. CAW, PUWFiPW, I.300.69.90, *Sprawozdanie kosztów budowy trybun WKS Legia na stadionie D.O.K. I w Warszawie przy ul. Myśliwieckiej*, karta nienumerowana, s. 1–3).

⁴⁵ „Rzeczywiście jest się czym zachwycać. [...] Nareszcie stolica 30-milionowego państwa uzyskała stadion, na którym bez wstydu przed zagranicą będzie można urządzać wielkie, międzynarodowe imprezy”. „Stadion” 1929, nr 11, s. 9; „Kiedy, po gruzami usianych schodach [...] dostałem się na boisko, [...] odniosłem wrażenie, że przez jakieś czarodziejskie okno wejrzałem do prawdziwej Europy. Stadion Legii”, „Stadion” 1930, nr 30, s. 10, tekst autorstwa Józefa Włodarkiewicza.

⁴⁶ Cyt. za: S. Mielech, *Sportowe sprawy i sprawy*, Warszawa 1963, s. 213.

⁴⁷ „Przegląd Sportowy” pisał o tym elemencie infrastruktury stadionu reprezentacyjnego w sposób następujący: „Stworzono tam bieżnię o niezwykłych właściwościach – jak wiadomo, bieżnia idealna musi być elastyczna, dość twarda, spoista i dobrze przepuszczać wodę. Bieżnia reprezentacyjna – klasyczny przykład naszej gospodarki inwestycyjnej w sporcie – jest sypka, miękka i wody wcale nie przepuszcza. [...] Na stadionie reprezentacyjnym obędzie się bez pelargonii, ale nie obędzie się bez bieżni”, „Przegląd Sportowy” 1939, nr 59, s. 4.

⁴⁸ Tytułem dygresji dodajmy, że z chwilą oddania do użytku Stadion Wojska Polskiego został przekazany w administrowanie Wojskowemu Klubowi Sportowemu „Legia”. Klub ten nie był w stanie unieść ciężaru tak wielkiego zobowiązania. W 1933 r. administrację stadionu musiało wziąć na siebie Państwo za pośrednictwem PUWFiPW. Legia, poturbowana ekonomicznie po okresie niefortunnego gospodarowania stadionem, do końca okresu międzywojennego borykała się z kłopotami finansowymi.

frastruktury stadionu o reprezentacyjną strzelnicę mającą stanowić rodzaj pomnika Józefa Piłsudskiego, dobudowanie drugiego basenu pływackiego czy powiększenie trybun, by mogły pomieścić 50 tys. widzów. „Realizacja tych planów obliczona na czas dłuższy, uzależniona jest od wielu czynników, z których kwestia finansów odgrywa rolę najważniejszą” – pisano tuż przed wojną w *Gazecie Polskiej*⁴⁹. Mimo to stadion pozostawał najnowocześniejszym obiektem sportu wyczynowego II Rzeczypospolitej.

Wyścigi konne były jedną z najstarszych sportowych rozrywek na ziemiach polskich. Od 1841 r. w Warszawie funkcjonował tor wyścigowy na Polu Mokotowskim. W okresie międzywojennym był już przestarzały, a jako zlokalizowany blisko Śródmieścia utrudniał rozbudowę miasta. Arena wyścigów konnych musiała zostać przeniesiona. Wybór padł na obszar powierzchni 140 ha położony na terenie Służewca. Grunt ten zakupiło w 1925 r. Towarzystwo Zachęty do Hodowli Koni w Polsce, rozpoczynając tam pierwsze prace ziemne. Przez dziesięć lat tempo inwestycji było jednak powolne. Kompleks wyścigowy okazał się bowiem przedsięwzięciem niezwykle drogim. Już pierwszy etap budowy, trwający w latach 1926–1931, kosztował astronomiczną kwotę ok. 6 000 000 złotych⁵⁰. Towarzystwu zaczęło brakować gotówki i choć było instytucją bogatą, prawdopodobnie nie dałoby rady samodzielnie udźwignąć ciężaru inwestycji. „Roboty [...] pochłoneły wszystkie będące w rozporządzeniu Towarzystwa własne kapitały, sięgające 8 mln zł. Dalsze roboty na skutek braku funduszy zostały wstrzymane. Wykonanie całkowitego planu w prędkim czasie bez kredytów ze strony rządu i miasta jest niemożliwe” – napisano w tygodniku „Świat”⁵¹. Na szczęście dla inwestycji w 1937 r. w przedsięwzięcie zaangażowały się władze samorządowe i państwowe⁵², miała być ona zatem kontynuowana jako forma partnerstwa publiczno-prywatnego. Przyniosło to pożądaną efekt, a tor, którego głównym projektantem był Zygmunt hr. Plater-Zyberk, udało się dokończyć. Całkowity koszt przedsięwzięcia wyniósł nie mniej niż 15 000 000 złotych. Czyniło to z toru służewieckiego największą inwestycję sportową międzywojennej Warszawy⁵³.

⁴⁹ *Sport. Warszawski stadion WP pomieści 50.000 widzów*, „Gazeta Polska” 1938, nr 345, s. 12.

⁵⁰ Zob. „Kurier Warszawski”, 1931, nr 206, wyd. wiecz., s. 6, „Kurier Warszawski” 1933, nr 195 wyd. wiecz., s. 4, „Polska Zbrojna” 1932, nr 262, s. 6; „Polska Zbrojna” 1934, nr 82, s. 8.

⁵¹ „Świat” 1930, nr 18, s. 2, zob. też „Świat” 1939, nr 29, s. 13.

⁵² Doszło do powołania przez rząd Komitetu Rozbudowy Służewca, w skład którego weszli delegaci ministerstw: spraw wojskowych, spraw wewnętrznych, skarbu oraz rolnictwa, a na czele stanął prezes TZDHKP, Michał hr. Komorowski. Komitet miał dysponować państwowymi kredytami, których zdecydowano się udzielić. Dodatkowym zabezpieczeniem kredytu dla Towarzystwa okazały się tereny przeznaczonego do likwidacji toru mokotowskiego, które zostały przekazane na Fundusz Obrony Narodowej. Wykonano projekty drugiego etapu inwestycji, a nadzór nad budową toru miał sprawować Fundusz Kwaterunku Wojskowego. Zob. „Świat” 1939, nr 29, s. 13.

⁵³ W. Pruski, *Wyścigi i hodowla koni pełnej krwi oraz czystej krwi arabskiej w Polsce w latach 1918–1939*, Wrocław 1980, s. 155–156. W *Memoriale w sprawie przeniesienia stołecznego toru*

Na kompleks służewiecki składały się dwa tory – wyścigowy i treningowy, trzy trybuny i zabudowania pomocnicze. Najefektowniejsza była trybuna członkowska zbudowana w stylu okrętowym. Największą pojemność miała trybuna główna, o połowę jednak mniejsza niż pierwotnie zakładano. Ostatnią trybunę nazywano po prostu „trzecią”. Kompleks uzupełniały budynki stajenne, mieszkania dla obsługi, ujęcie wody i wieża ciśnień, fontanna, zbiornik przeciwpożarowy, elewatory i olbrzymi parking. Zaskakiwały nowatorskie wówczas przejścia podziemne ze stajni na paddock oraz bieżnię dla koni. Tor służewiecki był chwalebny za estetykę i funkcjonalność. Formułowano opinie, że „imponujące swą konstrukcją trybuny, zabudowania administracji oraz nowoczesne budynki stajen czynią ze Służewca [...] wzór dla zagranicy, jak należy budować tor wyścigowy i jego urządzenia”⁵⁴. Kilku ważnych zamierzeń projektowych w kompleksie nie udało się jednak zrealizować.

Komunikację toru z miastem, problem w przypadku terenów położonych w znacznej odległości od Śródmieścia kluczowy, miały rozwiązywać tramwaje kursujące aż do projektowanej pętli położonej przy wejściu na trybunę główną. Plany te nie zostały zrealizowane. Nie udało się też zrealizować pomysłu, aby niemal do samych trybun można było, dzięki wykonaniu specjalnej bocznicy, dojechać koleją, mimo, iż zgodę na takie rozwiązanie wyraziło PKP⁵⁵. Pierwotnie planowano, iż w ciągu godziny komunikacja miejska i kolejowa będzie w stanie odebrać z toru służewieckiego ok. 35 tys. osób, ale wobec niezrealizowania pętli tramwajowej i bocznicy kolejowej okazało się to niemożliwe. Wygodnie można więc było latem 1939 r. dojechać na Służewiec wyłącznie samochodem⁵⁶.

II Rzeczpospolita była państwem, w którym nieustannie ścierały się dwa ogromne i przeciwstawne zjawiska – modernizacji i zacofania⁵⁷. Państwo pozostawało w znacznym stopniu zapóźnione cywilizacyjnie w stosunku do Europy Zachodniej. Jednocześnie wśród elit II Rzeczypospolitej dało się zaobserwować przekonanie, że w niczym jej nie musimy, nie powinniśmy i wkrótce nie będziemy ustępować. Takie myślenie odcisnęło również piętno na inwestycjach sportowych międzywojennej Warszawy, zaprojektowanych tak, aby spełniały ważne społeczne funkcje, a jednocześnie imponowały estetyką, rozmachem i skalą. Niestety, państwo posiadało ograniczone zdolności finansowania inwe-

wyścigów konnych z Pola Mokotowskiego na Służewiec z 1936 r., cytowanym przez autora, pada informacja, iż sam koszt II etapu robót wyniósł 8 352 405 zł. W memoriale tym zawarte zostały też inne szczegóły techniczne dotyczące budowy toru.

⁵⁴ „Kurier Warszawski” 1937, nr 293, s. 30.

⁵⁵ *Koleje państwowe budują odnogę kolei normalnotorowej od przystanku Okęcie do toru na Służewcu. Dworzec będzie wewnątrz terenu okolonego murem. Zarząd kolei obiecuje puszczać w ciągu pół godziny trzy pociągi i tyleż po wyścigach* – zapowiadał w 1937 r. Kurier Warszawski.

⁵⁶ Paradoksalnie, niezrealizowanie znacznej części trybuny głównej, pierwotnie planowanej jako dwukrotnie większa, zredukowało problem komunikacji, gdyż tor służewiecki mógł przyjąć znacznie mniejszą, liczącą ok. 10.000 osób widownię.

⁵⁷ Por. J. Żarnowski, *Polska 1918–1938. Praca – technika – społeczeństwo*, Warszawa 1999.

stycji nawet tak bardzo potrzebnych ze względów zarówno praktycznych, jak i prestiżowych. Stadion reprezentacyjny, tor wioślarski, otwarte baseny, fontanna czy kolorowe elewacje CIWF, choć oddziałują silnie na wyobraźnię, nie powinny być chyba rozpatrywane jako coś więcej, niż tylko marzenie. Podobnie zresztą jak pętla tramwajowa i bocznicza kolejowa na Służewcu czy też reprezentacyjna strzelnica i powiększone trybuny na stadionie Wojska Polskiego. Wszystkie te inwestycje stanowią jednak perły budownictwa sportowego II Rzeczypospolitej oraz znakomite przykłady niemałych możliwości tego kraju. Choć nieukończone, mogą imponować tymi elementami infrastruktury, które zrealizowano.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Archiwum Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie, *Rękopis Maksymiliana Dudryka do książki pamiątkowej redagowanej przez Zygmunta Gilewicza z okazji jubileuszu Uczelni*, 1960.

Archiwum Dokumentacji Osobowej i Płacowej w Milanówku, zespół Akademii Wychowania Fizycznego, sygn. 1033, *Centralny Instytut Wychowania Fizycznego w Warszawie na Bielanach. Księga pamiątkowa z podpisami zwiedzających 1930–1936* (nr inw. 129).

Archiwum Państwowe w Warszawie, kolekcja map i planów Warszawy, sygn. 1004/IV.

Centralne Archiwum Wojskowe, zespół Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przynależenia Wojskowego, sygn. I.300.69, nr. Inw. 90-92, 166, 169, 202-203.

II. Źródła drukowane

Jesteśmy w Warszawie. Przewodnik literacki po stolicy. Warszawa 1938.

Mielech S, *Sportowe sprawy i sprawki*, Warszawa 1963.

III. Prasa

„Architektura i Budownictwo” 1930.

„Gazeta Polska” 1936, 1938.

„Kurier Warszawski” 1931, 1933, 1937.

„Polska Zbrojna” 1932, 1934.

„Przegląd Sportowy” 1939.

„Stadion” 1929–1931.

„Świat” 1930, 1939.

„Wychowanie Fizyczne” 1929.

B. Literatura

Dorcz W., *Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Przewodnik*, Warszawa 2015.

Garlicki A., *Drugiej Rzeczypospolitej początki*, Wrocław 1996.

Pruski W., *Wyścigi i hodowla koni pełnej krwi oraz czystej krwi arabskiej w Polsce w latach 1918–1939*, Wrocław 1980.

Zieliński J., *Bielany – przewodnik historyczny*, Warszawa 2015.

Żarnowski J., *Polska 1918–1938. Praca – technika – społeczeństwo*, Warszawa 1999.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Niezrealizowane elementy projektu Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego. Przyczynek do dziejów uczelni w 90. rocznicę jej powstania*.

Finansowanie

Autor nie otrzymał żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Niezrealizowane elementy projektu Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego. Przyczynek do dziejów uczelni w 90. rocznicę jej powstania*.

Declaration of Conflicting Interests

The author declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Niezrealizowane elementy projektu Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego. Przyczynek do dziejów uczelni w 90. rocznicę jej powstania*.

Funding

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Niezrealizowane elementy projektu Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego. Przyczynek do dziejów uczelni w 90. rocznicę jej powstania*.

Aleš FEJFAR*

<https://orcid.org/0000-0002-0678-6118>

Mountain Service in the Czech Lands from Its Foundation until the Second World War

Jak cytować [how to cite]: Fejfar A., *Mountain Service in the Czech Lands from Its Foundation until the Second World War*, "Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe" 2020, t. 3, nr 1, p. 45–57.

Górska służba ratunkowa na ziemiach czeskich od czasów założenia po drugą wojnę światową

Streszczenie

Celem tej pracy jest spojrzenie na historię Górskich Służb Ratunkowych w Czechach, której początki sięgają 1930 roku – czasów pierwszej Republiki Czeskiej. Wtedy nastąpił rozwój życia społecznego, turystyki, turystyki wysokogórskiej oraz narciarstwa. Społeczeństwo zaczęło wyjeżdżać w rejony górskie w celu spędzenia wolnego czasu, oddawaniu się swojemu hobby i podziwianiu piękna otaczającej natury. Z tego wyniknęły pierwsze urazy spowodowane między innymi niezajomością terenu, niestabilnością warunków pogodowych, a także brakiem odpowiedniego sprzętu i narzędzi. Pierwsze grupy ratunkowe tworzyły głównie osoby zamieszkujące dane tereny ponieważ znały dany obszar oraz topografię terenu, dlatego pierwszymi uczestnikami wypraw ratunkowych byli cieśle, listonosze, instruktorzy szkółki narciarskiej Slalom i Wintersportvereine, strażacy oraz członkowie żandarmerii. Wzrost wypadków i wezwań pomocy nastąpił zimą na przełomie lat 1934/35. Podczas dwóch pierwszych tygodni lutego w Karkonoszach zginęło sześć osób. Po tych tragicznych wydarzeniach praski ratusz oraz gubernator obwodu Vrchlabi – sędzia Vladimír Zaboř Vain – zdecydował o utworzeniu Górskiej Służby Ratunkowej.

Słowa kluczowe: ratownictwo górskie, narciarstwo, turystyka, turystyka górska, wzajemna pomoc.

* Mgr., Charles University, Faculty of Physical Education and Sport, Department of Kinantropology; e-mail: ales.fejfar@gmail.com

Abstract

The aim of this thesis is to look back at the history of the Mountain Service and to introduce the readers of the article to the history of Mountain Service in the Czech Republic, which dates back to the period of the First Republic, that is around 1930. At that time there was a great development of community life in European countries and the same holds true for the Czech Republic. The development of tourism, mountain climbing and skiing resulted in a higher number of people coming to the mountain areas where they could enjoy their new hobby and share the delights of nature. It resulted in first injuries and distress caused partially by people's lack of knowledge of the terrain, partially by weather instability and also by insufficient technical equipment and tools. The first rescue teams recruited from native inhabitants who knew the local terrain and mountain areas. The first participants in the rescue activities, who were only insufficiently technically equipped, were woodworkers, postmen, Slalom and Wintersportvereine ski schools instructors, firemen, as well as gendarmes. The increase in accidents and events needing help took place in winter 1934/35. During the first two weekends in February six people died on the ridges of the Giant Mountains. After these events the Provincial Office in Prague initiated the establishment of Mountain Service with the help of District Office in Vrchlabí and the District Governor JUDr. Vladimír Záboj Vaina. The District Office proceeded to the establishment of the Mountain Rescue Service.

Keywords: Mountain Service, skiing, tourism, mountaineering, mutual aid.

Introduction

Before the rescue teams in the Giant Mountains were organised in 1930, there was a great expansion of community activity especially in bigger towns. Development of tourism resulted in satisfying demand for accommodation and catering capacity in the mountains. Inhabitants of the mountains, who mostly made a living breeding cows and goats, at first turn parts of their houses into guest rooms, then extend their houses to create better possibilities for accomodating and catering tourists. It means a kind of extra earnings for the inhabitants of the mountains as well as increasing the standard of living, which had been low so far. The most important of associations which supported tourism and stay in nature was surely the Czechoslovak Tourist Club, Sokol and Ski Association of RČS. These associations also had regional branches called counties which helped to organize the community activity. One such association was for instance Czech Giant Mountains Ski Association in Jilemnice which belongs to a skiing county of the Giant Mountains. Even the German associations as Riesengebirgs-vereine seated in Vrchlabí or Hauptverband der Deutschen Wintersportsvereine seated in Liberec supported and organized tourism and sports in nature. With more and more tourists coming, there comes a need to take care of tourists in distress. The first organizers are the volunteering firemen who are native and know the country and often set off to help tourists in trouble. The need for rescue teams is growing and therefore the new members of rescue teams come from ski instructors. There was an improvement in organization due to participation of local gendarmerie who had a phone connection and could take part in organizing the searches themselves

and on top of that they were able to secure medical help etc. The number of rescue actions grew from year to year and came to tens at the end of the 30s.

Beginnings Mountain Service in the Czech lands

During the winter 1934–1935 there was a lot of snow in the mountains and the weather conditions were not suitable for skiing. During the first weekend in February six people died in the Giant Mountains and other tourists closely escaped death¹. This is how the situation of winter Giant Mountains at the beginning of February is described in appendix no. 4, National Papers on 11 February 1935. In the west of the Giant Mountains, in Rokytnice region, organized groups of rescuers came into existence. During winter 1933-1934 in Rokytnice nad Jizerou there arose a rescue group under the leadership of an Austrian Alois Wenzl who was an experienced skier and an expert in the Alps. His group consisted of ten members, mostly woodworkers from Horní Domky².

It seemed evident that it was necessary to prepare and set up an organization which would be dealing with rescue and providing first aid in the mountainous area of the Giant Mountains. Before that winter the first ambulance convoy of voluntary fireman unit started. This convoy then directed its team to the mountains where the injury was announced or where a skier or a winter tourist was reported missing. Later the fireman unit obtained an ambulance car which was able to transfer the injured person as fast as possible to the nearest hospital in Vrchlabí. The local association „Wintersportvereine“ in Špindlerův Mlýn supported this firemen's association and the same is true for instructors of the local ski school „Slalom“ which enabled success of the rescue expeditions. The impulse of the district office in Vrchlabí and the German association „Riesengebirgeverein“ and the Association of Czechoslovak Tourists and even the headquarters of post offices and telegraphs in Pardubice resulted in implementation of a mutual telephone connection between all important buildings (with telephone connection) in foothills. It became easier to inform the relevant place about the accident or the missing people (in late hours) and take action. In Špindlerův Mlýn a special protective unit was established providing continuous and professional rescue service in the mountains, cooperating with local fireman unit, local sportsmen from a German association of winter sports, members of ski school “Slalom” and local gendarmerie, which should receive information about accidents. One such training alarm was organized in January that year. Two general practitioners

¹ Mountain Service Archive Giant Mountains, National Papers, 11 February 1935.

² Mountain Service Archive Giant Mountains, Chronicle of Mountain Service Giant Mountains of Vrchlabí region – wooden, p. 6.

were present, MUDr. Vilém Pick³ and MUDr. Kindler, who had been training a rescue team since autumn and therefore could see the use of first aid in practice. The rescue team consisted of 6 sections (3 recruited from ski instructors mainly from ski school Slalom, 3 from voluntary fireman unit). Each section contained 6 men. Four sections were in Špindlerův Mlýn (1 of firemen and 3 of ski instructors), one was in SvatýPetr (firemen) and one was in Leierovy boudy (firemen)⁴.

This effort to help people in distress has a long tradition in the mountainous terrain. Many people and institutions participated in it: the fire brigade, instructors from the Czech ski school Slalom in Špindlerův Mlýn, instructors from the German ski school Wintersportvereine in Špindlerův Mlýn, wood workers, postmen, employees of chalets, representatives of gendarmerie in Špindlerův Mlýn led by commander Zvára. In short, all those people who knew the mountainous terrain, could use skis as a means of transport in the mountains and were willing to help. They were organized into six sections consisting of six members. The professional theoretical and practical parts in the form of training were provided by MUDr. Wilhelm Pick, a general practitioner and later a mayor of Špindlerův Mlýn, as mentioned in the article in *Národní politika* no. 41 from 10 February 1935.

During winter 1934/1935, there were so many rescue actions and tragical events that it became necessary to set up a unified organization which would only be directed at rescue actions in the mountainous terrain. Therefore, in March 1935 JUDr. Vladimír Zábaj Vaina,⁵ the chief of political governance in Vrchlabí

³ The Pick family came from a Jewish community in Velká Bukovina u Chvalkovic, west of Česká Skalice. MUDr. Wilhelm Pick was born on 10 January 1875 in Choustníkovo Hradiště. At school he was considered hard-working and clever, he studied at a German grammar school in Hostinné and the Medical Faculty of Charles University in Prague, where he graduated in 1901. He started as a general practitioner in little-known Špindlerův Mlýn. As a mountain doctor he went to see his patients on a horse in summer and on skis in winter. Dr. Pick was one of the founders of a ski association Skiverein Spindelmühle and he became its chairman. Before the war he is still mentioned as a member of the main committee of Österreichische Skiverein. During the First World War he was deployed as a doctor and worked as the leading doctor in Bucharest and later in Cirkvenica. After the war he returned to Špindlerův Mlýn and from 1919 to 1936 he worked as the mayor. He intensively participated in developing the tourism, he was a co-founder of the association Wintersportverein. He took part in training of the rescue teams. Dr. Pick died on 13 December of stomach cancer. He is buried on a local cemetery in Špindlerův Mlýn. *Krkonosé* 1995, no. 6, p. 20–21.

⁴ Giant Mountains Museum of KRNAP in Vrchlabí, *Národní politika* no. 41, 10 February 1935.

⁵ JUDr. Vladimír Zábaj Vaina was born in 1876 in Mladá Boleslav. After his studies he worked as a governor's officer in Karlín from 1901 to 1908 and in 1908 he became a district commissioner in Turnov, where he stayed until 1921. Then he became a district governor in Semily and in that position he remained until 1928, when he was transferred as a district governor to Vrchlabí. According to documents stored in the State District Archive in Semily, Dr. Vaina was a typical clerk. During the First World War he was rewarded a Medal of Merit, however he was often considered to be a bureaucrat. In 1936 Dr. Vaina together with his wife, a writer and painter Magda Bílá (her own name was Vlasta Ebenhochová) moved to Bělohrad and there they lived at house no. 32 on Masaryk Square. His further life was influenced by the Second World War.

district addresses individual organizations which at that time were participating in the help in the mountaneous terrain. He asked them to propose how the unified organization could be working. At the end of winter there were four proposals collected, of which two proposals were preserved, one by Jindřich Ambrož, secretary of the Czechoslovak Tourist Club, Giant Mountains County⁶ in Jilemnice and one by Hauptverband Deutscher Gebirgsvereine u. Wintersportvereine⁷.

Provincial office represented by JUDr. Jan Kamenický⁸ addressed the District Governor of Political Administration in Vrchlábí JUDr. Vladimír Vaina and asked him to call organizations, which in any way participated in rescue activities in Špindlerův Mlýn region and central Giant Mountains. The target was to create an organization with a uniform system of management, which would cover the largest possible area of the mountains neglectant of state territory or political administration districts⁹. The meeting was to be held on 12 May 1935 in Špindlerův Mlýn in the Central Hotel.

The conference about organization of rescue service in the Giant Mountains took place on Sunday in the Central Hotel in Špindlerův Mlýn. It was called by the Provincial Office in Prague and it was attended by district governors of Jilemnice, Vrchlábí and Trutnov, representatives of Ministry of Post and Telegraphs from Pardubice, representatives of land gendarmerie headquarters, land military headquarters, Czechoslovak Red Cross (MUDr. Slavík and director Valta), Czechoslovak Tourists Club (Vružinský and secretary Ambrož from Jilemnice), department KČsT in Jilemnice (counsellor Kadlec and inspector Jäger), Union of Skiers ČSR (architect Jarolímek, engineer Pilňáček), Union of Mountain Establishments (secretary Hlaváček), and relevant German organizations, such as Riesengebirgsverein, Hauptverband Deutscher Gebirgsvereine u. Wintersportver-

On 16 March 1943 the local council was dissolved and an administrative commission was appointed with JUDr. Vaina as its head. JUDr. Vladimír Vaina died in Bělohrad on 14 February 1954 and was buried in Nová Paka. Available from: <http://www.lazne-belohrad.cz/mesto/osobnosti-mesta/vladimir-vaina/>[cit. 2017-14-05, 12:10]

⁶ Giant Mountains Museum of KRNP in Vrchlábí, Proposal of Jindřich Ambrož regarding the organization of Mountain Service.

⁷ State district historical archive in Trutnov, Proposal regarding organization of Mountain Service Hauptverband deutscher Gebirgsvereine und Wintersportvereine.

⁸ JUDr. Jan Kamenický was born in Semily on Komenský Square in the house of present primary art school on 15 February 1876. After graduation from a grammar school in Jičín and the Law Faculty in Prague he started to work as a district governor in Semily on 2 September 1902. After four years he was transferred to the district governor's office in Jičín and later to the governor's office in Prague. After the First World War he became a district governor in Ústí nad Labem, but as soon as May 1921 he was transferred to work at the provincial political governance in Prague, where at the end of 1928 he was appointed the chief of political governance and the head of provincial office for district matters. From 1932 he worked at the provincial office as an officer for tourism. He died in Prague in 1951. Available from: <http://www.kct.semily.cz/novinky/13-sin-slavy-kct>, [cit. 2017-14-05, 12:15].

⁹ Mountain Service archive Giant Mountains, Národní politika on 9 May 1935.

eine, Land Union of German Firemen, numerous communities in the Giant Mountains. The conference was attended by 90 people and was started and led by the provincial office, represented by the secretary and chief J. Kamenický. A lively debate arose, which resulted in many good proposals. Those proposals were summarized in a program which was to be further elaborated by “permanent executive working committee”, consisting of representatives of all organizations mentioned above. Its chairman was to be the district governor of Vrchlabí Dr. Vaina. The committee was supposed to meet for the first time at the beginning of June and meetings were supposed to be held regularly every two weeks. All administration work was supposed to be completed by the end of October that year so that the newly organized rescue service could start working at the beginning of winter. Extending the telephone network between the chalets in the Giant Mountains and foothill stations was discussed, as well as better organization of telephone service, specially in evening hours in the main ski season. The financial aspect was also dealt with (contribution of public offices, voluntary tax on expenses in mountain establishments, surcharge to sport express train tickets etc.) as well as the topic of securing rescue expeditions. The meeting finished after 1 p.m. with a good result, on which the organization will be built within half a year and later perfected¹⁰.

Dr. Vaina had a speech¹¹ in that meeting, in which he described the actual state of organization of rescue activities and possibilities of a new organization based on foreign models. For instance, in Austria the Mountain Service had been working for more than 30 years at that time. At the end of the meeting, all participating organizations were asked to depute their representatives to the committee and inform Dr. Vaina in a written form, whom they had authorized to represent their organization. “Rescue Service Executive Committee” was in charge of the rescue service then and the next term of a meeting was set on 29 May 1935. According to the report the meeting finished around 1 p.m. and immediately afterwards, on 13 May 1935, a report from the meeting was written and sent to all participants¹². On the following days the district office in Vrchlabí started receiving names of people who were authorized by individual organizations participating in the meeting in Špindlerův Mlýn¹³.

By the end of the year six main stations were established: Rokytnice nad Jizerou, Špindlerův Mlýn, Pec pod Sněžkou, Malá Úpa and Janské Lázně, each of them having its leader. There were thirty-six subordinate smaller stations in mountain ridges. Immediately after setting up the stations, 320 members were

¹⁰ Mountain Service archive Giant Mountains, Národní politika, 13 May 1935.

¹¹ Mountain Service archive Giant Mountains, Dr. Vaina’s paper in the meeting in Špindlerův Mlýn on 12 May 1935.

¹² State district historical archive in Trutnov, Report from meeting in the Central Hotel in Špindlerův Mlýn on 12 May 1935.

¹³ State district historical archive in Trutnov, Deputy’s Power of attorney in Executive committee of rescue service.

registered, all equipped with canvas badges for the right sleeve of their jackets and membership cards with a photo and a signature of the chief (Dr. Vaina). The membership cards were issued by the district office on behalf of the provincial office in Prague. Those were the beginnings, accompanied by friendship in the mountains in difficult conditions, but also insufficient material equipment and bad phone connections between individual chalets and stations. That was a challenge for the management of the new organization in the time preceding the Second World War. Nobody was keen to solve the total lack of finance at first, discussions usually finished with proposals who should contribute and who should collect the funds. One of the proposals was, for instance, to increase the train fares to the Giant Mountains and devote this extra money to the new organization. Another idea was for the restaurants and hotels to charge an extra fee for the development of the mountain rescue organization. The promise of the Skiers Union to buy first aid kits can be considered as partial help¹⁴. The Ministry of Health also tried to help, as well as the members themselves, who tried to collect small contributions from tourists. The Red Cross helped in terms of material equipment, as well as Samaritan service, which helped training the members and which tried to base on the work of Dr. Pick from Špindlerův Mlýn. The directorate of the Post Office in Pardubice tried to implement a phone connection preferably to chalets and stations of the Mountain Service for better communication, exchanging information about missing persons, and calling for help¹⁵.

The foundation of a rescue organization in the mountains was a great event for the local associations. It united people regardless of their religious differences and nationalities for a noble goal such as helping people in distress or saving somebody's life. Demographic composition of inhabitants in the mountaneous region was positively in favour of German nationality. For instance, Špindlerův Mlýn had 1278 permanent inhabitants in 1921, though only 15 were of Czech nationality. In the 1936 Jahrbuch (or yearbook) of the Hauptverband Deutscher Gebirgsvereine und Wintersportvereine association was published and the foundation itself was described as a great event there. There was also a short note that the Provincial Office and the Chief of Political Governance of Vrchlabí District JUDr. Vaina were among organizers of the foundation. Great solidarity and willingness to cooperate was expressed¹⁶. One of the greatest personalities of the association was undoubtedly Quido Rotter¹⁷.

¹⁴ State District Historical Archive in Trutnov, Report of District Governor Dr. Vaina to Provincial Office on 23 September 1935.

¹⁵ State District Historical Archive in Trutnov, Status of solving telecommunication connection autumn 1935.

¹⁶ State District Historical Archive in Trutnov, Jahrbuch 1936, Hauptverband Deutscher Gebirgsvereine und Wintersportvereine.

¹⁷ Quido Rotter (1860–1940) – factory owner in Hořeni Vrchlabí, the chairman and a highly-decorated member of Hauptverband Deutscher Gebirgsvereine und Wintersportvereine from 1882,

Shortly after the foundation had been established, the District Governor asked the heads of chalets to create first aid kits and emergency boxes which would help in case of a rescue action. After that, some chalet owners created a list of medical material which they were equipped with and which they could provide in case of a rescue action¹⁸.

After the foundation, 6 main and 35 subsidiary stations of Mountain Service were established. At each station there was a leader appointed, who was responsible for the material of the station (mostly basic medical material), carriers, blankets, sledge, ropes, spare clothes. By November 1935, the phone connection was established between all main mountain service stations and most of the subsidiary stations due to the Directorate of Post and Telegraphs Pardubice. All members of the new organization were fitted with a membership card and a patch on a jacket sleeve. With the assistance of the Samaritan Association and the Union of Skiers of the Czechoslovak Republic all stations of the Mountain Service were equipped with first aid kits. Insurance was also provided for the members in case of injury or harm during a rescue action or during an activity for the Mountain Service. Before each approaching winter season, a lot of health training and training alarms were practised so as to make most people ready in the shortest time possible. At the end of 1935 and the beginning of 1936 intensive discussions were led about training dogs for the need of the Mountain Service. A breed was needed, which was easily trainable, with an excellent sense of smell and hearing as well as physical strength. It was not easy to find such a breed, because there are always compromises when it comes to dogs. If a breed has a great sense of smell, then the dog is usually not strong enough, if the dog is physically strong and able to stay in cold conditions for a long time, then it is usually hard to train etc. In foreign countries, where the Mountain Service had been in existence for decades, the Bernhard dog were mostly used. Mountain rescuers in Slovakia in the High Tatras were breeding such dogs, so these rescuers were addressed. Even a cousin of Dr. Vaina had such dogs and was willing to give a few puppies to the Mountain Service, however, it never happened because the puppies got sick. Another ad-

who started beautiful museum collections in Vrchlabí. He was a member of the organization of German winter sports associations, which had four committees: for youth, bobsleigh, sled and skiing. He is known especially from old German literature as "Father of Skiing" in the Giant Mountains. He was the owner of a thriving spinning mill and a long-time officer of the Giant Mountains Association, a founder of student tourist hostels, which continue until present day as Jugendherberge in Germany and Austria. In 1896 he founded a Giant Mountains section of Austrian Ski Association and in the years 1903–1907 he was a chairman of the newly established German Ski Federation of the Giant Mountains. He took part in financing ski equipment for mountain schools. Available from: <http://www.freiheit.cz/11-krkonose--mesicnik-o-prirode-a-lidech/469-quido-rotter-1860--1940.html>, [cit. 2017-14-06, 14:10].

¹⁸ State District Historical Archive in Trutnov, Replies to District Governor Dr. Vaina about the status of rescue material.

dressed supplier was Canisport or Bernhard Dog Breeders Association¹⁹. However, we do not know what puppies arrived or if it was possible to train them.

In the second half of 1936, JUDr. Vladimír Záboj Vaina retired. He moved from Vrchlabí to Lázně Bělohrad. However, he accepted the request of his successor and remained in the organizing committee, for which he was reelected for his experience in the field of Mountain Service at a meeting on 27 November 1936²⁰. His successor on the position of the District Governor of Political Governance was JUDr. Jaroslav Macoun. He also took over the position of a chairman of the Executive Committee of Mountain Service. By the end of 1936 preparation and organization of ridge stations had been finished. The number of members reached 320 in that year. The minimal age for entering was determined to be 21 and each new member was appointed. As has been mentioned above, every new member was fitted with a membership card and a patch on a jacket sleeve. Mountain Service was about to be organized in other districts, i.e. in Jilemnice and Trutnov. The long awaited telephone connection between the main stations of Mountain Service and ridge stations was also completed. In the first year of the existence of the Mountain Service they carried out 7 accompaniments, 14 transports to chalets, 45 transports into the valley, 16 transports to hospital, 41 first aid provisions concerning lighter injuries, 44 first aid provisions concerning serious injuries, 40 medical interventions, 4 bigger searches, 1 false alarm. Thanks to this, there were no victims²¹. A great deal of work was done in the aspect of material equipment. Thanks to persistent work, communication and requests for support the Mountain Service was equipped at the beginning as follows: 2 non-folding carriers, 4 folding carriers, 12 bags, 20-25 splints of various sizes, 70 tricorn scarves, 305 packages of cotton wool, 12 pairs of scissors, 6 pairs of tweezers, 18 Rico bandages, 189 packages of gauze and other medical materials. All came from the property of the Red Cross and even after transfer remained its property²².

In 1937 several training alarms took place, as well as a few trainings and lessons on health education, so that the members remained professional. What is more, the inhabitants of mountain villages were getting to know more about the first aid. It is indicated by the fact that Dr. Macoun was invited to see one of these training sessions, which was held by the Czechoslovak Red Cross in Jilemnice²³.

¹⁹ State District Historical Archive in Trutnov, Correspondence with the Assotiation of Bernhard Dog Breeders, Canisport, with Dr. Vaina.

²⁰ State District Historical Archive in Trutnov, Thank you note to JUDr. Vaina and his reelection for the Executive Committee of Mountain Service.

²¹ Mountain Rescue Archive Giant Mountains, Národní politika, 11 November 1936, no. 310. Ibidem.

²³ Giant Mountains Museum of KRNAP in Vrchlabí, Invitation for JUDr. Macoun to a samaritan training 20 February 1937.

Situation of the rescue team in the Šumava Mountains

In other Czech mountain ranges the situation was similar to the one in the Giant Mountains. Rescue teams in the Jizera Mountains and in Liberec region were mentioned above. The situation in the Šumava Mountains was the same.

On 27 January a meeting was held at the initiative of a District Governor of Political Governance in Sušice. It was chaired by the Deputy District Governor, Chief Commissioner of Political Governance in Sušice JUDr. Karel Krombholz and it was attended by 13 representatives of various associations. At the meeting, a District Committee of Mountain Winter Rescue Service in Sušice was established. Rescue stations were to be set up in Modrava, Prášíly, Grünbergova Huť, Srní and Hartmanice. State forest administration in Dlouhá Ves with its head, ing. Jiří Zikmund, expressed their understanding and supported the planned actions. Individual stations were supposed to be set up in an old forest house in Modrava, in the cottage of the Czechoslovak Tourists Club in Prášíly, in the state gamekeeper's lodge in Grünbergova Huť, in the gendarmerie station in Srní and in the gendarmerie station in Hartmanice for the time being. All rescue stations were to be equipped with first aid tools, sledge carriers, electrical lamps etc. When deciding where to set up the station, the telephone connection was taken into consideration. Employees of state forest administration, as well as leaders of gendarmerie stations were chosen to be leaders of the stations. They were all supposed to divide sections among themselves and appoint a sufficient number of people, who knew the terrain well, for rescue groups. Every patrol consisted of four men and the number of patrols was to be determined by the leader according to the terrain. The central station of the rescue service was set up in Sušice. All activities were to be organized from there. Three members were chosen to make an organization plan: Alois Kot, a district school inspector, B. Picka, a teacher, and František Holý a hospital administrator. As far as money was concerned, they decided to ask central associations, businesses and companies which realized the importance of such an enterprise. The central district committee of Mountain Winter Rescue Service was established in Prachatice and the district lieutenant colonel Jaroslav Grund, a notary in Sušice, and ing. Karel Schell, a factory owner in Dlouhá Ves were chosen as delegates of the Sušice group. The chairman of the district committee of the Winter Rescue Service was appointed Petr Němejc, the District Governor and Councillor of Political Governance, and his deputy JUDr. Karel Krombholz, Chief Commissioner of Political Governance²⁴.

The establishment of the Czechoslovak Republic gave rise to the problem of national cohabitation. Occasional problems appeared throughout the Republic, and the mountain region was not an exception. However, they were not very frequent and started a bit later. On 15 June 1935, there was an article published,

²⁴ Private archive of Emil Kintzl, Sušické listy, no. 5/1938, p. 2.

which pointed out the existence of both nations in the new Mountain Service in the Giant Mountains and the possibility of presence of „turners“ and „hakenkrajclers“ among members of the Mountain Service²⁵. An answer to this article was provided by the reaction of Jindřich Ambrož in a letter, where he considered those comments as exaggerated²⁶. Similar information got as far as the Provincial Office in Prague. The chief of Political Governance, Dr. Vaina, was asked to describe the situation. Dr. Vaina depicted the situation as stable and highly recommended further cooperation in the Giant Mountains where districts overlapped. JUDr. Říha replied on behalf of the provincial president and expressed his approval of cooperation in activities connected with saving human life²⁷.

Conclusion

It is not easy to judge how much the situation changed with the approaching Second World War. How much did some members of Mountain Service, perhaps first loyal to the state and entering the Mountain Service due to the simple need to help a man in distress, change. We don't know how much the information and political campaign under the impact of German nationalism influenced their life. Supposedly, a great number of members were influenced a lot and some were influenced less. We must take into consideration that there were more than 3 million German people living in the Czechoslovak Republic in 1918, most of them were living in the border mountains, so called Sudetenland. The situation was changing with the increasing nationalistic activity of the German Turner Associations.

After separating the Sudetenland from the Republic in 1938 a certain number of inhabitants moved inland, away from the borderland. At that time the Czech Mountain Service ceased to exist until the end of the Second World War. The activity was taken over by the German Bergdienst. Members of the Czech Mountain Service, who were of German nationality, continued working in the mountains only for Bergdienst, as well as some Czech inhabitants of the Giant Mountains who did not head for inland. The Giant Mountains were used by the German people for holiday. During the war a lot of German inhabitants of the Giant Mountains went to war, therefore there was a shortage of members in Bergdienst. The imperial office solved this problem by total deployment of previous members of Mountain Service of Czech nationality.

Shortly after the Second World War, in 1945, there was a spontaneous recovery of activities of the Mountain Service in the Giant Mountains. It has a new

²⁵ Giant Mountains Museum of KRNAP in Vrchlabí, Venkov-Praha from 15 June 1935.

²⁶ Giant Mountains Museum of KRNAP in Vrchlabí, Jindřich Ambrož's letter from 8 October 1935.

²⁷ State District Historical Archive in Trutnov, Cooperation of German, Silesian and Czech rescue service from 1936.

name, though, Mountain Rescue Service. The organization and the management were changing according to the organization of physical education and tourism in postwar Czechoslovakia.

Abbreviations

RČS – Republika Československá – The Republic of Czechoslovakia

KČsT – Klub Československých Turistů – The club of Czechoslovakian tourists

KRNAP – Krkonošský Národní Park – The Giant Mountain National Park

Resources and Literature

Archives

Mountain Service Archive Giant Mountains:

National Papers, 11 February 1935.

Národní politika on 9 May 1935.

Národní politika, 13 May 1935.

Národní politika, 11 November 1936, no. 310.

Private archive of Emil Kintzl, Sušické listy, no. 5/1938, p. 2.

State District Historical Archive in Trutnov:

Cooperation of German, Silesian and Czech rescue services from 1936.

Deputy's Power of attorney in Executive Committee of rescue service.

Jahrbuch 1936, Hauptverband Deutscher Gebirgsvereine und Wintersportvereine.

Proposal regarding organization of Mountain service Hauptverband Deutscher Gebirgsvereine und Wintersportvereine.

Report from meeting in the Central Hotel in Špindlerův Mlýn on 12 May 1935.

Report of District Governor Dr. Vaina to Provincial Office on 23 September 1935.

Status of solving telecommunication connection autumn 1935.

Giant Mountains Museum of KRNAP in Vrchlabí:

Giant Mountains Museum of KRNAP in Vrchlabí, Venkov-Praha from 15 June 1935.

Giant Mountains Museum of KRNAP in Vrchlabí, Jindřich Ambrož's letter from 8 October 1935.

Invitation for JUDr. Macoun to a samaritan training 20 February 1937.

Chronicles

Mountain Service Archive Giant Mountains, Chronicle of Mountain Service
Giant Mountains of Vrchlabí region – wooden, p. 6.

Secondary resources:

Mountain Service Archive Giant Mountains, Dr. Vaina's paper in the meeting in
Špindlerův Mlýn on 12 May 1935.

State District Historical Archive in Trutnov, Correspondence with the Association
of Bernhard Dog Breeders, Canisport, with Dr. Vaina.

State District Historical Archive in Trutnov, Thank you note to JUDr. Vaina and
his reelection for the Executive Committee of Mountain Service.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa
i/lub publikacji artykułu *Mountain Service in the Czech Lands from Its Foundation until the Second
World War*.

Finansowanie

Autor nie otrzymał żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji
artykułu *Mountain Service in the Czech Lands from Its Foundation until the Second World War*.

Declaration of Conflicting Interests

The author declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship,
and/or publication of the article *Mountain Service in the Czech Lands from Its Foundation until the
Second World War*.

Funding

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the
article *Mountain Service in the Czech Lands from Its Foundation until the Second World War*.

Jerzy CHEŁMECKI*

Wychowankowie Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce w igrzyskach olimpijskich 1924–1936

Jak cytować [how to cite]: Chelmecki J., *Wychowankowie Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce w igrzyskach olimpijskich 1924–1936*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 1, s. 59–83.

Followers of the Union of Gymnastic Societies “Sokół” (Falcon) in Poland in the Olympic Games 1924–1936

Abstract

The aim of the article is to depict the participation of athletes, originated from the Union of Gymnastic Societies ‘Sokół’ (Falcon) in Poland, in the summer and winter Olympic Games in the interwar period. The Olympians represented gymnastics, athletics, boxing, wrestling and cross-country skiing – sports that were initiated on Polish soil yet during the partitions and were widely exercised in ‘Sokół’s’ societies in the interwar period. In this article, the political and social context accompanying the development of professional sport in “Sokół” can be found. Moreover, included biograms of the Olympians mention, in addition to sports successes, their membership in ‘Sokół’, and their social and professional activities after the end of a sports career. The aim of the article is to depict the participation of athletes, originated from the Union of Gymnastic Societies ‘Sokół’ (Falcon) in Poland, in the summer and winter Olympic Games in the interwar period. The Olympians represented gymnastics, athletics, boxing, wrestling and cross-country skiing – sports that were initiated on Polish soil yet during the partitions and were widely exercised in ‘Sokół’s’ societies in the interwar period. In this article, the political and social context accompanying the development of professional sport in “Sokół” can be found. Moreover, included biograms of the Olympians mention, in addition to sports successes, their membership in ‘Sokół’, and their social and professional

* dr, Wyższa Szkoła Kultury Fizycznej i Turystyki im. Haliny Konopackiej w Pruszkowie; e-mail: jerzy.chelmecki@gmail.com

activities after the end of a sports career. Furthermore, this study presents athletes whose biographies were contained in the published biographies and memoirs. These sources unambiguously confirm that their membership in the "Sokół" was not incidental, and their social identity was shaped in the process of education of the Society. This research area has begun to interest sport historians for some time, but publications are still incidental and rather focused on the achievements of the "Sokół" in the dissemination of sport in selected regions of the country rather than the performance in competitive sport. The research methodology is based on the analysis of historical sources, such as sports press, diaries, and in-depth biographical studies.

Keywords: Sport in the Second Polish Republic, Olympians ZTG "Sokół" in Poland.

Streszczenie

Celem artykułu jest ukazanie dorobku sportowego i udziału sportowców wywodzących się ze Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce, w letnich i zimowych igrzyskach olimpijskich w okresie międzywojennym. Olimpijczycy reprezentowali gimnastykę, lekkoatletykę, boks, zapasy i narciarstwo biegowe – sporty, które zostały zapoczątkowane na ziemiach polskich jeszcze w okresie zaborów i były powszechnie uprawiane w gniazdach „Sokoła” w okresie międzywojennym. W artykule znajdziemy tło polityczne i społeczne towarzyszące rozwojowi sportu wyczynowego w „Sokole”, a zamieszczone biogramy olimpijczyków wymieniają obok sukcesów sportowych ich przynależność do „Sokoła” oraz aktywność społeczną i zawodową po zakończeniu kariery sportowej. Artykuł prezentuje sportowców, których życiorysy, zawarte w opublikowanych biogramach, wspomnieniach czy pamiętnikach, jednoznacznie potwierdzają, że ich przynależność do „Sokoła” nie była incydentalna, a ich tożsamość społeczna została ukształtowana w procesie wychowania Towarzystwa. Ten obszar badawczy zaczyna od pewnego czasu interesować historyków sportu, ale nadal publikacji jest niewiele i raczej dotyczą dorobku „Sokoła” w upowszechnieniu sportu w wybranych regionach kraju niż sukcesów w sporcie wyczynowym. W pracy wykorzystano analizę opracowań historycznych, prasy „Sokolej” i sportowej, pamiętników i wspomnień oraz zwartych opracowań biograficznych.

Słowa kluczowe: sport w II RP, olimpijczycy ZTG „Sokół” w Polsce.

Niniejsza praca jest próbą odtworzenia, w ujęciu syntetycznym, dorobku Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokoła” w Polsce (dalej ZTG „Sokół”) w zakresie sportu wyczynowego, poprzez ukazanie sylwetek zawodników wychowanków Towarzystwa, którzy wzięli udział w letnich i zimowych igrzyskach olimpijskich w okresie międzywojennym. W artykule będą omówione tylko te dyscypliny sportowe uprawiane w „Sokole”, które zdaniem autora wniosły do polskiego sportu niespotykaną w innych stowarzyszeniach powszechność, a ich zawodnicy zostali zaliczeni do reprezentacji olimpijskiej kraju. Artykuł prezentuje sportowców, których życiorysy zawarte w opublikowanych biogramach, wspomnieniach czy pamiętnikach, jednoznacznie potwierdzają, że ich przynależność do „Sokoła” nie była incydentalna, a ich tożsamość społeczna została ukształtowana w procesie wychowania Towarzystwa. Ten obszar badawczy zaczyna od pewnego czasu interesować historyków sportu, ale nadal publikacje są incydentalne i raczej dotyczą dorobku „Sokoła” w nielicznych dyscyplinach

sportu lub regionach Polski¹. W pracy wykorzystano analizę opracowań historycznych, prasy „Sokolej” i sportowej, pamiętników i wspomnień oraz zwartych opracowań biograficznych.

Od momentu powstania w 1867 r. TG „Sokół” propagowało – początkowo w Galicji, a potem na terenie trzech zaborów – szeroko pojęte wychowanie fizyczne, a szczególnie gimnastykę. Jednak do wybuchu I wojny światowej miało bardzo skromne kontakty międzynarodowe i zawodnicy „Sokoła” nie uczestniczyli nie tylko w nowożytnych igrzyskach olimpijskich, ale w żadnych zawodach i turniejach organizowanych przez międzynarodowe federacje sportowe. Jedyne imprezami sportowymi, które umożliwiały w tamtych czasach kontakty sportowe ze stowarzyszeniami innych narodów były zloty sokolstwa polskiego i czeskiego.

Rodzajem mistrzostw sokolich, a zarazem prezentacją poziomu sportu, zwłaszcza gimnastyki były zloty związkowe, których do 1914 r. odbyło się sześć, z tego pięć na terenie Galicji i jeden na terenie zaboru pruskiego. Zloty te wówczas uważano za międzynarodowe, gdyż spotykały się na nich związki sokole z trzech zaborów oraz zaproszeni goście z zagranicy, przede wszystkim z państw słowiańskich. Stwarzało to niepowtarzalną szansę porównania wyników osiągniętych w kraju z postęпами ogólnoswiatowymi, ale tylko z zakresu sportu gimnastycznego. Punktem zwrotnym w kontaktach międzynarodowych stał się udział delegacji sokołów polskich w IV Zlocie Wszechsokolstwa Czeskiego w dniach 27–29 czerwca 1901 r. w Pradze. Doświadczenia wyniesione z tego spotkania przyczyniły się do wykształcenia pierwotnych form sportu gimnastycznego w TG „Sokół”, z podziałem na konkurencje oraz wprowadzeniem punktacji sędziowskiej za wartość techniczną i wrażenia artystyczne ćwiczeń gimnastycznych².

TG „Sokół” było stowarzyszeniem, w którym zapoczątkowano rozwój wielu dyscyplin sportowych w Polsce³. W 1892 r. do programów zlotów, obok pokazów gimnastycznych, wprowadzono w konkurencjach gimnastycznych zawody

¹ Przykładowo: G. Bielec, W. Półtorak, *U źródeł gimnastyki w Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół” w latach 1867–1914*, [w:] L. Nowak, P. Pieczyński, R. Urban (red.), *Kultura fizyczna w Polsce Ludowej i w Trzeciej Rzeczypospolitej*, Gorzów Wlkp. 2012, s. 364; J. Kuriańska-Wołoszyn, L. Nowak, *Gimnastyka w Polsce w latach 1919–1939*, Poznań 2013; S. Zaborniak, *Lekkoatletyka w działalności Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w latach 1919–1939*, Rzeszów 2005; K. Strykowski, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Wielkopolsce w latach 1914–1939*, Poznań 2016, s. 131–152; A. Bogucki, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” na Pomorzu 1839–1939*, Bydgoszcz 1997.

² Por. J. Snopko, *Polskie Towarzystwo Gimnastyczne w Galicji 1867–1914*, Białystok 1997, s. 140–147.

³ Wg S. Zaborniaka TG „Sokół” należy przypisać prekursorską rolę w rozwoju m.in. takich dyscyplin sportowych, jak: gimnastyka (1867), kolarstwo (1867), koszykówka (1903), lekkoatletyka (1867), pływanie (1870), piłka nożna (1892), szermierka (1866) i zapasy. S. Zaborniak, *Wkład Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w rozwój kultury fizycznej na ziemiach polskich pod zaborem austriackim w latach 1867–1914*, [w:] S. Zaborniak, K. Król (red.), *Szkice z działalności Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” (1867–2006)*, Rzeszów 2010, s. 18.

indywidualne i w zastępach. Kolejny krok w rozwoju sportu sokolego to wprowadzenie na zlocie we Lwowie 1903 r. konkurencji gimnastycznych i lekkoatletycznych w formach wieloboju indywidualnego i drużynowego. Na tym zlocie do jego programu wprowadzono ćwiczenia dla kobiet: rej, ćwiczenia z laską i gry⁴. Jednak poziom gimnastyki polskiej odbiegał od norm europejskich. Było to wynikiem założeń ideowych „Sokoła”. W programie działalności Towarzystwa występowały różnice między zakresami znaczeniowymi pojęć „gimnastyka” i „sport gimnastyczny”. Gimnastykę w „Sokole” rozumiano jako ćwiczenia ogólnorozwojowe, przeważnie były to ćwiczenia wolne z przyborem lub bez. Nierozzerwalną częścią tak pojmowanej gimnastyki, były konkurencje lekkoatletyczne oraz gry i zabawy. Centralnym wydarzeniem zlotu były masowe pokazy gimnastyczne wg określonej metody. Pokazy miały charakter masowy z udziałem wielkiej liczby ćwiczących. „Sport gimnastyczny” nazywany był gimnastyką przyrządową, gdzie współzawodnictwo przeprowadzano w określonych konkurencjach. Konkurencje gimnastyki przyrządowej rozgrywane na różnego rodzaju zlotach, różniły się, wykazując dużą dowolność, jednak zawsze łączono je z konkurencjami lekkoatletycznym. Od początku współzawodnictwa sportowego w „Sokole” dominowały gimnastyka i lekkoatletyka, a w upowszechnieniu tych dyscyplin Towarzystwo – w okresie zaborów – spełniało rolę pionierską. Jednak regulaminy stowarzyszenia odbiegały znacznie od reguł przyjętych w sportach olimpijskich⁵.

Z chwilą zalegalizowania 29 listopada 1920 r. ZTG „Sokół” jako stowarzyszenia ogólnokrajowego, działacze podjęli starania o wznowienie działalności sportowej w jego szeregach.

Gimnastyka

Wykorzystując fakt, że uzyskanie niepodległości otworzyło polskim stowarzyszeniom sportowym możliwość udziału w międzynarodowym współzawodnictwie sportowym, Zarząd „Sokoła” zgłosił swój akces do Międzynarodowej Federacji Gimnastycznej (Fédération Internationale de Gymnastique FIG). Od 17 kwietnia 1921 r. stał się pełnoprawnym członkiem FIG. W ten sposób „Sokół” wprowadził polską gimnastykę sportową na arenę międzynarodową.

Fakt ten, postawił w trudnej prawnej sytuacji nowo narodzony sport polski, reprezentowany przez Związek Polskich Związków Sportowych (ZPZS). ZTG

⁴ G. Bielec, *Ewolucja programu zawodów w Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół” w latach 1867–1914*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2003, nr 5, s. 7–23.

⁵ Por., J. Snopko, *Polskie Towarzystwo Gimnastyczne w Galicji 1867–1914*, Białystok 1997, s. 140–147. J. Kurańska-Wołoszyn, *Wyodrębnienie sportu gimnastycznego i jego rozwój w dwudziestolecu międzywojennym w Polsce*, [w:] L. Nowak (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, red. L. Nowak, t. 6, Gorzów Wlkp. 2004, s. 166–167.

„Sokół” – organizacja o charakterze zarówno ideowo-politycznym, jak i paramilitarnym, w nazwie noszące słowo „gimnastyka”, przyjęła w statucie popularyzację wszystkich form wychowania fizycznego i sportu, jednostronnie uznając się za jedynego mandatariusza sportu gimnastycznego w Polsce. W dniu 30 marca 1922 r. Komitet Wykonawczy ZPZS zarzucił „Sokołowi”, że nie spełnia kryteriów dla pełnienia roli państwowego związku sportowego⁶. Stanowisko to wynikało z obawy, że jako organizacja ideowo-wychowawcza nie będzie w stanie zintegrować wokół siebie wszystkich działających stowarzyszeń gimnastycznych (co zresztą potwierdziło się w dalszej działalności „Sokoła” jako związku gimnastycznego)⁷. Stanowisko ZPZS nie mogło zmienić zaistniałych już faktów. „Sokół” był już członkiem FIG, uznanej przez Międzynarodowy Komitet Olimpijski (MKOl) za najwyższą instancję w sprawach gimnastyki oraz w kwalifikacji ekip narodowych na igrzyska⁸. FIG uznała wyłączność „Sokoła” na reprezentowanie polskiego sportu gimnastycznego. ZTG „Sokół” do tego tytułu było uprawnione w racji wieloletniej tradycji uprawiania gimnastyki, posiadało wyszkoloną kadrę i bazę. Co najważniejsze – nie było innych polskich organizacji gimnastycznych działających na terenie Rzeczypospolitej. Najwyższa władza sportu społecznego musiała się ugiąć. W 1924 r. ZPZS przyznał ZTG „Sokół” funkcję Polskiego Związku Gimnastycznego, przyjmując go jednocześnie na swojego członka zwyczajnego.

Pierwsza dekada funkcjonowania „Sokoła” jako związku sportowego, niewiele zmieniła w jego gimnastycznej działalności. W latach 1918–1933 wszelkie zawody gimnastyczne, były organizowane jako wewnętrzne zawody „Sokoła”, a jego zawodnicy występowali na arenie międzynarodowej, jedynie w ramach zlotów sokolich. Polscy gimnastycy nie wzięli udziału w kolejnych igrzyskach olimpijskich w latach 1924–1932. Zdarzyły się dwa wyjątki. Dla uczczenia 25 rocznicy objęcia tronu przez króla Wiktora Emanuela, Włoski Związek Towarzystw Gimnastycznych „Fulgor” na dzień 10 maja 1925 r. zwołał Kongres Gimnastyczny w Astii w północnych Włoszech, połączony z międzynarodowymi zawodami. Na zaproszenie przybyły zespoły gimnastyczne z Włoch, Belgii, Szwajcarii, Francji i Polski. Z innych krajów przybyli jedynie przedstawiciele na trwający równolegle kongres. Polskę reprezentowała 10-osobowa drużyna z Wielkopolski pod kierownictwem jej naczelnika Jana Fazanowicza. Polska reprezentacja wzięła udział w przeprowadzonej wzorowej lekcji gimnastyki obejmującej cwi-

⁶ J. Chełmecki, *Związek Polskich Związków Sportowych – koordynator działalności polskich związków sportowych i ruchu olimpijskiego w latach II RP*, [w:] J. Chełmecki (red.), *Spoleczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpizmu. Wychowanie patriotyczne przez sport*, Warszawa 2007, s. 150–158.

⁷ Tamże.

⁸ Po raz pierwszy delegacja polskiego „Sokoła” uczestniczyła w XII Kongresie FIG w Paryżu 2–3 listopada 1923 r. Wówczas Prezes „Sokoła”, Adam hr. Zamoyski, został członkiem zarządu FIG.

czenia wolne i na przyrządach i zajęła I miejsce wśród 6 drużyn narodowych⁹. Innym spektakularnym sukcesem okazał się udział w Pokazie Narodów męskiego zespołu z układem J. Fazanowicza, podczas Igrzysk Olimpijskich w Amsterdamie, w sierpniu 1928 r. Polska ekipa wzięła udział w igrzyskach dzięki wstawiennictwu Adama Zamoyskiego, prezesa „Sokoła” i członka prezydium FIG¹⁰. Wymienione sukcesy potwierdzały wysoki poziom metodyki gimnastyki w „Sokole” i osiągnięte mistrzostwo w przygotowywaniu masowych pokazów gimnastycznych przez J. Fazanowicza¹¹. W obu wypadkach były to jednak pokazy nowoczesnej metodyki lekcji gimnastycznych, a polska reprezentacja nie wystąpiła w zawodach gimnastyki sportowej, które znajdowały się w programie igrzysk od 1896 r. w Atenach.

⁹ W drużynie znaleźli się członkowie gniazd „Sokoła” z Poznania: z Śródmieścia, Łazarza i Wildy. Byli to: M. Baraniak, S. Chałupka, J. Józwiak, K. Nawrot, S. Nochowicz, J. Patalas, L. Tadeuszczyk, B. Janowski, R. Opończewski, S. Walczak. Reprezentacja przywiozła do Polski wiele nagród: Puchar Srebrny i dyplom „Gran Premio dla Sokolstwa Polskiego”, medal złoty z liśćmi laurowymi wraz z dyplomem dla J. Fazanowicza. A. Wolski, *Sukces sokolstwa polskiego na międzynarodowym konkursie gimnastycznym w Astii (Włochy)* „Wychowanie Fizyczne” 1925, nr 2, kwiecień–czerwiec, s. 50–51.

¹⁰ Bielec G., *Reprezentanci Górnego Śląska w olimpijskich turniejach gimnastyki sportowej*, [w:] M. Ponczek, S. Witkowski, A. Fryc (red.), *Z dziejów kultury fizycznej w Zagłębiu Dąbrowskim i regionach ościennych*, Sosnowiec 2010, s. 303.

¹¹ Jan Fazanowicz (1886–1973), wybitny metodyk i trener gimnastyki, naczelnik ZTG „Sokół”, nauczyciel akademicki. Urodził się 26 listopada 1886 r. w Aleksandrówce pod Koźmicami w małorolnej rodzinie chłopskiej. Syn Władysława i Konstancji z Wójcikowskich. W obawie przed prześladowaniami zaborcy od 1906 r. schronił się w Czechach. Tam ukończył kurs gimnastyczny w czeskim Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół”, a w latach 1909–1910 zdobył w Pradze kwalifikacje nauczyciela wychowania fizycznego. W listopadzie 1918 r. wstąpił do odradzającej się armii polskiej, która skierowała go do pracy w stopniu porucznika do Centralnej Wojskowej Szkoły Gimnastyki i Sportu w Poznaniu, gdzie w latach 1920–1922 pełnił funkcję instruktora gimnastyki. W tym samym czasie pełnił funkcję naczelnika Dzielnicy Wielkopolskiej „Sokoła”, a w 1926 r. został wybrany został Naczelnikiem ZTG „Sokół” w Polsce. W zakresie masowych pokazów był wybitnym specjalistą w skali światowej. W latach 1925–1939 był redaktorem naczelnym miesięcznika „Dodatek Techniczny” do „Przewodnika Gimnastycznego «Sokół»”. Autor publikacji tj. *Gimnastyka podstawowa, wg Bukha* (1932), *Wskazówki dla Przewodników, Gimnastyka dla młodzieży* (1954); *Gimnastyka przyrządowa dla młodzieży szkolnej* (1951; wyd. 2. – 1954). Od 1945 r. włączył się do prac reaktywujących „Sokoła” w Poznaniu i wkrótce został członkiem Naczelnictwa odrodzonego Związku i działał w nim do jego rozwiązania, w dniu 5 lipca 1948 r. Z chwilą wznowienia zajęć w 1946 r. w AWF w Warszawie, powołany został na wykładowcę i organizatora działu gimnastyki. Po powrocie do Poznania w latach 1950–1955 pracował w Wyższej Szkole Wychowania Fizycznego w Poznaniu oraz w AZS. Działał w Polskim Związku Gimnastycznym, w którym pełnił wiele odpowiedzialnych funkcji. Był członkiem Głównego Komitetu Kultury Fizycznej (GKKF). Został jednym z założycieli Towarzystwa Krzewienia Kultury Fizycznej (TKKF) w Polsce, a w latach 1957–1965 wiceprzewodniczącym jego Zarządu Głównego. Zmarł 16 stycznia 1973 w Poznaniu. Na podst. K. Hądzelek, *Jan Fazanowicz (1886–1973), Słownik biograficzny pracowników CIWF i AWF*, K. Hądzelek, A. Mazur (red.), Warszawa 2000, t. 1, s. 27–29.

Niewielka aktywność „Sokoła” w sporcie gimnastycznym na arenie międzynarodowej miała źródło w specyficznych poglądach jego działaczy na sport. Do początku lat 30. wielu działaczy wywodzących się z politycznych zarządów Towarzystwa, negatywnie wypowiadało się o sporcie wyczynowym, widowiskowym, uznając go winnym zanikania kultu zdrowia, co było priorytetem Towarzystwa. Jednak stopniowo atmosfera wokół rozwoju sportu w „Sokole” się zmieniła. Przełomem dla pełnej akceptacji gimnastyki sportowej według przepisów FIG stał się wybór prezesa ZTG „Sokół” Adama Zamoyskiego w 1933 r. na Prezydenta FIG na Zjeździe w Lozannie¹².

Na tym samym Zjeździe FIG Jadwidze Zamoyskiej, jego synowej, powierzono opracowanie regulaminu zawodów kobiet na zbliżające się Mistrzostwa Świata (MŚ) w Budapeszcie (1934). Również jej działalność na gruncie międzynarodowym została doceniona przez zatwierdzenie 18 lipca 1935 r. jej projektu działania Żeńskiej Międzynarodowej Komisji Technicznej, której została przewodniczącą na okres 4 lat. Członkiem Komisji Technicznej FIG został J. Fazanowicz, pełniący wówczas funkcję, zastępcy Naczelnika Związku Sokolstwa Słowińskiego¹³.

J. Zamoyska, utworzyła w posiadłości rodowej w Kozłowie pod Lublinem, prywatnym sumptem rodziny Zamoyskich, nowoczesny ośrodek szkolenia instruktorek dla „Sokoła” i zapewniła wysoki poziom organizacyjny i metodyczny przeprowadzanych tam kursów instruktorskich, jak i obozów sportowych przed ważnymi występami polskiej reprezentacji na międzynarodowych zawodach gimnastycznych. W ten sposób zostały zneutralizowane, dzięki zasobom finansowym i rzeczowym rodziny Zamoyskich, restrykcje polskich władz sportowych, które z przyczyn politycznych odmawiały lub ograniczały wspieranie finansowego działania „Sokoła”.

Ostateczna zmiana stosunku do sportu wyczynowego nastąpiła w wyniku interwencji Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego (PUWFiPW) w 1934 r., który zażądał od organizacji sokolej, pod groźbą utraty tytułu polskiego związku sportowego, zmian i dostosowania statutu do wymagań ZPZS. Pod tym naciskiem dokonano odpowiednich wpisów w statucie „Sokoła”, wprowadzając obowiązek urządzania corocznych zawodów

¹² Adam Zamoyski (1873–1940), a właściwie Adam Ludwik Gonzaga Marek Zamoyski pochodził z bardzo zasłużonej dla Polski rodziny, wpiętej magnackiej, a potem arystokratycznej, II ordynat kozłowiecki, adiutant przyboczny cara Mikołaja II, współdziałał przy założeniu Armii Polskiej we Francji w 1918 r., czołowy działacz Narodowej Demokracji w początku lat 20. w Warszawie, prezes ZTG „Sokół” w latach 1923–1936, prezes Warszawskiego Towarzystwa Wioślarskiego w latach 1920–1928 (najstarszego klubu sportowego Warszawy). A. Mirkiewicz, *Zarys dziejów Sokolstwa Słowińskiego (1862–1939)*, Rzeszów 2014, s. 163–167.

¹³ J. Chełmecki, *Contribution of the Polish Gymnastic Association “Falcon” to Popularisation of Gymnastic Movement in Europe at the Beginning of the 20th century*, [w:] *Transnational Aspects of European Sport History*, Proceedings of the 13th CESH Congress, T. Jurek, S. Wassong (Es.), Gorzów Wlkp. 2009, s. 292–304.

o Mistrzostwo Polski (MP), do których miały być dopuszczone wszystkie stowarzyszenia i kluby gimnastyczne działające na terenie Polski. W organizowanym od tego momentu corocznych MP nadal występowali jedynie zawodnicy „Sokoła”. Gimnastycy klubów mniejszości narodowych niemieckiej i żydowskiej, po pierwszych kontaktach bojkutowali mistrzostwa, uskarżając się na złą atmosferę na zawodach albo „zostając skutecznie zniechęceni do udziału w nich”¹⁴. Jednak w latach 1934–1939 „Sokół” zapoczątkował faktyczny rozwój gimnastyki sportowej jako samodzielnej dyscypliny z ujednoczonymi przepisami i regulaminami, zgodnymi z przepisami FIG.

Od roku 1934 zmiany następowały szybko. Wzrosło zainteresowanie udziałem w zawodach gimnastycznych na arenie międzynarodowej. Potwierdziły to X MŚ w gimnastyce sportowej w 1934 r. w Budapeszcie, w których to po raz pierwszy wzięła udział polska reprezentacja. Polki w punktacji drużynowej zajęły III miejsce, ulegając jedynie ekipom Czechosłowacji i Węgier. Klara Sierońska¹⁵ zdobyła złoty medal w ćwiczeniach na poręczach, a Janina Skirlińska III miejsce w wieloboju i srebrny medal w ćwiczeniach na równoważni¹⁶. Drużyna męska, zajęła VI miejsce na 13 drużyn startujących. Po zawodach związkowych 27–28 czerwca 1935 r. została wybrana grupa najlepszych zawodniczek, które odbyły trzy obozy przygotowawcze do igrzysk. Ostateczne zawody, pod auspicjami PUWFIPW, mające na celu wyłonienie reprezentacji gimnastyczek, odbyły się w Warszawie 17 kwietnia 1936 r.¹⁷

Ugruntowaniem wysokiego poziomu kobiecej gimnastyki stał się występ polskiej reprezentacji na Igrzyskach Olimpijskich. Ostatecznie do Berlina zostały zakwalifikowane następujące zawodniczki: Alina Cichecka¹⁸, Stefania Krupa¹⁹,

¹⁴ J. Kuriańska-Wołoszyn, L. Nowak, *Gimnastyka...*, s. 263–265.

¹⁵ Klara Sierońska-Kostrzewska (1913–1990), trenerka, olimpijka. Urodziła się 28 lipca 1913 r. w Chorzowie jako córka Feliksa i Marii Elżbiety Thomali. Absolwentka szkoły średniej, urzędniczka. Trenowała gimnastykę w latach 1926–1939 w TG „Sokół” Świętochłowice. Na Igrzyskach Olimpijskich w 1936 r. w Berlinie w trójboju drużynowym zdobyła 6. miejsce. Po wojnie zasłużony trener i sędzia międzynarodowy. Zmarła 20 lipca 1990 r. w Bytomiu.

¹⁶ Zespół wystąpił w składzie: Klara Sierońska, Janina Skirlińska, H. Dylewska, Z. Pawłowska, E. Szymowa, I. Mikulska, W. Wisłocka.

¹⁷ Wzięło w nich udział 14 zawodniczek: J. Skirlińska (Kraków), Julia Wojciechowska (Dębica), Jadviga Wajs (Łódź), Alina Cichecka (Warszawa), Stefania Krupa (Warszawa), Henryka Lubańska (Warszawa), Wisława Noskiewicz (Warszawa), Władysława Wisłocka (Warszawa), Karolina Laskowska (Grudziądz), Klara Sierońska (Świętochłowice), Marta Majowska (Brynów), Matylda Ossadnik (Katowice Załęże), *Sokoli pojadą do Berlina*, „Przegląd Sportowy” 1936, nr z 12 czerwca oraz „Dodatek Techniczny” do „Przewodnika Gimnastycznego «Sokół»” 1936, nr 57, s. 9–12.

¹⁸ Alina Cichecka-Pawicka (1916–2001) gimnastyczka „Sokoła”, olimpijka. Urodziła się 2 października w Warszawie jako córka Józefa i Heleny Michalskiej. Absolwentka gimnazjum im. Królowej Jadwigi w Warszawie (1936), instruktorka gimnastyki. W latach 1929–1939 była reprezentantką „Sokoła” Pruszków. Zmarła 12 marca 2001 r. w Sulejówku.

¹⁹ Stefania Krupa-Kożakowska (1909–1981), trener gimnastyki, olimpijka. Urodzona 14 grudnia 1909 r. w Warszawie jako córka Wojciecha i Ludwiki Janiny Brańskiej. Z zawodu krawcowa.

Marta Majowska²⁰, Wisława Noskiewicz²¹, Matylda Ossadnik²², Klara Sierońska, Janina Skirlińska, Urszula Stępińska²³, Julia Wojciechowska²⁴. Trenerem zespołu była Stefania Gołaszewska. Stępińska ostatecznie nie wystąpiła ze względu na kontuzję. Otwarcia zawodów olimpijskich dokonała J. Zamoyska, Naczelniczka Związku, kierująca komisją sędziowską olimpijskich zawodów²⁵.

Zawodniczka i trenerka stołecznego „Sokoła” (1926–1939). Uczestniczka powstania warszawskiego (1944). Po wojnie zamieszkała w Szczecinie, gdzie była znaną działaczką sportową i sędzią międzynarodową w gimnastyce. Zmarła w Szczecinie 24 września 1981 r.

- ²⁰ Marta Majowska-Szyndler (1911–2001) mistrzyni i reprezentantka Polski w gimnastyce (1936–1939), olimpijka. Urodzona 17 lipca 1911 r. w Chorzowie, córka Franciszka i Wiktorii Barbary Sowada, absolwentka Państwowego Liceum Żeńskiego w Katowicach, księgowka. Wychowanka i reprezentantka „Sokół” Katowice (1929–1939). Brązowa medalistka MŚ (Praga, 1938) w wieloboju drużynowym. Zmarła w Katowicach 17 lutego 2001 r.
- ²¹ Wisława Noskiewicz-Kaczmarczyk (1911–1991), trener gimnastyki, olimpijka. Od 1929 r. członkini „Sokoła” warszawskiego (należała do II, a później IV gniazda). W XI MŚ w Pradze w 1938 r. z drużyną zajęła trzecie miejsce, a indywidualnie była 19. Absolwentka CIWF z 1934 r., zdobyła unikalne umiejętności instruktorskie w gimnastyce. Członkini Armii Krajowej o pseudonimie „Wisła”, w czasie powstania warszawskiego sanitariuszka przy VII Zgrupowaniu „Ruczaj”. Po wojnie była trenerem gimnastyki I klasy i sędzią międzynarodowym. W latach 1947–1954 pracowała na AWF w Warszawie, w Zakładzie Teorii i Metodyki Gimnastyki. Za pionierską działalność w gimnastyce artystycznej nazywano ją „Matką gimnastyki artystycznej w Polsce”. Od 1988 r. działała w Komitecie założycielskim „Sokoła” i była współzałożycielką reaktywowanego 10 stycznia 1989 r. w Warszawie T.G. „Sokół-Macierz” i wiceprezeską jego zarządu. W 1990 r. została naczelniczka powstałego Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce. Na podst. M. Rotkiewicz, K. Winnicka, *Noskiewicz-Kaczmarek Wisława (1911–1991), Słownik...*, t. 1, s. 88–92.
- ²² Matylda Helena Ossadnik-Ogierman (1917–1997), trener gimnastyki, olimpijka. Urodzona 17 marca 1917 r. w Bytomiu, córka Ludwika i Franciszki Habryka, absolwentka szkoły średniej (technik), trener i gimnastyczka „Sokoła” Katowice – Załęże (1930–1939). Brązowa medalistka MŚ (1938). Po wojnie trener gimnastyki, działaczka, sędzia międzynarodowy. Zmarła w Katowicach 15 maja 1997 r.
- ²³ Urszula Stępińska (1915–1944), instruktor „Sokoła”, olimpijka. Od 15. roku życia trenowała gimnastykę w gnieździe „Sokoła” Kraków-Pogórze. W 1938 r. na MŚ w Pradze w wieloboju drużynowym zdobyła brązowy medal. Trenerka gimnastyczek w krakowskim „Sokole”. Później była zawodniczką klubu „Korona” Kraków. W czasie okupacji niemieckiej działała w konspiracji. Aresztowana 11 listopada 1943 r. razem z narzeczoną, matką i gospożą. Zawieziona do katowni gestapo przy ulicy Pomorskiej, była bita i maltretowana podczas przesłuchań. Osadzona w więzieniu na Montelupich na oddziale kobiecym, w wyniku głodówki, wycieńczona, została przeniesiona do szpitala więziennego i tam 11 lutego 1944 r. zmarła. Na podst. R. Wryk, *Sport i wojna*, Poznań 2016, s. 252.
- ²⁴ Julia Wojciechowska-Senftleben (1915–1986), instruktor gimnastyki, olimpijka. Urodziła się 5 maja 1915 w Mielcu, w rodzinie rzemieślnika stolarza i lutnika. Córka Teodora i Marii Kisiel. W 1935 r. w wieku dwudziestu lat trafia do dębickiego „Sokoła”. Reprezentowała Polskę na MŚ w 1938 r. w Pradze. W 1939 r., w zawodach między reprezentacjami Krakowa i Warszawy zajęła drugie miejsce, ustępując jedynie Skirlińskiej. W 1956 r. włączyła się do powstałego TKKF, prowadząc ćwiczenia w spółdzielni inwalidów. Zmarła 5 maja 1986 r. w Lesznie.
- ²⁵ *Sokolice polskie dopiero na piątym miejscu*, „Ilustrowany Kurier Codzienny” 1936, nr 225 z 14 VIII, s. 15.

Ostatecznie żeńska reprezentacja zdobyła w Berlinie VI miejsce w wieloboju gimnastycznym na osiem startujących zespołów (470,30 pkt) za Niemcami: (506,50 pkt), Czechosłowacją (503,60 pkt), Węgrami (499,00 pkt), Jugosławią (485,60 pkt). Wynik dużo gorszy od oczekiwań był spowodowany niskimi ocenami za ćwiczenia wolne²⁶.

Głośnym echem w opinii publicznej w Polsce odbiły się dwa mecze między państwowe reprezentacji męskich z Niemcami w 1936 Warszawie (6 czerwca)²⁷ i 1938 r. w Dreźnie (11 grudnia). Mimo, że oba spotkania skończyły się zwycięstwami drużyny niemieckiej, polscy gimnastycy walczyli bardzo ambitnie i wywarli bardzo dobre wrażenie na opinii publicznej²⁸. Jednak porażka polskiej reprezentacji w pierwszym meczu zadecydowała, że Polski Komitet Olimpijski (PKOl) i PUWFiPW nie wystawiły gimnastyków na Igrzyska, uznając, że ich poziom jest zbyt niski. Wydaje się, że ta ocena była zbyt pochopna, bowiem reprezentacja niemiecka swoim poziomem sportowym nie miała równych sobie na całym świecie. Oba spotkania spotkały się z wielkim zainteresowaniem prasy, co zapoczątkowało zmianę opinii publicznej wokół gimnastyki jako dyscypliny sportowej.

Ta umacniająca się dyspozycja gimnastyków została potwierdzona na XI MŚ w Pradze w 1938 r. Zespół męski w tych zawodach zajął V miejsce na osiem startujących drużyn, zespół żeński powtórzył swój sukces, zdobywając brązowy medal. Indywidualnie polscy zawodnicy uplasowali się najwyżej w historii dotychczasowych startów. Największy sukces osiągnęła wówczas J. Skirlińska, która zajęła IV miejsce w klasyfikacji indywidualnej²⁹. Na okres od 1935 r. aż do

²⁶ Tamże; inż. Czesław Tan, zast. Naczelnika Związku, *Olimpiada Gimnastyczna w Berlinie*, „Dodatek Techniczny” do „Przewodnika Gimnastycznego «Sokół»” 1936, nr 8–10, s. 26.

²⁷ Skład polskiej drużyny: T. Dołowy, E. Kosman, W. Pietrzykowski, W. Breguła, W. Szlosarek, B. Radojewski i T. Bettyna, *Niemcy imponują umiejętnościami Polacy zapalem*, „Przegląd Sportowy” 1936, nr 48, s. 4.

²⁸ Z okazji tego meczu przybył z wizytą do Warszawy Reichssportführer Hans von Tschammer und Osten, który został przyjęty przez Prezydenta RP na Zamku Królewskim. Minister wraz z ambasadorem Niemiec w Polsce Hansem Adolfem von Moltkem byli obecni na zawodach w sali gimnastycznej warszawskiego ośrodka WFiPW. Niemieckiemu dostojnikowi stworzono bardzo bogaty program tygodniowego pobytu w stolicy. Znalazły się w nim spotkania z dziennikarzami polskimi, śniadanie z władzami PKOl, wizytacja międzynarodowych zawodów hipicznych o Puchar Narodów, meczu piłkarskiego (z wiedeńską Admirą) i udziału w garden party u szwależerów, H. Giller, *Hans von Tschammer und Osten na Zamku. Wódz sportu niemieckiego w Warszawie*, „Przegląd Sportowy” 1936, nr 47, s. 1.

²⁹ Janina Skirlińska (1907–1993), najbardziej utytułowana gimnastyczka Sokola w okresie międzywojennym, olimpijka, nauczycielka akademicka, trener kadry narodowej. Urodzona 8 marca 1907 r. w Żurawczkach w pow. jarosławskim, w inteligentnej rodzinie Władysława i Heleny Kwaśniewskiej. Maturę zdała w 1925 r. w Jarosławiu. Ukończyła kursy handlowe oraz kursy wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego. Od 15. roku życia w „Sokole” w Krakowie uprawiała lekką atletykę, strzelectwo, łucznictwo i szermierkę, ale największe sukcesy odniosła w gimnastyce. Była trzykrotną Mistrzynią Polski w wieloboju gimnastycznym (1935,

wybuchu II wojny światowej przypada najintensywniejszy rozwój gimnastyki przyrządowej w Polsce³⁰. Wzrost poziomu sportowego polskich gimnastyczek i gimnastyków wiązał się z większą liczbą uprawiających zawodniczo gimnastykę w gniazdach sokolich oraz zmianą zapatrywania Związku na sport wyczynowy. Na przestrzeni krótkiego czasu w okresie 1934–1939, od kiedy to Polacy zaczęli brać udział w zawodach gimnastycznych według regulaminu FIG, poziom sportowy polskiej reprezentacji stale się podnosił. Pomimo, że w okresie tym Polacy nie wygrali żadnych poważniejszych zawodów, przepaść jaka dzieliła polskich zawodników, głównie gimnastyki męskiej, od czołówki europejskiej, z roku na rok ulegała wyraźnemu zmniejszeniu. Polska reprezentacja kobieca należała na przełomie 1938/1939 r. do ścisłej czołówki światowej.

Lekkoatletyka

W programie „Sokoła” od samych jego początków wśród ćwiczeń gimnastycznych zalecano stosowanie lekkoatletyki jako środka kształcącego. Lekkoatletyka była drugą w „Sokole”, po gimnastyce, dyscypliną jeśli chodzi o ważność i liczebność ćwiczących. Towarzystwo było jej prekursorem na ziemiach polskich w XIX w. szczególnie na terenach Galicji i Wielkopolski. Lekkoatletykę uprawiano, począwszy od lat 80. XIX w. w gniazdach sokolich Galicji w postaci wielobojów tzw. „zawodów jednostek” w biegach, skokach i rzutach. W Krakowie podczas III zlotu „Sokoła” w 1896 r. rozegrano klasyczny pięciobój (penta-

1937, 1938) i raz wicemistrzynią (1936). Podczas MŚ zdobyła dwukrotnie 3. miejsce drużynowo w wieloboju (1934, 1938), i w tych samych latach indywidualnie 3. i 4. m. Znaczące wyniki uzyskała również w lekkoatletyce, w trójboju była brązową medalistką mistrzostw Polski (1936) i szermierce, startując w barwach „Sokoła” (1946–1947) i Budowlanych Kraków (1947–1950). Od 1929 do 1939 pracowała jako instruktorka gimnastyki w TG „Sokół” w Krakowie, trenując m.in. Urszulę Stepińską. W latach 30. była również naczelniczką krakowskiego gniazda „Sokoła” i Okręgu I Krakowskiego i p.o. naczelniczki dzielnicy krakowskiego „Sokoła”. Po wojnie pracowała jako nauczycielka gimnastyki i naczelniczka krakowskiego „Sokoła” (1945–1947), ucząc się jednocześnie w Studium Wychowania Fizycznego UJ w Krakowie. Magisterium z dziedziny wychowania fizycznego uzyskała w WSWF we Wrocławiu (1952) i tytuł trenera I klasy w gimnastyce (1953). W latach 1946–1952 w Wawelu Kraków była trenerką Zofii Kowalczyk Krupy, olimpijki z Helsinek w 1952 r. i finalistki MŚ w Bazylei w 1950 r. W latach 1957–1972 była pracownikiem w Studium WF UJ oraz pracownikiem naukowo-dydaktycznym w Zakładzie Teorii i Metodyki Gimnastyki Katedry Sportów WSWF w Krakowie. Od 1949 r. przez 11 lat była trenerem kadry narodowej w gimnastyce, współautorką podręcznika dla studentów pt. *Wskazówki metodyczne i elementy przygotowawcze do zasadniczych ćwiczeń stosowanych w gimnastyce żeńskiej* (wraz z Aliną Łukowską, Kraków 1967). W latach 1961–1964 była wiceprezesem PZG, sędzią państwowym i międzynarodowym w gimnastyce sportowej (sędziowała na pięciu mistrzostwach świata i trzech igrzyskach olimpijskich). Zmarła 23 kwietnia 1993 r. w Krakowie.

³⁰ J. Kurańska-Wołoszyn, *Wyodrębnienie sportu...*, s. 165–171.

tlon) obejmujący bieg na 200 m, skok w dal, rzuty dyskiem i oszczepem oraz zapasy. Konkurencje lekkoatletyczne wchodziły od 1897 r. w skład tradycyjnych „zawodów kościuszkowskich”, centralnych, okręgowych i lokalnych zlotów sokolich, a uzyskane wyniki podlegały ocenie według punktów, na wzór punktacji stosowanej w gimnastyce. W zaborze pruskim gniazda „Sokoła” propagowały lekkoatletykę wśród ludności polskiej w postaci niektórych ćwiczeń zwanych „ćwiczeniami prostymi”³¹.

Odrodzenie się państwa polskiego w 1918 r. zdynamizowało działaczy i sportowców do odbudowy polskiej lekkoatletyki i otworzenia jej drogi do międzynarodowych sukcesów. Utworzony 11 października 1919 r. Polski Związek Lekkiej Atletyki (PZLA) został przyjęty do Międzynarodowego Amatorskiego Związku Lekkoatletycznego w maju 1921 r., a w 1925 r. do Międzynarodowej Sportowej Federacji Kobiet (FSFI). Pierwsze męskie lekkoatletyczne Mistrzostwa Polski zorganizowano w dniach 17–18 lipca 1920 r. we Lwowie, a pierwsze kobiece Mistrzostwa Polski odbyły się w Warszawie w dniach 30 września –1 października 1922 r. Od 1925 r. na Mistrzostwach Polski wprowadzono punktację drużynową³².

Początkowo upowszechnienie lekkoatletyki widziano przez promowanie biegów ulicznych, a później masowych biegów przełajowych pod tytułem „Biegi Narodowe”. Było to wynikiem braku stadionów przystosowanych do zawodów lekkoatletycznych. Po 1926 r. obiekty lekkoatletyczne otrzymały wszystkie większe miasta, a w 1939 r. było zarejestrowane 562 boiska z bieżnią okrężną. Ten dynamiczny rozwój obiektów lekkoatletycznych umożliwił upowszechnienie tej dyscypliny sportu obejmującej wszystkie konkurencje męskie i kobiece. W tej liczbie mieściły się liczne stadiony i boiska „Sokoła” wyposażone w bieżnie, skocznie i rzutnie³³.

Dało to początek pojawieniu się lekkoatletyki na wszystkich zlotach i pokazach „Sokoła”. Ponadto corocznie odbywano zawody związkowe, obowiązkowe dla wszystkich gniazd. Program tych zawodów obejmował gimnastykę, lekkoatletykę, gry oraz ćwiczenia stosowane (marsze, kolarstwo, strzelanie, pływanie, łyżwiarstwo, piłka nożna). Pierwsze oficjalne zawody związkowe odbyły się w dniach 24–25 czerwca 1922 r. we Lwowie z okazji 50. rocznicy powstania „Sokoła-Macierzy”.

Powszechność, dostępność i masowość w uprawianiu lekkoatletyki w strukturach ZTG „Sokół” przyczyniły się do niespotykanego wcześniej rozwoju lekkoatletyki w Polsce w latach 1919–1939. Szczególnie popularną lekkoatletyka była w gniazdach żeńskich. Np. w 1926 r. było zgłoszonych do PZLA 35 gniazd żeńskich, co stanowiło ¼ wszystkich zarejestrowanych sekcji. Według Stanisława Zaborniaka w około 200 gniazdach TG „Sokół”, w okresie międzywojen-

³¹ B. Woltmann (red.), *Lekkoatletyka w Polsce 1919–1994*, Warszawa 1944, s. 16.

³² J. Gaj, B. Woltman (red.), *Rozwój sportu w dwudziestoleciu międzywojennym i jego losy w czasie drugiej wojny światowej*, Gorzów Wlkp. 1999, s. 86.

³³ S. Zaborniak, *Lekkoatletyka w działalności Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”...*, s. 29–31.

nym, działały sekcje lekkoatletyczne. Z tego grona „Sokół” wychował wielu znakomych zawodników³⁴.

Najbardziej znana sekcja lekkoatletyczna, która odniosła fantastyczny sukces na przełomie lat 20. i 30., było gniazdo sokolic Grażyna. Gniazdo to powstało w 1906 r. w Warszawie z inicjatywy wybitnej pionierki metodyki gimnastyki szwedzkiej na ziemiach polskich, Heleny Kuczalskiej. Pierwsze kobiece gniazdo „Sokoła” stało się jednocześnie pierwszym klubem sportowym kobiet na ziemiach polskich. W listopadzie 1906 r., podobnie jak całe stowarzyszenie „Sokoła” w Królestwie Polskim, zostało zdelegalizowane, ale prowadziło dalej konspiracyjną działalność, współpracując z Warszawskim Klubem Wioślarek. Jawną działalność „Grażyna” rozpoczęła po ucieczce Rosjan z Warszawy w 1915 r.³⁵

W 1925 r. „Grażyna” przystąpiła do PZLA i szybko okazało się, że stanowi jedną z najlepszych zespołów lekkoatletycznych w Polsce. Nie potrafiły jej dorównać sekcje kobiece przy innych klubach sportowych. Żadna inna sekcja kobieca w latach 20. nie mogła się poszczycić tak zaawansowaną metodyką prowadzenia zajęć, które by były dostosowane do wieku, możliwości fizycznych oraz umiejętności ćwiczących sokolic. Wprowadzono nieznaną wówczas indywidualizację zajęć. Ten poziom sportowy objawił się po objęciu stanowiska naczelniczki gniazda przez Felicję Tryburską, a stanowiska instruktora lekkiej atletyki przez Kazimierza Wejraucha³⁶.

Na specjalną uwagę zasługuje też fakt zastosowania pierwszy raz w Polsce opieki lekarskiej nad zawodniczkami. Opiekę sprawowała dr Zofia Zabawska –

³⁴ S. Zaborniak, *Zarys początków działalności Polskiego Związku Lekkiej Atletyki (1919–1939)*, [w:] *Z dziejów kultury fizycznej w Polsce*, red. S. Zaborniak, Rzeszów 2005, s. 147.

³⁵ M. Rotkiewicz, *Początki i rozwój kobiecych klubów sportowych w Warszawie (do 1939 roku)*, [w:] S. Zaborniak (red.), *Z dziejów kultury fizycznej w Polsce*, Rzeszów 2005, s. 261.

³⁶ Kazimierz Henryk Wejrauch (1901–1947), urodził się 14 maja w Łomży, gmina Kupiski, powiat łomżyński, z matki Emmy z domu Dzdunajtis i ojca Karola, miejscowego piekarza. Będąc uczniem Gimnazjum Humanistycznego Męskiego im. Mikołaja Reja w Warszawie, pod wpływem nauczyciela wychowania fizycznego Bolesława Olszewskiego został w 1916 r. członkiem Gniazda II „Sokoła” im. H. Dąbrowskiego. W 1924 r. ukończył roczny Państwowy Kurs Wychowania Fizycznego w Warszawie, co otworzyło mu drogę do kariery nauczyciela wychowania fizycznego i trenera. W latach 1925–1929 w Państwowym Instytucie Wychowania Fizycznego w Warszawie wykładał systematykę metodyki i dydaktyki ćwiczeń fizycznych, a latach 1929/1930 pracował na tym samym stanowisku w CIWF na Bielanych. Równolegle w tych latach był nauczycielem ćwiczeń cielesnych w gimnazjach warszawskich. Od 1924 r. został trenerem w *Grażynie*. Można go uznać za pierwszego w Polsce trenera kobiet, wybitnego specjalistę w zakresie lekkiej atletyki. Współpracował z PZLA, działając w jego komisji sędziowskiej, opiekował się reprezentacją kobiecą, towarzysząc jej na meczach międzynarodowych jako sędzia lub kierownik ekipy. Dwukrotnie był delegowany na igrzyska olimpijskie w 1924 r. jako sprawozdawca „Sokoła”, a w 1928 r. jako obserwator z ramienia PUWFIPW. Brał udział w powstaniu warszawskim na Mokotowie. Po wojnie początkowo pracował w Państwowym Gimnazjum im. Stefana Batorego, a od 16 kwietnia jako wizytator w Ministerstwie Oświaty. W 1945 r. zorganizował kursy wychowania fizycznego dla nauczycieli szkół podstawowych. Zmarł przedwcześnie 4 grudnia 1947 r. Na podst. M. Rotkiewicz, *Kazimierz Henryk Wejrauch (1901–1947), Słownik biograficzny...*, t. 1, s. 117–119.

Domosławska, która staranie obserwowała rozwój fizyczny dziewcząt. Wprowadziła zasadę pozwalającą na podejmowanie treningów przez dziewczęta od 14. roku życia³⁷.

Na ogólną liczbę 38 odnotowanych w latach 1923–1926 rekordów Polski 11 należało do lekkoatletek „Grażyny” Innym miernikiem poziomu zawodniczek Grażyny był ich udział w II Międzynarodowych Igrzyskach Kobiet w Goeteborgu w 1926 r. Spośród siedmiu reprezentantek Polski cztery reprezentowały „Sokoła”, a wyniki osiągnięte przez nie były rekordami Polski (W. Czajkowska, J. Grabicka, W. Sadkowska i A. Taborowicz)³⁸. Należy przypomnieć, że na tych zawodach wielki triumf odniosła Halina Konopacka, a igrzyska te traktuje się jako igrzyska olimpijskie kobiet, przed dopuszczeniem ich do programu igrzysk organizowanych przez MKOl. Dominację sokolic w rywalizacji sportowej potwierdza również punktacja przeprowadzona po Mistrzostwach Polski w 1926 r., w których drużyny lekkoatletek Grażyny i AZS Warszawa zgromadziły po 29 pkt, ŁKS 4 pkt, KS „Warszawianka” 2 pkt i Cracovia 1 pkt.³⁹

Od tego momentu pozycja gniazda „Grażyny” chwilowo ulega pogorszeniu przez odejścia, zawodniczek do bogatszych klubów. Wiera Czajkowska, Felicja Schabińska i Barbara Złotnicka bez zgody klubu odeszły do Legii Warszawa. Właśnie dzięki tym trzem zawodniczkom, tytuł mistrza Polski w 1927 r. w Poznaniu, zdobył AZS Warszawa, a II miejsce Legia Warszawa. Mimo tak poważnego ubytku pozostałe Grażynianki, występując w innych zawodach, zgromadziły taką liczbę punktów, która w ogólnej punktacji pozwoliła im zająć III miejsce za AZS Warszawa i Legią⁴⁰. W następnych latach nadal jej zawodniczki zajmowały czołową pozycję w lekkoatletyce. W 1929 r. ponownie wygrały w ogólnopolskiej punktacji drużynowej, zwyciężając swojego największego rywala – AZS Warszawa.

Wielkim triumfem sportu „Sokoła” były występy polskich lekkoatletek na Igrzyskach Olimpijskich w Los Angeles w 1932 r. Z 7-osobowej ekipy lekkoatletów Stanisława Walasiewicz zawodniczka „Sokoła” Grażyny zdobyła złoty medal na 100 m, Jadwiga Wajs⁴¹ z „Sokoła” Pabianice brązowy medal z w rzucie

³⁷ *Raport statystyczny na 31 grudnia 1935 r.* Gniazdo V im. Grażyny w Warszawie, s. 1–4. Kopia Karty w zbiorach autora.

³⁸ *Polki w Goteborgu – triumf Konopackiej*, „Stadion” 1926, nr 36, s. 8–10.

³⁹ S. Zaborniak, *Zarys początków działalności Polskiego Związku...*, s. 147.

⁴⁰ *Punktacja kobiecego Mistrzostwa Polski*, „Kurier Warszawski” 1927, nr 272, s. 7.

⁴¹ Jadwiga Wajs (Ways) – Grętkiewicz-Marcinkiewicz, ps. „Jadzia” (1912–1990), jedna z najwybitniejszych polskich lekkoatletek, trzykrotna olimpijka. Urodziła się 30 stycznia 1912 r. w Pabianicach jako córka Artura i Pauliny Janowskiej. Absolwentka Państwowej Szkoły Handlowej Żeńskiej w Łodzi. W latach 1926–1936 reprezentowała „Sokoła” Pabianice. Później reprezentowała Borutę Zgierz i po wojnie DKS Łódź i ŁKS. Trzykrotnie starowała w igrzyskach olimpijskich: 1932 r. w Los Angeles, gdzie w rzucie dyskiem zajęła III miejsce i medal brązowy, w Berlinie w 1936 r. medal srebrny (wynik 46,22 m) przez dwadzieścia lat był rekordem Polski) i w Londynie w 1948 r. zajmując IV miejsce. Startując na igrzyskach w 1932 r. i 1936 r., była

dyskiem, a Felicja Schabińska⁴² wychowanka warszawskiej Grażyny (w czasie igrzysk reprezentowała już AZS Warszawa) startowała w półfinale na 80 m ppł.

S. Walasiewicz, w latach gdy reprezentowała barwy Grażyny (do 1934 r.), biła rekordy Polski w biegach na dystansach 100 m, 200 m, 800 m i skoku w dal. Była rekordzistką świata w biegach na dystansach 60 m, 100 m, 200 m i startowała w igrzyskach olimpijskich w 1932 r. i 1936 r.⁴³. W 1935 r. przeszła do KS Warszawianki wskutek zamknięcia sekcji lekkoatletycznej przy gnieździe Grażyna. Walasiewicz i Wajs powtórzyły swoje sukcesy na kolejnych igrzyskach w Berlinie w 1936 r., jedna zdobywając brązowy medal na 100 m, a druga srebrny w rzucie dyskiem. Społeczeństwo ceniło wyniki lekkoatletek wywodzących się z „Sokoła”. W plebiscycie redakcji „Przeglądu Sportowego” S. Walasiewicz w latach 1932–1934 zajmowała I pozycję, a J. Wajs III miejsce w 1932 r. i II miejsce w latach 1933–1934. Również S. Walasiewicz została laureatem prestiżowej Państwowej Nagrody Sportowej w latach 1932, 1933 oraz Wajs w latach 1934, 1936.

Wśród mężczyzn, którzy karierę sportową zaczynali w „Sokole” i znaleźli się w polskiej reprezentacji olimpijskiej byli: dwukrotnie Klemens Biniakowski⁴⁴

zawodniczką „Sokoła” Pabianice. 21-krotna mistrzyni Polski w skokach: wżwyż (1933, 1935, 1936), w dal z miejsca (1936, 1937), rzutach: kulą (1934–1937, 1945, 1947), dyskiem (1932–1937 i 1945–1948). 9-krotna wicemistrzyni Polski oraz 6-krotna halowa mistrzyni Polski w tych konkurencjach. W czasie wojny aresztowana wraz z mężem przez gestapo, była przesłuchiwana przy al. Szucha. Po rozstaniu się ze sportem w 1958 r. pracowała z dziećmi w TPD i Kole Dzieci Specjalnej Troski. Zmarła 1 lutego 1990 r.

⁴² Felicja Schabińska-Friedrich (1909–1996), wielokrotna reprezentantka Polski w lekkiej atletyce, olimpijka. Urodzona 20 listopada 1909 r. w Warszawie. Córka Józefa i Stanisławy Kaczkowskiej. W latach 1925–1927 zawodniczka gniazda „Sokół” Grażyna, później Legii Warszawa i AZS Warszawa. 9-krotna mistrzyni Polski: 60 m ppł., 65 m ppł., 80 m ppł. 4 × 400 m, 4 × 60 m, 6-krotna mistrzyni Polski: 100 m (1930), 80 m ppł. (1927, 1930–1933). Przed wojną pracowała jako telefonistka w Spółce Telefonicznej. Zmarła 5 czerwca 1996 r. w Krakowie.

⁴³ Zob. M. Rotkiewicz, *Pionierska działalność w międzynarodowej organizacji sportowej kobiet*, „Kobieta i Sport” 2002, nr 3, s. 33–34.

⁴⁴ Klemens Biniakowski (1902–1985), lekkoatleta, olimpijczyk. Urodzony 15 listopada 1902 r. w Nakle n. Notecią jako syn Kajetana i Stanisławy Tabatowskiej, tam ukończył gimnazjum. W 1920–1925 uprawiał biegi w „Sokole” Nakło, a później w Polonii Bydgoszcz i Warcie Poznań. Był dwukrotnym olimpijczykiem, w Amsterdamie w 1928 r. na 400 m i 4 × 400 m i w Berlinie w 1936 r. w sztafecie 4 × 400 m. 21 razy reprezentował Polskę w latach 1927–1936 w meczach międzypaństwowych. 22-krotny mistrz Polski na 200 m, 400 m 4 × 100 m, 4 × 400 m. 14-krotny rekordzista Polski w sprintach. Pierwszy Polak, który przebiegł w 1931 r., 400 m poniżej 50 sekund. Po udziale w kampanii wrześnieowej próbował zbiec na zachód przez kraje skandynawskie. Aresztowany przez Niemców, dalsze lata przeżył w obozach koncentracyjnych: Sachsenhausen i Neuengamme. Po wojnie trener i działacz sportowy w Nakle n. Notecią.

w Amsterdamie w 1928 r. i w Berlinie w 1936 r., Józef Noji⁴⁵, Kazimierz Kucharczyk oraz Tadeusz Śliwak⁴⁶ w Berlinie.

Od początku lat 30. lekkoatletyka w „Sokole” borykała się z coraz większymi problemami. Zawodniczki i zawodnicy kolejno odchodzili do innych klubów. Sytuacja ta była wynikiem słabości finansowej gniazd „Sokoła”, które były utrzymywane jedynie ze składek członkowskich, niewielkiego wsparcia samorządów lokalnych i społecznej pracy instruktorów i trenerów (naczelników). Gdy powstały kluby wojskowe, kluby przy państwowych fabrykach oraz umocniły się organizacyjnie miejskie kluby sportowe, dysponujące wyśmienitą bazą sportową, zaczął się do nich masowy eksodus, utalentowanej lekkoatletycznie młodzieży „Sokoła”. Dzięki temu uzyskiwali możliwość, poprzez wsparcie nowych klubów, znalezienia pracy zawodowej (większość zawodników „Sokoła” była pełnoletnia) i lepszej opieki trenerskiej. Szczególnie sprzyjające warunki do tego typu zmian barw klubowych stwarzały kluby wojskowe, jak np. WKS Legia, do której ostatecznie przeszli olimpijczycy F. Schabińska i J. Noji czy mocno wspierana przez sanację „Warszawianka”, w której podjęła treningi w 1934 r. S. Walasiewicz. Najdłużej swoje członkostwo w „Sokole” utrzymywała J. Wajs, bo aż do 1936 r. Jednak pogarszająca się pod koniec 1936 r. sytuacja materialna jej rodziny, jak i jej osobista, zmusiła ją do zmiany barw klubowych. Nowy mecenat umożliwił jej podjęcie pracy zawodowej w wyuczonym zawodzie. Została zatrudniona w charakterze księgowej w Zakładach Chemicznych „Boruta”–Zgierz⁴⁷.

⁴⁵ Józef Noji (1909–1943), lekkoatleta, olimpijczyk. Urodzony 8 września 1909 r. w Pęcokowie, woj. poznańskie, jako syn Pawła i Józefy Kował. Ukończył 5. szkołę podstawową i następnie zdobył dyplom czeladnika stolarza. W Poznaniu pracował jako portier w „Kurierze Poznańskim”. W latach 1927–1933 uprawiał biegi długodystansowe w TG „Sokół” Pęcokowo, a w 1934 r. w „Sokole” w Poznaniu. W latach 1935–1936 w Legii Warszawa i od 1936 r. do wybuchu wojny, w Syrenie Warszawa. W Warszawie pracował początkowo jako stolarz, a od 1937 r. jako motorniczy tramwaju. W latach 30., należał obok Janusza Kusocińskiego do najlepszych polskich i europejskich długodystansowców. W Igrzyskach Olimpijskich w Berlinie w 1936 r. startował na 3 tys. m. Zajął 5 miejsce na 5 tys. m i na 10 tys. m 14. miejsce. 10. mistrz Polski na 5 tys. m w latach 1935–1939. Podczas okupacji działał w Konspiracji ZWZ pod pseudonimem „Zdzitowiecki”. Aresztowany w 1940 r. i więziony na Pawiaku, został zesłany do obozu koncentracyjnego w Auschwitz. Rozstrzelany pod Ścianą Śmierci Bloku XI w 1943 r.

⁴⁶ Tadeusz Śliwak (1908–1991), czołowy polski sprinter lat 30., olimpijczyk. Urodził się 20 listopada 1908 r. w Buczaczu, w 1929 r. ukończył Gimnazjum I w Stryju. Zawodnik miejscowego „Sokoła”, a od 1926 do 1936 r. lwowskiego „Sokoła-Macierzy”, a potem Legii Warszawa (1937), Syreny Warszawa (1938) i Warszawianki (1939). Specjalizował się w biegu na 400 m. Był pięciokrotnym rekordzistą Polski. Na Igrzyskach Olimpijskich w 1936 r. w Berlinie startował w sztafecie 4 × 400 metrów, odpadając w eliminacjach. W czasie II wojny światowej walczył w składzie 307 Dywizjonu Myśliwskiego Nocnego „Lwowskich Puchaczy”, jako oficer radioobserwator. Po zakończeniu wojny wyemigrował początkowo do Argentyny, następnie do Kanady, gdzie pracował jako tłumacz z hiszpańskiego, angielskiego i polskiego. Zmarł 26 lutego 1991 w Winnipeg.

⁴⁷ J. Wajsówna, *Z dyskiem przez świat*. Opracował Jarosław Nieciecki, Warszawa 1954, s. 71.

Zapasy i boks (atletyka)

Zawodników tych dyscyplin sportowych wówczas nazywano atletami. Tradycje uprawiania zapasów na wysokim poziomie technicznym i sportowym w TG „Sokół” sięgają końca XIX w. Po raz pierwszy publicznie zademonstrowano tę dyscyplinę na zlocie „Sokoła” we Lwowie w 1896 r. Instruktorzy „Sokoła” Szczęsny Ruciński i Zygmunt Wyrobek wydali w 1897 r. broszurę o metodyce treningu w zapasach, które były podstawą prowadzenia pierwszych treningów w oddziałach Towarzystwa. Zwłaszcza ważną rolę w popularyzacji zapasnictwa odegrał S. Ruciński naczelnik oddziału krakowskiego „Sokoła”. W Stanisławowie, w tamtejszym „Sokole”, pierwsze kroki stawał późniejszy mistrza świata w zapasach profesjonalnych Stanisław „Zbyszko” Cyganiewicz, najślynniejszy na świecie polski sportowiec początku XX w. W „Sokole” poznańskim propagował zapasy od 1902 r. Karol Nowina Szczerbiński, siostrzeniec braci Cyganiewiczów, dwukrotny mistrz świata z 1928 r. i 1938 r. był pionierem zapasów w latach 20. w „Sokole” w Strzyżowie⁴⁸.

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. Śląsk stał się regionem, gdzie najszybciej i najliczniej rozwinęły się polskie kluby atletyczne, w dużej części należące do „Sokoła”. Do najlepszych należały sekcje atletyczne gniazd „Sokoła”: Katowice (rok założenia 1922), Rybnik (1922), Knurów (1920), Brzezinka (1918), Brzeziny (przed 1920 r.), Chropaczów (przed 1935 r.), Imielin (1920), Kochłowice (przed 1935 r.), Pszów (1938), Tarnowskie Góry (1933).

Do najlepszych zapasników w Polsce w latach 1928–1939 należeli zawodnicy „Sokoła” II Katowice: olimpijczyk Jan Gałuszka (10-krotny mistrz Polski)⁴⁹ i olimpijczyk Henryk Ganzera (5-krotny mistrz Polski)⁵⁰. Ponadto w rankingach polskich zapasów błyszczeli: Wilhelm Gałuszka, brat Jana – jednego z założy-

⁴⁸ Z. Leśniak, *Kartki z dziejów Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Strzyżowie 1896–1939*, Strzyżów 1990, s. 40.

⁴⁹ Jan Gałuszka (1902–1981), olimpijczyk. Urodził się 17 grudnia 1902 r. w Gliwicach, jako syn Eugeniusza i Reginy Głusch. W latach 1920–1922 trenował zapasy w gnieździe „Sokół” Sobieszowice, a następnie w latach 1923–1939 w „Sokole” II Katowice. W 1928 r. reprezentował Polskę w Igrzyskach Olimpijskich w Amsterdamie w st. klasycznym w wadze półciężkiej. 9-krotny reprezentant kraju (1927–1937), 10-krotny mistrz Polski w wadze półciężkiej (1925–1928) i średniej (1929–1933, 1935), uczestnik ME w Budapeszcie (1927 – 4 miejsce), Pradze (1931) i w Kopenhadze (1935). Z zawodu maszynista kolejowy. W latach 1938–1939 trener PZZ. Zmarł w 1981 r. w RFN.

⁵⁰ Henryk Ganzera (1909–1983), olimpijczyk. Urodził się 17 września 1909 r. w Szczygłowie (obecnie dzielnica Knurowa). W latach 1923–1927 trenował w gnieździe „Sokoła” w Rybniku, w latach 1928–1929 w gnieździe „Sokół” Knurów, a w latach 1930–1933 w Sokół II Katowice. Potem do wybuchu wojny zawodnik FS Heros 04 Gliwice. Założyciel i działacz TG „Sokół” Knurów (1923–1936). W Igrzyskach Olimpijskich w 1928 r. w Amsterdamie walczył w st. klasycznym w wadze koguciej. 5-krotny mistrz Polski w stylu klasycznym w wadze muszej (1927–1928) i w koguciej (1929–1932). Uczestniczył w ME w 1929 r. w Dortmundzie, w 1931 r. w Pradze. Z zawodu kominiarz. Zmarł w 1983 r. w Gliwicach.

cieli PZA, Władysław Krysmalski, Teodor Krysmalski (7-krotny mistrz Polski), Henryk Staniczek (uczestnik ME w 1937 r.), Józef Szklorz (3-krotny mistrz Polski), Wilhelm Gonsiora, Eryk Urgacz (mistrz i reprezentant Polski), Antoni Gołaś (5-krotny mistrz Polski) i Jerzy Gryt (4-krotny mistrz Polski)⁵¹, Antoni Steuer, wybitny znawca historii sportu na Śląsku uważa, że w tym okresie „Sokół” II Katowice przejął hegemonię w ciężkiej atletyce w Polsce, wspierany w tym przez prezydenta Katowic Adama Kocura i jednocześnie prezesa PZA. W zarządzie związku na 18 członków 7 osób wywodziło się z gniazda katowickiego: Byli to: Stanisław Beszczyński, Alfred Cyganek, Witold Kwadyński, Paweł Hein, Józef Wesołowski, Wilhelm Gałuszka i Marcin Kuczmik⁵².

Boks uprawiano przede wszystkim w gniazdach dzielnicy pomorskiej i wielkopolskiej. W 1934 r. w statystykach „Sokoła” było wymienionych 28 sekcji bokserskich, wśród których członkami Polskiego Związku Bokserskiego były sekcje w Grudziądzu, Tczewie, Bydgoszczy, Poznaniu, Gnieźnie, Inowrocławiu i Rybniku⁵³. Jednak to sekcja bokserska Gniazda I „Sokoła” w Łodzi była miejscem gdzie pierwsze kroki bokserskie stawiali znani polscy olimpijczycy: Henryk Chmielewski – najlepszy polski bokser okresu międzywojennego⁵⁴ i Józef Pisarski reprezentant Polski w latach 1933–1948⁵⁵.

⁵¹ A. Gołaś i J. Gryt uczestniczyli w Igrzyskach Olimpijskich w 1952 r. w Helsinkach.

⁵² A. Steuer, *Dzieje ciężkiej atletyki na Górnym Śląsku 1878–1945*, Katowice 1986, s. 46; P. Godlewski, *Działalność TG „Sokół” w zakresie rozwoju ciężkiej atletyki (do 1939 roku)*, [w:] Z. Pawluczuk (red.), *Z dziejów Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, Gdańsk 1996*, s. 191–200. Por. J. Potocki, *Kronika Sportów Atletycznych 1925–1939*, Łódź 2001.

⁵³ E. Małolepszy, *Wychowanie fizyczne, sport, przysposobienie wojskowe, złoty*, [w:] E. Małolepszy, Z. Pawluczuk (red.), *Zarys dziejów Sokolstwa Polskiego w latach 1867–1997*, Częstochowa 2001, s. 124.

⁵⁴ Henryk Chmielewski (1914–1998), najlepszy polski bokser okresu międzywojennego, olimpijczyk. Urodził się 8 stycznia 1914 r. w Łodzi jako syn Aleksandra i Cecylii Kowalewskiej. Po ukończeniu szkoły powszechnej zdobył uprawnienia mistrza farbiarskiego i w tym zawodzie pracował w Zakładach Fabrycznych S.A. Poznański. W latach 1927–1930 stawiał pierwsze kroki bokserskie w Gnieździe I „Sokoła” w Łodzi, od 1930 r. był zawodnikiem IKP Łódź. Zdobył złoty medal na ME w Mediolanie w 1937 r. Był to najlepszy wynik polskiego boks amatorskiego w okresie międzywojennym. W Igrzyskach Olimpijskich, w 1936 r. w Berlinie wystąpił w wadze średniej i dotarł do półfinału, w którym nie wystąpił z powodu kontuzji ręki, zajmując 4 miejsce. Ponadto 16-krotnie reprezentował Polskę w meczach międzypaństwowych, 12 razy zwyciężając. 3-krotny mistrz Polski w wadze lekkiej i średniej. W 1939 r. wyjechał na stałe z kraju do USA i przeszedł na zawodowstwo. W latach 1938–1951 stoczył 82 walki (56 zw., 2 rem., 24 por.). W latach 50. używał nazwiska Henryk Chmiel. Po zakończeniu kariery sportowej mieszkał w Kanadzie i USA. Zmarł 15 listopada 1998 r. w Hollywood (Miami w stanie Floryda).

⁵⁵ Józef Pisarski (1913–1986), reprezentant Polski w boksie w latach 1933–1948, olimpijczyk. Syn Franciszka i Marii Jędrzejczak, absolwent 7-klasowej szkoły powszechnej w Łodzi (1927), pierwsze kroki bokserskie stawiał w latach 1927–1931 w Gnieździe I „Sokoła” Łódź. Później, zmieniał kluby na Skoda Warszawa, Okęcie Warszawa, Geyer Łódź i po wojnie Milicyjny KS Łódź, ŁKS, Milicyjny KS Szczecin. Karierę zakończył w 1953 r. Stoczył 350 walk (289 zw., 31 rem., 30 por.). Walczył w Igrzyskach Olimpijskich w 1936 r. w Berlinie w wadze półśredniej.

Narciarstwo

„Sokół”, który powstał jeszcze w drugiej połowie XIX w. w wielu miejscowościach galicyjskich leżących u stóp Karpat, wielką wagę przywiązywał do sportów zimowych, szczególnie narciarstwa, ze względu na potrzeby przysposobienia wojskowego, jak i jego walory zdrowotne. W upowszechnianiu narciarstwa odznaczało się gniazdo zakopiańskie i stanisławowskie. To ostatnie w Worochcie w styczniu 1911 r. urządziło sokoli kurs narciarski, w programie którego znalazła się m.in. nauka jazdy na nartach. W 1913 r. wydział zakopiańskiego „Sokoła” wspólnie z Towarzystwem Tatrzańskim zorganizował pięciodniowy kurs narciarski dla sokolich i harcerskich drużyn połączony z ćwiczeniami zwiadowczymi i wycieczką górską⁵⁶. W Zakopanem w 1911 r., wybudowano sokołnię (budynek klubowy), rozbudowaną znacznie w 1929 r., która stała się podstawą pomyślności finansowej działalności gniazda, co pozwoliło na wsparcie sprzętem narciarskich jej zawodników. W okresie międzywojennym gniazdo w Zakopanem stało się najsilniejszym ośrodkiem upowszechniania sportu narciarskiego wśród sokołów w całej Polsce. Przełomem w jego działalności sportowej stało się powołanie w 1923 r. Oddziału Narciarskiego „Sokoła”, do którego przeszło wielu członków Sekcji Narciarskiej Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego. W 1924 r. przy stanie 162 zawodników przystąpił do Polskiego Związku Narciarskiego. Oddziałem Narciarskim początkowo kierował Adam Krzeptowski, a później Tadeusz Siemianowski. Pierwsze zawody narciarskie o mistrzostwo sokołstwa polskiego zorganizowało w dniach 1–5 listopada 1934 r. gniazdo w Nowym Targu, w których wzięło przeszło 300 zawodników z całej Polski, jak i zagranicy⁵⁷.

Wśród wielu wspaniałych zawodników sportów narciarskich w historii Zakopiańskiego Oddziału Narciarskiego wyróżnili się olimpijczycy: Andrzej I. Krzeptowski⁵⁸ uczestnik I Zimowych Igrzysk Olimpijskich w 1924 r. Chamonix

Srebrny medalista z ME w Dublinie w 1939 r. w wadze średniej, 18-krotny reprezentant Polski w meczach międzynarodowych (1933–1948), 3-krotny mistrz Polski w wadze półśredniej i średniej. Ranny w kampanii wrześniowej, dostał się do niewoli niemieckiej, Przebywał w różnych obozach jenieckich: Stalag II D Stargard, Buchenwald, Fulda. Po zakończeniu kariery trener I klasy w klubach łódzkich klubów: Gwardia, Budowlani, KS, Widzew. Zmarł 12 grudnia 1986 r. w Łodzi.

⁵⁶ Zob. M. Mantyka, *Z kart historii Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Zakopanem*, [w:] A. Łopata (red.), *Krajowy Zlot Sokołstwa Polskiego. 110 lat Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Zakopanem*, Kraków 2004, s. 5–16.

⁵⁷ M. Mantyka, *100 lat Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Zakopanem*, Zakopane 1995, s. 161.

⁵⁸ Andrzej I Krzeptowski (1903–1945), dwukrotny olimpijczyk. Zaliczany do najlepszych polskich biegaczy lat 20. Wraz z F. Bujakiem i Sz. Witkowskim należał do pierwszych olimpijczyków w historii polskiego narciarstwa. Jako zawodnik „Sokoła” był dwukrotnym olimpijczykiem. W 1924 r. w Chamonix w biegu na 18 km zajął 29 miejsce na 41 startujących, w skokach

i St. Moritz, Stanisław Gąsienica-Sieczka⁵⁹, Stanisław Wilczyński⁶⁰, Józef Bujak⁶¹, Karol Klemens Gąsienica-Szostak⁶² uczestnicy II Zimowych Igrzysk Olimpijskich w 1928 r. w St. Moritz. Z reprezentacją olimpijską do St. Moritz wyjechał również Władysław Mietelski, członek Oddziału Narciarskiego „Sokoła” w Zakopanem jako rezerwowy w konkursie skoków⁶³.

* * *

W „Sokole” uprawiano wiele innych dyscyplin indywidualnych, takich jak: pływanie, wioślarstwo, kajakerstwo, szermierka, strzelanie, jazda konna, kolarstwo. Wielkie zainteresowanie członkowie „Sokoła” wykazywali grami sportowych. W 1936 r. działało 144 sekcje piłki siatkowej, 87 sekcje koszykówki, liczne sekcje hokeja na lodzie i najpopularniejsza i uwielbiana piłka nożna⁶⁴. Mecze

21 miejsce na 27 startujących oraz kombinacji norweskiej 19 miejsce na 25 startujących. W 1928 r. w St. Moritz w skokach 27 miejsce na 38 startujących, nie dokończył z przyczyn technicznych w biegu na 18 km. Chorąży polskiej reprezentacji. W czasie okupacji włączył się do kolaboracji z Niemcami (Goralenvolk). Skazany przez sąd AK na śmierć, wyrok nie został wykonany. Aresztowany w 1945 r. przez NKWD, zmarł 26 lutego 1945 r. w szpitalu krakowskim.

⁵⁹ Stanisław Gąsienica-Sieczka (1904–1975), skoczek narciarski, ur. 24 października 1904 r. w Zakopanem jako syn Stanisława i Bronisławy z d. Gierka. Pierwszy rekordzista nowej Krokwi w 1925 r. 5-krotny rekordzista Polski w długości skoku (66,0 – 1929 Zakopane). Na II Zimowych Igrzyskach Olimpijskich w St. Moritz reprezentował Polskę jako zawodnik Oddziału Narciarskiego „Sokoła” w Zakopanem, zajął 23. miejsce na 38 startujących. Stolarz, po II wojnie światowej pracował w wytwórni nart w Zakopanem. Zmarł 26 sierpnia 1975 r.

⁶⁰ Stanisław Jan Wilczyński (1900–1982) narciarz biegacz, olimpijczyk. Był członkiem Oddziału Narciarskiego „Sokoła” w Zakopanem. Należał do czołówki polskich biegaczy lat 20. Uczestniczył w Zimowych Igrzyskach Olimpijskich w 1928 r. w St. Moritz, startując na 50 km. Biegu nie ukończył z powodu złamania narty. Z wykształcenia krawiec. Producent strojów sportowych. Sędzia narciarski. Zmarł 17 sierpnia 1982 r. w Zakopanem.

⁶¹ Józef Bujak (1898–1949) narciarz, olimpijczyk, zawodnik i działacz „Sokoła”. Jako członek Oddziału Narciarskiego Sokoła Zakopiańskiego brał udział w Igrzyskach Olimpijskich w 1928 r. w St. Moritz gdzie startował na 30 km i 18 km. Zajął 19. miejsce na 38 startujących i 18. miejsce na 49 startujących. Oficer armii austriackiej, ciężko ranny na froncie włoskim. Jako ochotnik służył w 2 pułku Strzelców Podhalańskich, uczestnik wojny polsko-bolszewickiej. W kampanii wrześniowej, walczył w obronie Warszawy. Zmarł 22 kwietnia 1949 r. w Zakopanem.

⁶² Karol Klemens Gąsienica-Szostak (1908–1996), biegacz narciarski, olimpijczyk. Urodzony 11 października 1898 r. w Zakopanem, jako syn Józefa i Katarzyny Gąsienicy. Mistrz Polski w kombinacji norweskiej (1930). Jako zawodnik Oddziału Narciarskiego „Sokoła” w Zakopanem brał udział w Igrzyskach Olimpijskich w 1928 r. w St. Moritz w biegu na 18 km. Biegu nie ukończył na skutek złamania narty. Ceniony artysta regionalny specjalizujący się w rzeźbie sakralnej.

⁶³ Ustalenie nazwisk olimpijczyków członków zakopiańskiego „Sokoła” na podstawie: B. Tuszyński i H. Kurzyński, *Od Chamonix i Paryża do Vancouver*, Warszawa 2010, s. 558–616; R. Kołodziej, *Udział polskich narciarzy w zimowych igrzyskach olimpijskich okresu międzywojennego*, [w:] S. Zaborniak, P. Król (red.) *Z tradycji wychowania fizycznego i sportu w czasach zaborów i II RP (1883–1939)*, Rzeszów 2008, s. 137–143.

⁶⁴ R. Stefanik, *Piłka nożna w środowisku sokolim w świetle „Przeglądu Gimnastycznego Sokół” w Polsce w latach 1931–1939*, [w:] D. Dudek (red.), *Polska kultura fizyczna i turystyka w czasach zaborów i II Rzeczypospolitej*, „Studia i Monografie” 2009, nr 61, s. 355.

piłkarskie były ozdobą większości zlotów i zawodów sokolskich, gdyż ściągały publiczność. Jednak poziom sportowy w tych dyscyplinach był słaby, młodzież, szukając emocji we współzawodnictwie sportowym wybierała przynależność do klubów sportowych, które otwierały znacznie lepsze warunki przed grami sportowymi. Niski poziom sportowy wymienionych dyscyplin wynikał, z zasadniczego powodu – większość gniazd sokolich miała bardzo trudne warunki lokalowe i finansowe. Na treningi musiano wypożyczać obce obiekty często o prymitywnym poziomie technicznym. Ruch sokoli w okresie międzywojennym składał się głównie z młodzieży pełnoletniej, pracującej, wywodzącej się najczęściej z rodzin robotniczych i rzemieślniczych, której kryzys gospodarczy przełomu lat 30. groził dramatycznym obniżeniem zarobków i bezrobociem. Cios ostateczny zadał sanacyjny PUWF i PW, który w 1929 r. wykreślił „Sokoła” ze stowarzyszeń przysposobienia wojskowego. Decyzja ta podyktowana motywami politycznymi, przekreśliła otrzymanie wsparcia budżetowego i była powodem odejścia wielu zawodników z „Sokoła” do klubów sportowych, które dysponowały lepszymi warunkami do uprawiania sportu wyczynowego, a często gwarantowała otrzymanie pracy w administracji czy przemyśle państwowym.

Inną przyczyną były niechęć wielu czołowych działaczy „Sokoła” do sportu, wyczynowego, utrzymująca się do początku lat 30. Na dystansowanie się wielu działaczy „Sokoła” wobec sportu wyczynowego miały wpływ poglądy największego polskiego teoretyka wychowania fizycznego w pierwszej połowie XX w. prof. dr. Eugeniusza Piaseckiego, wychowanka i później nieocenionego metodyka „Sokoła-Macierzy” i rodzącego się harcerstwa. Piasecki, jako autorytet szkolnego wychowania fizycznego, bardzo ostro krytykował negatywne zjawiska związane z rozwojem sportu wyczynowego (rekordomanie i widowiskowość: współzawodnictwa sportowego, profesjonalizację, jednostronność, wczesną specjalizację). Jednak E. Piasecki był zarazem, o czym często działacze „Sokoła” zapominali, nie tylko twórcą pierwszych klubów sportowych i Towarzystwa Zabaw Ruchowych we Lwowie, ale i gorącym zwolennikiem sportu w jego funkcjach zdrowotnych, rekreacyjnych oraz wychowawczych. Swoje obawy na temat sportu wyczynowego wygłosił na Olimpijskim Kongresie w 1925 r. w Pradze zorganizowanym przez MKOl⁶⁵. Jego krytyka dotyczyła przede wszystkim zjawisk profesjonalizacji sportu, natomiast działacze „Sokoła” nie dostrzegali, że ruch olimpijski w tamtym okresie stał stanowczo na gruncie statusu amatora w sporcie, a w samej Polsce sport zawodowy nie istniał. Dopiero doświadczenia z występami reprezentacji gimnastycznej kobiet i mężczyzn na arenie międzyna-

⁶⁵ E. Piasecki od jesieni 1918 r. wchodził w skład redakcji „Przeglądu Gimnastycznego «Sokół» i należał do inicjatorów powstania Międzyzwiązkowego Wydziału Sokolstwa Polskiego w kwietniu 1919 r. K. Toporowicz, *Eugeniusz Piasecki. Życie i dzieło*, Warszawa – Kraków 1988; M. Łuczak, S. Jandziś, A. Chmiel, *Wkład Profesora Eugeniusza Piaseckiego w rozwój wychowania fizycznego w Polsce*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 1, s. 11–33.

rodowej i igrzyskach olimpijskich, zaczęły zmieniać atmosferę w „Sokole” wokół sportu wyczynowego. Wybuch wojny jednak uniemożliwił podtrzymanie tej korzystnej tendencji dla celów przyciągania młodzieży i jej identyfikacji z Towarzystwem.

Bilans roli „Sokoła” w odbudowie i błyskawicznym podnoszeniu poziomu polskiego sportu w okresie międzywojennym należy ocenić pozytywnie. Dowodem jest liczba 24 polskich olimpijczyków, którzy wzięli udział w igrzyskach olimpijskich jako członkowie „Sokoła” lub swoje pierwsze kroki we współzawodnictwie sportowym stawiali w gniazdach „Sokoła”. W Igrzyskach w Los Angeles w 1932 r. w 7-osobowej ekipie lekkoatletów wszystkie trzy kobiety i jedyne w całej polskiej reprezentacji to sokolice, dwie z nich zdobyły medale. W Igrzyskach Olimpijskich w Berlinie ostatecznie brało udział 11 polskich zawodniczek, osiem gimnastyczek i trzy lekkoatletki, z których 10 należało do „Sokoła”. Zarówno bowiem J. Wajs, jak i S. Walasiewicz (w Polsce od 1935 r. była członkinią Warszawianki, ale w USA nadal czynnie działała w tamtejszym „Sokole”) były sokolicami. Tej wielkiej roli „Sokoła” w polskiej olimpijskiej reprezentacji kobiecej nie dostrzegała prasa sportowa relacjonująca igrzyska.

Wielką zasługą „Sokoła” było zachęcenie do uprawiania ćwiczeń fizycznych dla celów zdrowotnych i rekreacyjnych szerokich rzesz młodych ludzi, z których wielu swój czas wolny poświęciło doskonaleniu mistrzostwa sportowego. Biogramy tych zawodników zamieszczone w pracy są dowodem, że większość z nich nabyte umiejętności w sporcie, po zakończeniu swojej kariery zawodniczej, wykorzystywała do upowszechnienia sportu i wychowania fizycznego wśród młodzieży polskiej po II wojnie światowej, jako trenerzy, instruktorzy, wykładowcy uczelni wychowania fizycznego, nauczyciele szkolnego sportu, działacze i sędziowie sportowi. Kilku z nich wzięło udział w igrzyskach 1948 r. i 1952 r. Ten niewątpliwym sukces „Sokoła” w pracy dla Polski należy zawdzięczać przede wszystkim setkom instruktorów wychowania fizycznego i sportu, zwanych w „Sokole” naczelnikami, którzy podnosząc swoje kwalifikacje na kursach wakacyjnych czy w czasie wolnym, wdrażali – całkowicie społecznie, jako wolontariusze – współzawodnictwo sportowe do programu wychowawczego Towarzystwa.

II wojna światowa brutalnie przerwała działalność stowarzyszeń polskich, a uprawianie sportu zostało zakazane przez okupanta. Po wielkich stratach osobowych i materialnych ZTG „Sokół” po wyzwoleniu stopniowo odbudowywało swoją działalność również w sporcie. Zmiany ustrojowe po zakończeniu wojny, jak i likwidowanie społecznych podstaw stowarzyszeń sportowych spowodowały, że ZTG „Sokół” znalazł się w nowej o wiele mniej korzystnej sytuacji niż w latach rządów sanacyjnych okresu międzywojennego. Nadal jednak istniała szansa, że ocaleli z wojny trenerzy, instruktorzy i zawodnicy przedwojennego „Sokoła”, równolegle działający w strukturach ZTG „Sokół”, jak i całe Towarzystwo zostanie włączone do odbudowy polskiego sportu. Stalinowska decyzja ówczesnych władz delegalizująca w 1948 r. działalności ZTG „Sokoła”, szanse te przekreśliła.

Bibliografia

Prasa

- „Dodatek Techniczny” do „Przewodnika Gimnastycznego «Sokół»” 1936.
„Ilustrowany Kurier Codzienny” 1936.
„Kobieta i Sport” 2002.
„Kurier Warszawski” 1927.
„Przegląd Sportowy” 1936.
„Stadion” 1926.

Opracowania i artykuły

- Bielec G., *Ewolucja programu zawodów w Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół” w latach 1867–1914*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2003, nr 5, s. 7–23.
- Bielec G., *Reprezentanci Górnego Śląska w olimpijskich turniejach gimnastyki sportowej*, [w:] M. Ponczek, S. Witkowski, A. Fryc (red.), *Z dziejów kultury fizycznej w Zagłębiu Dąbrowskim i regionach ościennych*, Sosnowiec 2010, s. 301–314.
- Bielec G., Półtorak W., *U źródeł gimnastyki w Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół” w latach 1867–1914*, [w:] L. Nowak, P. Pieczyński, R. Urban (red.), *Kultura fizyczna w Polsce Ludowej i w Trzeciej Rzeczypospolitej*, Gorzów Wlkp. 2012, s. 357–374.
- Chelmecki J., *Związek Polskich Związków Sportowych – koordynator działalności polskich związków sportowych i ruchu olimpijskiego w latach II RP*, [w:] J. Chelmecki (red.), *Spoleczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpizmu. Wychowanie patriotyczne przez sport*, Warszawa 2007, s. 150–158.
- Chelmecki J., *Contribution of the Polish Gymnastic Association „Falcon” to Popularisation of Gymnastic Movement in Europe at the Beginning of the 20th century*, [w:] T. Jurek, S. Wassong (red.), *Transnational Aspects of European Sport History*, Proceedings of the 13th CESH Congress, Gorzów Wlkp. 2009, 292–304.
- Gaj J., Woltman B. (red.), *Rozwój sportu w dwudziestoleciu międzywojennym i jego losy w czasie drugiej wojny światowej*, Gorzów Wlkp. 1999.
- Głuszyński Z., *Leksykon polskich olimpijczyków 1924–1998*, Warszawa 1999.
- Godlewski P., *Działalność TG „Sokół” w zakresie rozwoju ciężkiej atletyki (do 1939 roku)*, [w:] *Z dziejów Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”*, red. Z. Pawluczuk, Gdańsk 1996, s. 191–200.
- Kołodziej R., *Udział polskich narciarzy w zimowych igrzyskach olimpijskich okresu międzywojennego*, [w:] S. Zaborniak, P. Król (red.) *Z tradycji wychowania fizycznego i sportu w czasach zaborów i II RP (1883–1939)*, Rzeszów 2008, s. 137–143.

- Kurańska-Wołoszyn J., *Wyodrębnienie sportu gimnastycznego i jego rozwój w dwudziestoleciu międzywojennym w Polsce*, [w:] L. Nowak (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 6, Gorzów Wlkp. 2004, s. 165–171.
- Kuriańska-Wołoszyn J., Nowak L., *Gimnastyka w Polsce w latach 1919–1939*, Poznań 2013.
- Słownik biograficzny pracowników CIWF i AWF*, K. Hądzelek, A. Mazur (red.), T. 1–4, Warszawa 2000.
- Leśniak Z., *Kartki z dziejów Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Strzyżowie 1896–1939*, Strzyżów 1990.
- Łuczak M., Jandziś S., Chmiel A., *Wkład Profesora Eugeniusza Piaseckiego w rozwój wychowania fizycznego w Polsce*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 1, s. 11–33.
- Małolepszy E., *Wychowanie fizyczne, sport, przysposobienie wojskowe, złoty*, [w:] E. Małolepszy, Z. Pawluczuk (red.), *Zarys dziejów Sokolstwa Polskiego w latach 1867–1997*, Częstochowa 2001, s. 106–132.
- Mantyka M., *100 lat Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Zakopanem*, Zakopane 1995.
- Mantyka M., *Z kart historii Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Zakopanem*, [w:] A. Łopata (red.), *Krajowy Zlot Sokolstwa Polskiego. 110 lat Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Zakopanem*, Kraków 2004, s. 5–16.
- Mirkiewicz A., *Zarys dziejów Sokolstwa Słowiańskiego (1862–1939)*, Rzeszów 2014.
- Potocki J., *Kronika Sportów Atletycznych 1925–1939*, Łódź 2001.
- Rotkiewicz M., *Początki i rozwój kobiecych klubów sportowych w Warszawie (do 1939 roku)*, [w:] S. Zaborniak (red.), *Z dziejów kultury fizycznej w Polsce*, Rzeszów 2005, s. 259–267.
- Snopko J., *Polskie Towarzystwo Gimnastyczne w Galicji 1867–1914*, Białystok 1997.
- Stefanik R., *Piłka nożna w środowisku sokolim w świetle „Przeglądu Gimnastycznego Sokół” w Polsce w latach 1931–1939*, [w:] D. Dudek (red.), *Polska kultura fizyczna i turystyka w czasach zaborów i II Rzeczypospolitej*, „Studia i Monografie” 2009, nr 61, s. 350–367.
- Steuer A., *Dzieje ciężkiej atletyki na Górnym Śląsku. 1878–1945*, Katowice 1986.
- Strykowski K., *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Wielkopolsce w latach 1914–1939*, Poznań 2016.
- Woltmann B. (red.), *Lekkoatletyka w Polsce 1919–1994*, Warszawa 1944.
- Toporowicz K., *Eugeniusz Piasecki. Życie i dzieło*, Warszawa – Kraków 1988.
- Tuszyński B., Kurzyński H., *Od Chamonix do Vancouver. Leksykon olimpijczyków polskich 1924–2010*, Warszawa 2011.
- Wajsówna J., *Z dyskiem przez świat*, (oprac.) J. Nieciecki, Warszawa 1954.
- Wallechiński D. (2000), *The Complete Book of the Summer Olympics – Sydney 2000*.

- Wolski A., *Sukces sokolstwa polskiego na międzynarodowym konkursie gimnastycznym w Astii (Włochy)*, „Wychowanie Fizyczne” 1925, nr 2 kwiecień–czerwiec, s. 50–51.
- Wryk R., *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej*, Poznań 2015.
- Wryk R., *Sport i wojna*, Poznań 2016.
- Zaborniak S., *Lekkoatletyka w działalności Towarzystwa Gimnastycznego Sokół w latach 1919–1939*, Rzeszów 2005.
- Zaborniak S., *Zarys początków działalności Polskiego Związku Lekkiej Atletyki (1919–1939)*, [w:] S. Zaborniak (red.), *Z dziejów kultury fizycznej w Polsce*, Rzeszów 2005, s. 131–150.
- Zaborniak S., *Wkład Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w rozwój kultury fizycznej na ziemiach polskich pod zaborem austriackim w latach 1867–1914*, [w:] S. Zaborniak, P. Król (red.), *Szkice z działalności Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” (1867–2006)*, Rzeszów 2010, s. 11–28.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Wychowankowie Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce w igrzyskach olimpijskich 1924–1936*.

Finansowanie

Autor nie otrzymał żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Wychowankowie Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce w igrzyskach olimpijskich 1924–1936*.

Declaration of Conflicting Interests

The author declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Wychowankowie Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce w igrzyskach olimpijskich 1924–1936*.

Funding

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Wychowankowie Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce w igrzyskach olimpijskich 1924–1936*.

Agnieszka POŁANIECKA*

<https://orcid.org/0000-0001-7781-7324>

Julian JAROSZEWSKI**

<https://orcid.org/0000-0002-0224-7475>

Sport masowy na Ziemi Gdańskiej w latach 1945–1989

Jak cytować [how to cite]: Połaniecka A., Jaroszewski J., *Sport masowy na Ziemi Gdańskiej w latach 1945–1989*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 1, s. 85–97.

Mass sport in the Gdańsk lands in the years 1945–1989

Abstract

After the Second World War, physical culture in Poland undoubtedly became an instrument for strengthening the position of communist authorities in public. However, despite the unfavourable political aspects, participation in mass sport has definitely contributed to the integration of local community, followed by collective social initiatives.

The rebuilding of structures of physical culture in Pomerania proceeded differently in comparison to other areas of our country. Several factors contributed to this, including economic, social and demographic changes that took place after the end of warfares, which were closely related to the process of settling and developing the Regained Territories.

The Society of Physical Culture Propagation had the most important role in the dissemination of physical culture. It was followed by: Provincial Sports, Tourism and Leisure Center named Balt-Tourist, with its counterparts at the lower organizational level, The Municipal Sport, Tourism and Recreation Centers of Gdańsk, Gdynia and Sopot, which often organized Saturday and Sunday

* dr, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koszalinie, Instytut Kultury Fizycznej i Zdrowia; e-mail: polaniecka@onet.eu

** dr, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koninie, Wydział Kultury Fizycznej i Ochrony Zdrowia; e-mail: julian.jaroszewski@konin.edu.pl

leisure time as well as The Polish Tourist – Sightseeing Society, while among youth organizations the Polish Scouting Association.

The term “mass sport” was a product of the PRL period, to a large extent its existence was a fiction, along with the progressing ideologisation of physical culture, based on the Soviet model. At the same time, the proposed activities were a form of spending free time and the possibility of joint family activities, integration of the local community.

Keywords: Gdańsk lands, physical culture, mass sport.

Streszczenie

Po drugiej wojnie światowej kultura fizyczna w Polsce stała się instrumentem służącym umacnianiu pozycji władzy komunistów w społeczeństwie. Jednak pomimo niekorzystnych aspektów politycznych uczestnictwo w sporcie masowym przyczyniało się do integracji lokalnej społeczności, a w następstwie podejmowania wspólnych inicjatyw społecznych.

Odbudowa struktur kultury fizycznej na Pomorzu przebiegała inaczej niż na pozostałych terenach naszego kraju. Przyczyniło się do tego kilka czynników, m.in. przemiany związane z procesem zasiedlenia i zagospodarowania Ziemi Odzyskanych.

Pierwszoplanową rolę w upowszechnianiu kultury fizycznej na Ziemi Gdańskiej odegrało Towarzystwo Krzewienia Kultury Fizycznej, w następnej kolejności spełniały tę rolę: Ośrodki Wychowania Fizycznego w Gdańsku, Gdyni i Sopocie, Wojewódzki Ośrodek Sportu, Turystyki i Wypoczynku pod nazwą Balt-Tourist, mający swe odpowiedniki na niższym szczeblu organizacyjnym, Miejskie Ośrodki Sportu, Turystyki i Wypoczynku w Gdańsku, Gdyni i Sopocie, które najczęściej organizowały wypoczynek sobotnio-niedzielnny oraz Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, natomiast wśród organizacji młodzieżowych Związek Harcerstwa Polskiego.

Termin „sport masowy” był wytworem okresu PRL, w znacznym stopniu jego istnienie było fikcją, wraz z postępującą ideologizacją kultury fizycznej, opartą na wzorcu radzieckim.

Jednocześnie proponowane aktywności były formą spędzania czasu wolnego oraz możliwością wspólnych działań rodzinnych, integracji społeczności lokalnej.

Słowa kluczowe: Ziemia Gdańska, kultura fizyczna, sport masowy.

Wprowadzenie

Celem pracy było zobrazowanie procesu kształtowania się sportu masowego na Ziemi Gdańskiej w latach 1945–1989. Zakres problematyki dotyczącej omawianego zagadnienia został częściowo przedstawiony m.in. w publikacjach Zdzisława Pawluczuka – *40-lecie Kultury fizycznej w Polsce*, Zbigniewa Szota – *Rzecz o kulturze fizycznej w Gdańsku w latach 1945–1949 na tle przemian społeczno-gospodarczych*, *Kultura fizyczna w aglomeracji gdańskiej w latach 1945–1980*, Jerzego Geberta – *Z Gdańskich boisk i stadionów*. Należy jednak stwierdzić, że przedstawienie tematyki sportu masowego nie było głównym obiektem badań wyżej wymienionych pozycji.

Zgodnie z zasadami metodologii badań historycznych autorzy dokonali analizy źródeł historycznych, analizy dostępnej literatury oraz przeprowadzili kwerendę zasobów bibliotecznych, następnie poddali je wnikliwej ocenie pod względem przydatności do dalszych badań, zastosowali syntezę oraz metodę porównawczą.

Sport jako zjawisko społeczne doświadczał w dziejach ludzkości licznych przeobrażeń, których dynamika uwzględniała otaczającą go rzeczywistość kulturową, gospodarczą, religijną i polityczną. Wydarzenia i procesy historyczne, które miały istotne znaczenie dla zachodzących transformacji społecznych, w perspektywie czasu wpływały na zmianę struktury ruchu sportowego¹.

Współcześnie istnieją liczne definicje sportu opracowane przez specjalistów z zakresu filozofii, socjologii, historii i innych dyscyplin naukowych, zawarte m.in. w aktach prawnych np. w Opinii Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie turystyki i sportu: przyszłe wyzwania dla Europy z 2005 roku: „Sport, podobnie jak turystyka, jest obecnie niezbędnym sposobem zajęcia czasu wolnego i jednocześnie kołem napędowym wzrostu społecznego i rozwoju gospodarczego o ogromnym potencjale”². W Ustawie o sporcie z 2010 roku zapisano: „sportem są wszelkie formy aktywności fizycznej, które przez uczestnictwo doraźne lub zorganizowane wpływają na wypracowanie lub poprawienie kondycji fizycznej i psychicznej, rozwój stosunków społecznych lub osiągnięcie wyników sportowych na wszelkich poziomach. Sport wraz z wychowaniem fizycznym i rehabilitacją ruchową składają się na kulturę fizyczną”³, która zdaniem socjologa i filozofa sportu Zbigniewa Krawczyka stanowi część kultury społeczeństwa⁴.

W rozważaniach teoretyków sportu, sport definiowany był na wielu płaszczyznach w poszczególnych okresach historycznych w inny sposób, jedna z definicji sportu stosowana w okresie międzywojennym traktowała sport jako specyficzny rodzaj zachowań o charakterze zabawowym. W pierwszych latach po wojnie rozpowszechniony został termin „kultura fizyczna”, co wiązało się z przyjętym w Polsce sowieckim systemem organizacji sportu, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego. Pojęcie „kultura fizyczna” jest spuścizną czasów stalinizmu i sowietyzacji, pod nazwą tą ukryto to, co tradycyjnie nazywano wychowaniem fizycznym i sportem⁵.

Sport zawsze przyciągał licznych sympatyków, wyzwał emocje, relaksował, dla wielu osób był sposobem spędzania czasu wolnego, ucieczki od codzienności. W istocie, reaktywowanie sportu po wojnie było właśnie efektem pracy

¹ Z. Dziubiński, *Polityka i sport: antynomie i konwergencje*, [w:] Z. Dziubiński, K.W. Jankowski (red.), *Kultura fizyczna a polityka*, Warszawa 2014, s. 15–43; R. Wroczyński, *Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu*, Wrocław 1979, s. 11; M. Chełmecki, *Menadżer w polskim związku sportowym. Studium zawodu*, Warszawa 2017, s. 22.

² Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie turystyki i sportu: przyszłe wyzwania dla Europy [w:] Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej 28.6.2005 C 157/15.

³ Ustawa o sporcie z dnia 25 czerwca 2010 r. [w:] Dz.U. nr 127 poz. 857 przypisy ogólne art. 2.1.

⁴ Z. Krawczyk, *Struktura i przeobrażenia organizacji sportowych w Polsce*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1997, t. 41, nr 1–2, s. 267 i n.; także: *Mała encyklopedia sportu*. A–K, Warszawa 1984, s. 315 i n.

⁵ P. Godlewski, *Sport wyczynowy w procesie przemian ideologicznych i społecznych w Polsce 1956–89*, Gdańsk 2015, s. 25–26.

entuzjastów, ludzi związanych z przedwojennym sportem. Po kilkuletniej przerwie z pasją organizowali oni imprezy sportowe, odtwarzali kluby sportowe. Zwykle odbywało się to poza kontrolą władz państwa⁶, gdyż władze za pierwszoplanowe w odbudowie kraju przyjęły zadania ekonomiczne i polityczne, sprawy sportu były sprawami drugorzędnymi. W 1945 roku dwie wiodące wówczas partie, Polska Partia Robotnicza (PPR) i Polska Partia Socjalistyczna (PPS) nie miały precyzyjnie ukształtowanych poglądów na model kultury fizycznej w Polsce, PPR zamierzała wykorzystać wzorce radzieckie⁷. Koncepcja PPS bardziej odpowiadała ówczesnym realiom Polski Ludowej. Zrywała bowiem z przedwojennym, „sanacyjnym” modelem organizacyjnym kultury fizycznej⁸. W rezultacie w 1947 roku władze partii i państwa zdecydowały o likwidacji struktur organizacyjnych Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”⁹, niszczone wszelkie ślady nawiązujące do polskiego, przedwojennego, tradycyjnego ruchu sportowego. Natomiast wprowadzony model organizacyjny wyraźnie nawiązujący do radzieckiej jednolitej struktury organizacyjnej uniemożliwiał rejestrację i funkcjonowanie jakichkolwiek innych klubów sportowych¹⁰. Zapewniał więc władzom partii i państwa sprawowanie pełnej kontroli nad tzw. ruchem sportowym¹¹. Podsumowując, w latach 1949–1956 przeprowadzono wzmożoną stalinizację sportu w Polsce. Bezkrytycznie przyjęto radziecki model zarządzania kulturą fizyczną i sportem, odcinając się zarazem od polskich tradycji. Nowy model organizacyjny sportu miał stworzyć warunki do efektywnego wykorzystania tego sektora życia w oddziaływaniu na szerokie „masy”¹². Po drugiej wojnie światowej kultura fizyczna w Polsce stała się niewątpliwie instrumentem służącym umacnianiu pozycji władzy komunistów w społeczeństwie. Hasła umasowienia sportu symbolizowały przemiany, jakie miały się dokonać w kraju, w którym rządy „przechodziły w ręce ludu pracującego miast i wsi”¹³. Uwarunkowania polityczne w znaczący sposób kształtują życie społeczne, w tym także ruch sportowy, w przedstawionym okresie wpływy polityczne w tym zakresie były szczególnie widoczne. Omawiany teren należy do historycznego obszaru Pomorza Wschodniego, Żuław Wiślanych oraz Powiśla. Strefa ta, w stosunku do całego kraju, była bardzo zróżnicowana między innymi pod względem etnograficznym, na przestrzeni wieków uległa licznym przeobrażeniom. Do 1945 roku obywatele

⁶ L. Gondek, *Kultura fizyczna w Polsce 1944–1984*, Gdańsk 1986, s. 11.

⁷ H. Świda-Ziemia, *Młodzież PRL. Portrety pokoleń w kontekście historii*, Kraków 2010, s. 68.

⁸ P. Godlewski, *Sport w Polsce na tle politycznej rzeczywistości lat 1944–1956*, Poznań 2006, s. 75.

⁹ A. Pasko, *Sport wyczynowy w polityce państwa 1944–1989*, Kraków 2012, s. 64.

¹⁰ A. Gutkowski, *Drogi rozwoju kultury fizycznej w Polsce Ludowej w latach 1944–1956. Zarys*, Warszawa 1965, s. 63.

¹¹ A. Pasko, dz. cyt., s. 74.

¹² Tamże, s. 144.

¹³ M. Ordyłowski, L. Szymański, *Polityczne aspekty rozwoju wychowania fizycznego i sportu w Europie w XIX i XX wieku*, [w:] *Physical Education and Sport in the Partitions and The Second Republic*, Ed. by L. Nowak, Gorzów Wlkp. 2010, s. 60.

narodowości polskiej stanowili mniejszość¹⁴. Proporcje te uległy zmianie na korzyść Polaków po zakończeniu II wojny światowej (kiedy odnotowano napływ osadników, pochodzących głównie z Warszawy, Wilna i obszarów rozciągających się na wschód od Bugu, połączony z wysiedlaniem ludności niemieckojęzycznej)¹⁵. Odbudowa struktur kultury fizycznej na Pomorzu przebiegała inaczej niż na pozostałych terenach kraju. Przyczyniło się do tego kilka czynników, m.in. przemiany gospodarcze, społeczne, demograficzne zachodzące po zakończeniu działań wojennych, które były ściśle związane z procesem zasiedlenia i zagospodarowania Ziemi Odzyskanych. Sport na tym terenie był czymś więcej niż tylko rywalizacją czy „zabawą dla ducha i ciała”. Oprócz manifestowania polskości służył także integrowaniu osiadłej ludności. Dotyczyło to nie tylko zawodników rywalizujących ze sobą, ale też kibiców obserwujących wydarzenia sportowe¹⁶.

Od pierwszych dni po wyzwoleniu grupy działania skierowane na teren województwa gdańskiego, obok zadań związanych z ustanowieniem porządku społecznego, przystąpiły do organizacji ruchu sportowego, najpierw w Trójmieście, a następnie w miastach powiatowych¹⁷.

Wprawdzie brakowało instytucji zajmujących się ukierunkowanym rozwojem sportu masowego, jednak konieczność instytucjonalnego zorganizowania sportu masowego wystąpiła w późniejszym okresie, wówczas gdy zostały zabezpieczone podstawowe warunki życiowe mieszkańców¹⁸. Sport przez swoją masowość stał się zjawiskiem społecznym¹⁹, kształtował postawy młodzieży, jak i osób dojrzałych. Był doskonałym sposobem dotarcia do każdej grupy społecznej i pozyskiwania nowych partyjnych członków. Kluby i koła sportowe były nie tylko ośrodkami kultury fizycznej, lecz także elementem integrującym społeczność. Dodatkowo dzięki stałej migracji ludności pojawiły się nowe inicjatywy organizacyjne, wychowawcze²⁰, czynnik ludzki miał decydujący wpływ na kształtowanie procesu tworzenia ruchu sportowego w województwie gdańskim.

Należy jednak pamiętać, że zadaniem sportu w okresie PRL było inicjowanie mas do pożądaných dla władzy działań społecznych, za pomocą kierownictwa politycznego partia sterowała podległą administracją sportu²¹, sport w interesie społecznym i narodowym miał osiągnąć wysoki stopień powszechności i rozwoju.

¹⁴ A. Tomiak, *Rozwój turystyki w Trójmieście w latach 1945–1989*. Praca doktorska, ZWKF Gorzów Wlkp. 2014, s. 50.

¹⁵ B. Waade, *Z dziejów zorganizowanego sportu pływackiego w Sopocie 1902–2002*, [w:] W. Moska (red.), *Z dziejów sportu w Sopocie*, Sopot 2005, s. 102.

¹⁶ A. Pasko, dz. cyt., s. 35.

¹⁷ L. Stefanowicz, *Powstanie i rozwój sportu wiejskiego w województwie gdańskim*, [w:] Z. Pawluczuk (red.), *40-lecie kultury fizycznej w Polsce*, Gdańsk 1987, s. 65.

¹⁸ Z. Szot, *Kultura fizyczna w aglomeracji gdańskiej w latach 1945–1980. Trendy rozwojowe. Materiały źródłowe do badań*, Gdańsk 2009, s. 68.

¹⁹ J. Gebert, *Z gdańskich boisk i stadionów*, Gdańsk 1970, s. 5.

²⁰ Tamże, s. 7.

²¹ P. Godlewski, *Sport wyczynowy...*, s. 25.

Omawiając powstanie i organizację kultury fizycznej w województwie gdańskim, należy wyróżnić dwa etapy. Pierwszy, czyli bezpośredni okres powojenny do 1946 roku, którego cechą charakterystyczną było zorganizowanie instytucji zajmujących się rozwojem kultury fizycznej o zasięgu terytorialnym. Drugi etap to powstanie organów państwowych mających za zadanie skoordynowanie i ukierunkowanie działalności sportowej²².

Od 1949 roku następował w województwie gdańskim powolny wzrost zasięgu organizacyjnego sportu wyczynowego i masowego. W sporcie masowym uczestniczyli przede wszystkim mieszkańcy, w imprezach organizowanych przez kluby, związki sportowe i Wojewódzką Radę Wychowania Fizycznego i Przyśposobienia Wojskowego (WRWEiPW)²³. Jednak sport masowy nie był priorytetem w działalności organów państwowych w zakresie rozwoju ruchu sportowego, o czym świadczyły m.in. niskie nakłady finansowe na upowszechnianie tego rodzaju aktywności. Dla przykładu, w 1949 roku na umasowienie sportu w województwie gdańskim przeznaczono 1 mln złotych²⁴. Była to niewielka kwota, niezaspokajająca elementarnych potrzeb rozwijającego się ruchu sportowego. W związku z taką sytuacją Dyrektor WUWFIPW w Gdańsku zmuszony był wystąpić do Urzędu Wojewódzkiego o nienakładanie podatków na organizację imprez sportowych²⁵.

Przewodniczący WKKFiT w Gdańsku, Bolesław Dymel sytuację ruchu sportowego w latach 50. przedstawił następująco:

[...] W latach 1950–1956 wysoko był notowany udział młodzieży gdańskiej w masowych biegach narodowych i marszach jesiennych, a od 1960 roku w ogólnopolskim współzawodnictwie spartakiadowym Gdańsk znajduje się w ścisłej czołówce najlepszych województw w kraju. Zadowalający był także stan posiadania klubów i podstawowych ogniw kultury fizycznej: 76 klubów sportowych, 690 kół, zrzeszenia LZS, 590 Szkolnych Kół Sportowych oraz 390 ognisk TKKF zrzeszało ogółem 160 tysięcy członków²⁶.

Pomimo tej optymistycznej opinii na podstawie analizy stanu kultury fizycznej przeprowadzonej pod koniec 1956 roku stwierdzono, że biurokratyczny centralizm spowodował upadek masowego sportu, z powodu utraty działaczy oraz braku młodzieży w klubach sportowych. Przyjęcie zasady reprezentacyjności sportu jako naczelnej zasady wartościowania kultury fizycznej stało się przyczyną akcyjności, defilad i festiwali mających doraźne cele. Był to sposób upowszechniania kultury fizycznej przez organizacje sportowe²⁷. Przyjęty sposób popularyzowania ruchu sportowego degradował jego atrakcyjność, uniemożliwiał wykorzystanie atrybutów, jakie posiada sport zarówno wyczynowy, jak i masowy.

²² J. Gebert, dz. cyt., s. 15.

²³ Z. Szot, *Kultura fizyczna w aglomeracji...*, s. 54.

²⁴ Archiwum Państwowe w Gdańsku (dalej: APG), sygn. 1164/2013, Uchwała nr. 14/49, pkt. VIII.

²⁵ Tamże.

²⁶ J. Gebert, dz. cyt., s. 7.

²⁷ Z. Szot, *Kultura fizyczna w aglomeracji...*, s. 55.

Całokształtem działalności w zakresie kultury fizycznej zajmował się Wojewódzki Komitet Kultury Fizycznej i Turystyki, koordynujący zadania w podległych jednostkach organizacyjnych w Gdańsku, Gdyni i Sopocie. Pierwszoplanową rolę w upowszechnianiu kultury fizycznej odegrało Towarzystwo Krzewienia Kultury Fizycznej, skupiające w swych szeregach zwolenników ćwiczeń fizycznych z zakładów pracy, klubów, okręgowych związków sportowych i ośrodków wychowania fizycznego, które w głównej mierze odpowiadały za pracę z młodzieżą. Kolejne organizacje prowadzące działalność w zakresie upowszechniania sportu masowego to: Wojewódzki Ośrodek Wychowania Fizycznego, Wojewódzki Ośrodek Sportu, Turystyki i Wypoczynku pod nazwą Balt-Tourist, mający swe odpowiedniki na niższym szczeblu organizacyjnym, Miejskie Ośrodki Sportu, Turystyki i Wypoczynku w Gdańsku, Gdyni i Sopocie, będące najczęściej organizatorami wypoczynku sobotnio-niedzielnego oraz Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze²⁸.

Od 1957 roku działania w zakresie popularyzacji sportu masowego prowadziło Towarzystwo Krzewienia Kultury Fizycznej. Funkcjonowało poprzez działalność ognisk statutowych i zakładowych. Za wzorcowy uznano ośrodek TKKF we Wrzeszczu. W celu usprawnienia działalności ognisk powołano w 1969 roku zarządy miejskie TKKF w Gdańsku i w Gdyni, miało to na celu zwiększenie kontaktu z zakładami pracy i związkami zawodowymi²⁹. Kierowane przez PZPR związki zawodowe stały się protektorem kultury fizycznej. Miały być składową awansu społecznego, stwarzać przekonanie o równym dostępie do dóbr również kultury fizycznej w formie czynnej lub biernej, to między innymi, kultura fizyczna transportowana przez związki miała wiązać szerokie rzesze ludności wielkomiejskiej, małomiasteczkowej i wiejskiej z władzą ludową³⁰.

W wyniku rozwoju organizacyjnego i działalności szkoleniowej TKKF następowało stopniowe upowszechnianie wielu form ruchowych kultury fizycznej, w szczególności nastąpił wzrost liczby imprez masowych. Wśród przeprowadzonych imprez w latach 1962–1964 należy wymienić np. zloty w Starogardzie i w Malborku z udziałem 15 539 osób. Poza tym organizowano obozy stałe, obozy wędrownie i imprezy turystyczne, w Pucku zorganizowano obozy centralne dla matek z dziećmi, na Polance Redłowskiej w Gdyni odbyły się ogólnopolskie obozy dla rodzin, w Wieżycy organizowano kuligi oraz zawody saneczkowe i narciarskie. W ośrodkach wypoczynkowych organizowano punkty nauki pływania³¹. TKKF było również organizatorem imprez biegowych, między innymi biegów narodowych, jantarowych, biegów do morza³².

Rozpowszechniano ideę ćwiczeń w czasie przerw w pracy. Największą trudnością w popularyzowaniu ćwiczeń ruchowych w zakładach pracy był brak ze-

²⁸ Tamże, s. 55–56.

²⁹ Tamże, s. 56.

³⁰ A. Nowakowski, *Zarządzanie kulturą fizyczną...*, s. 21.

³¹ Z. Szot, *Kultura fizyczna w aglomeracji...*, s. 57.

³² „Dziennik Bałtycki” 8.10.1997 r. nr 251, s. 5.

stawów odpowiednich ćwiczeń dostosowanych do specyfiki wykonywanych prac zawodowych oraz brak instruktorów prowadzących zajęcia, dlatego w 1970 roku powstała koncepcja powołania Wojewódzkiego Ośrodka Metodycznego Ćwiczeń Rekreacyjnych³³. Jednak polityka państwa w zakresie popularyzowania aktywności masowej nie obejmowała w jednakowym stopniu każdej grupy społecznej. Z jednej strony zachęcano do uczestnictwa w ćwiczeniach ruchowych w zakładach pracy, z drugiej zaś zaniedbano uczestnictwo dzieci i młodzieży w ruchu sportowym. Odnotowano brak zainteresowania państwa rozwojem wychowania fizycznego w szkołach. Wprawdzie rozwój szkolnych klubów sportowych i ruch spartakiadowy doprowadził do pojawienia się wielu wybitnych sportowców, ale nie zwiększył zaangażowania młodzieży i dzieci w działalność sportową³⁴. W latach 1961–1970 zostały utworzone 104 ogniska i liczba członków zwiększyła się o 306,3%. Dane te stawiały wówczas gdański TKKF na trzecim miejscu w Polsce, wśród pięciu miast wydzielonych, po Warszawie i Łodzi³⁵.

Istotną rolę w strukturze organizacyjnej kultury fizycznej spełniał również Wojewódzki Ośrodek Wychowania Fizycznego, który koordynował pracami Miejskich Komitetów Kultury Fizycznej w zakresie sportu masowego. Do zadań Ośrodka należało także sporządzanie regulaminów, prowadzenie ewidencji i kursów szkoleniowych dla kadry instruktorsko-trenerskiej, prowadzenie młodzieżowych grup specjalistycznych, czyli popularyzacja kultury fizycznej. Podstawową komórką organizacyjną Miejskich Komitetów Kultury Fizycznej były Ośrodki Wychowania Fizycznego w Gdańsku, Gdyni i Sopocie zajmujące się bezpośrednio upowszechnianiem kultury fizycznej³⁶. Jedną z najpopularniejszych form działalności Ośrodków były tzw. akcje letnie i zimowe. Ośrodki dysponowały bazą noclegową, miejscami na kempingach i polach biwakowych oraz własnym budżetem. Podczas tzw. akcji letnich popularyzowano naukę pływania, patronował temu Wojewódzki Komitet Upowszechniania Pływania (WKUP), funkcjonujący przy ośrodkach wychowania fizycznego. WKUP starał się doprowadzić do pełnego wykorzystania basenów i kąpielisk w Gdańsku, koordynował sprawność działań administracji Miejskich Komitetów Upowszechniania Pływania, patronował celowości budowy małych basenów głównie przy zespołach szkół³⁷. Kolejną organizacją prowadzącą działalność na rzecz sportu masowego to Wojewódzki Ośrodek Sportu, Turystyki i Wypoczynku „Balt-tourist”. Był to zakład budżetowy z własnym transportem, powołany w celu utrzymania i konserwacji ogólnodostępnej bazy turystycznej oraz organizacji wypoczynku sobotnio-niedzielnego i świątecznego na terenie całego województwa. Posiadał również wy-

³³ Z. Szot, *Kultura fizyczna w aglomeracji...*, s. 57.

³⁴ Tamże, s. 57.

³⁵ G. Gawlak-Kica, *Kultura fizyczna m. Poznania w oparciu o dane badawcze AWF w Poznaniu*, Poznań 1978, s. 294.

³⁶ Z. Szot, *Kultura fizyczna w aglomeracji...*, s. 61.

³⁷ Tamże, s. 61.

specjalizowaną komórkę informacyjną o nazwie Wojewódzki Ośrodek Informacji Turystycznej (WOIT), która została powołana dla zapewnienia przede wszystkim rzetelnej informacji. W 1970 r. WOIT wydał 17 pozycji zwartych o łącznym nakładzie 171 500 egzemplarzy³⁸.

Omawiając proces tworzenia sportu masowego, należy podkreślić w tym zakresie rolę Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (PTTK). W 1955 roku odbył się nadzwyczajny zjazd oddziału PTTK Gdańsk – Gdynia – Sopot, na którym powołano wspólny oddział PTTK „Trójmiasto”³⁹. Jednak rozwój ogniw organizacyjnych nastąpił w okresie późniejszym, na co m.in. wpływ miały uroczystości związane z obchodami XXV-lecia wyzwolenia Wybrzeża i powrotu Ziem Zachodnich i Północnych do macierzy. Zwiększono wówczas dotacje państwowe. Analiza poszczególnych rodzajów turystyki kwalifikowanej wykazała, że największą popularnością wśród młodzieży i dorosłych cieszyły się wycieczki piesze, m.in. marsze jesienne. Niewielu zwolenników znalazły wycieczki wodne, było to nietypowe zjawisko, bowiem tereny województwa obfitują w akweny umożliwiające uprawianie sportów wodnych⁴⁰.

W zakresie rozwoju sportu masowego i turystyki w Trójmieście należy wyodrębnić cztery kierunki. Pierwszy to systematyczny wzrost liczby ognisk, członków i ćwiczących w TKKF, drugi to zanikanie w zakładach pracy dziesięciminutowych ćwiczeń gimnastyczno-rekreacyjnych, trzeci wykazywał stały rozwój turystyki, a czwarty to ustawiczne zmiany w strukturze organizacyjnej TKKF.

W wyniku realizacji wytycznych na szczeblu państwowym w latach 1960–1980 w województwie gdańskim najbardziej dynamicznie rozwijały się ogniska zakładowe⁴¹. Sport w zakładach pracy ugruntował swoją pozycję i był formą spędzania czasu wolnego. Było to efektem zalecanego ogólnie organizowania imprez osiedlowych, dzielnicowych, masowych, z okazji uczczenia 1000-lecia państwa polskiego i XXV-lecia powrotu Gdańska i Ziem Zachodnich do macierzy⁴².

Zakończenie

Okres PRL-u negatywnie wpłynął na wiele dziedzin życia społecznego w tym również na kształtowanie ruchu sportowego. Był to czas zakłamania propagandowego, jak pisze Piotr Godlewski: „[...] W latach 1944–1989 [...] w Polsce

³⁸ Sprawozdanie z wykonania planu gospodarczego i budżetu zbiorczego woj. gdańskiego w 1970 r., Gdańsk 1971, nr 12–14.

³⁹ Z. Szot, *Kultura fizyczna w aglomeracji...*, s. 62.

⁴⁰ Sprawozdania z wykonania planu i budżetu zbiorczego woj. gdańskiego za rok 1969, Gdańsk 1969, s. 1.

⁴¹ Z. Szot, *Rozwój kultury fizycznej w Gdańsku w latach 1945–1949 na tle przemian społeczno-gospodarczych*, „Zeszyty Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego w Gdańsku” 1983, nr 7, s. 27.

⁴² Z. Szot, *Kultura fizyczna w aglomeracji...*, s. 69.

sport był w służbie polityki państwa totalitarnego”⁴³. Ruch sportowy kształtował się pod wpływem dwóch czynników, państwowego i społecznego, których integrację gwarantowało upolitycznienie zarządzania w tych dwóch obszarach.

Istotny wpływ na kształtowanie sportu masowego miały zmiany w strukturze organizacyjnej. W okresie powojennym zadania tworzenia sportu masowego realizowały kluby, związki sportowe i szkoły wychowania fizycznego. Od 1957 roku organizacją tej formy sportu zajęło się Towarzystwo Krzewienia Kultury Fizycznej, a także Ośrodki Wychowania Fizycznego w Gdańsku, Gdyni i Sopocie. W latach 1961–1975 wprowadzono kolejne zmiany w strukturze organizacyjnej, w wyniku której powstały Wojewódzki Ośrodek Sportu, Turystyki i Wypoczynku „Balt-Tourist” oraz Miejskich Ośrodków Sportu, Turystyki i Wypoczynku.

W 1969 roku powołano Zarządy Miejskie TKKF w Gdańsku i Gdyni, rok później powstał Wojewódzki Ośrodek Metodyczny Ćwiczeń Rekreacyjnych. W 1975 roku nastąpiła reorganizacja, wprowadzono dwustopniowy system zarządzania TKKF. Utworzono wówczas sześć stref, Trójmiasto należało do pierwszej strefy, a pozostałe miejscowości stanowiły tzw. drugą strefę. Zakładano, że w ten sposób ćwiczeniami fizycznymi zostanie objęta większa liczba mieszkańców.

Władze miejskie Gdańska, Gdyni i Sopotu, realizując wytyczone przez KC PZPR kierunki działalności w zakresie popularyzacji kultury fizycznej przede wszystkim dbały o utrzymanie istniejącej liczby ognisk TKKF. W efekcie tych działań odnotowano zauważalny wzrost liczby członków w latach 1964–1970, tempo to zmniejszyło się w latach 1971–1980. W znacznym stopniu przyczyniała się do tego sytuacja społeczno-polityczna zmieniająca się w kolejnych latach, jak pisał Piotr Godlewski:

[...] Ruch społeczny 1980/1981 roku, zmierzający do reformy państwa, w tym do demokratycznych przemian w sporcie nie przyniósł spodziewanych rezultatów, gdyż został zdławiony przez wprowadzenie stanu wojennego. Okres ten był dla sportu trudny i spowodował istotny regres; lata 1983–1989 to końcowy okres socjalizmu realnego w sporcie. Uwarunkowania społeczno-polityczne, gospodarcze w latach 1983–1989 nie sprzyjały reformom w sporcie. Był to okres walki o przetrwanie i poniesienie jak najmniejszych strat, a liczne próby władz państwowych poprawy sytuacji w tych dziedzinach miały przede wszystkim charakter formalny, związany z celami ideowo politycznymi i nie dały spodziewanych rezultatów⁴⁴.

Należy podkreślić, że w okresie PRL sport masowy w znacznym stopniu był fikcją, wraz z postępującą ideologizacją kultury fizycznej, opartą na wzorcu radzieckim, realizowane formy aktywności miały na celu wytworzenie w Polakach poczucia, że władza ludowa troszczy się o zdrowie i formę swoich obywateli. Jednak główna uwaga państwa była zwrócona na rozwój sportu wyczynowego,

⁴³ P. Godlewski, *Sport w Polsce na tle politycznej rzeczywistości lat 1944–1956*, AWF, Poznań 2006, s. 189.

⁴⁴ P. Godlewski, *Sport w Polsce...*, s. 7.

który traktowano jako „wizytówkę PRL”, był on bowiem między innymi narzędziem konfrontacji międzynarodowej.

Takie tendencje trwały praktycznie do 1989 roku, obrady okrągłego stołu w pewnym zakresie dotyczyły spraw kultury fizycznej, szczególnie prace tzw. Podzespołu ds. Młodzieży, jednak sprawy kultury fizycznej wiązano głównie ze sprawami młodzieży i nie były one priorytetowe w nowych realiach politycznych, a sport masowy praktycznie przestał istnieć⁴⁵.

Termin „sport masowy” był wytworem okresu PRL, ten zakres aktywności miał za zadanie wytwarzać w społeczeństwie poczucie równości i równorzędnej dostępności do aktywności ruchowej tzw. dóbr kultury fizycznej, którą zabezpieczało państwo. Dla państwa natomiast był to sposób manipulacji, kontroli i podporządkowania społeczeństwa.

Podsumowując, należy zaznaczyć, że z pewnością sport masowy został wykorzystany do manipulacji politycznych jednak jednocześnie posiadał aspekty pozytywne, był formą aktywnego spędzania czasu wolnego, możliwością wspólnych działań rodzinnych, integracji społeczności m.in. lokalnych, zakładowych. Natomiast inicjatywy z zakresu turystyki umożliwiały poznanie okolicznych atrakcji przyrodniczych, kulturalnych i historycznych.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Gdańsku:

Zespół akt 1164. Urząd Wojewódzki w Gdańsku 1945–1950

II. Źródła drukowane

Dekret z dnia 16 stycznia 1946 r. o utworzeniu urzędów i rad wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego.

Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie turystyki i sportu: przyszłe wyzwania dla Europy.

Ustawa z dnia 25 lutego 1948 r. *o powszechnym obowiązku przysposobieni zawodowego, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego młodzieży i organizacji spraw kultury fizycznej i sportu.*

Ustawa z dnia 25 czerwca 2010 r. *o sporcie.*

III. Prasa

„Dziennik Bałtycki” 1997

⁴⁵ T. Dubrawski, *Miejsce kultury fizycznej w systemie prawa obowiązującym w Polsce od 1989 roku*, [w:] L. Nowak, P. Pieczyński, R. Urban (red.), *Kultura fizyczna w Polsce Ludowej i w Trzeciej Rzeczypospolitej*, t. 10 (2), Gorzów Wlkp. 2012, s. 57.

B. Literatura

I. Publikacje

- Chelmecki M., *Menadżer w polskim związku sportowym. Studium zawodu*, Warszawa 2017.
- Dubrawski T., *Miejsce kultury fizycznej w systemie prawa obowiązującym w Polsce od 1989 roku*, [w:] Nowak L., Pieczyński P., Urban R. (red.), *Kultura fizyczna w Polsce Ludowej i w Trzeciej Rzeczypospolitej*, t. 10 (2), Gorzów Wlkp. 2012, s. 53–67.
- Dziubiński Z., *Polityka i sport: antynomie i konwergencje*, [w:] Dziubiński Z., Jankowski K.W. (red.), *Kultura fizyczna a polityka*, Warszawa 2014, s. 15–43.
- Gawlak-Kica G., *Kultura fizyczna m. Poznania w oparciu o dane badawcze AWF w Poznaniu*, Poznań 1978.
- Gebert J., *Z gdańskich boisk i stadionów*, Gdańsk 1970.
- Godlewski P., *Sport w Polsce na tle politycznej rzeczywistości lat 1944–1956*, Poznań 2006.
- Godlewski P., *Sport wyczynowy w procesie przemian ideologicznych i społecznych w Polsce 1956–89*, Gdańsk 2015.
- Gondek L., *Kultura fizyczna w Polsce 1944–1984*, Gdańsk 1986.
- Gutkowski A., *Drogi rozwoju kultury fizycznej w Polsce Ludowej w latach 1944–1956. Zarys*, Warszawa 1965.
- Krawczyk Z., *Struktura i przeobrażenia organizacji sportowych w Polsce*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1997, t. 41, nr 1–2.
- Mała encyklopedia sportu*. A–K, Warszawa 1984.
- Nowakowski A., *Zarządzanie kulturą fizyczną w Polsce w latach 1944–2001*, Rzeszów 2005.
- Ordyłowski M., Szymański L., *Polityczne aspekty rozwoju wychowania fizycznego i sportu w Europie w XIX i XX wieku*, [w:] Nowak L. (ed.), *Physical Education and Sport in the Partitions and The Second Republic*, Gorzów Wlkp. 2010, s. 45–64.
- Pasko A., *Sport wyczynowy w polityce państwa 1944–1989*, Kraków 2012.
- Stefanowicz L., *Powstanie i rozwój sportu wiejskiego w województwie gdańskim*, [w:] Pawluczuk Z. (red.), *40-lecie kultury fizycznej w Polsce*, Gdańsk 1987, s. 65–80.
- Świda-Ziemba H., *Młodzież PRL. Portrety pokoleń w kontekście historii*, Kraków 2010.
- Szot Z., *Rozwój kultury fizycznej w Gdańsku w latach 1945–1949 na tle przemian społeczno-gospodarczych*, „Zeszyty Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego w Gdańsku” 1983, nr 7, s. 6–134.
- Szot Z., *Kultura fizyczna w aglomeracji gdańskiej w latach 1945–1980. Trendy rozwojowe. Materiały źródłowe do badań*, Gdańsk 2009.

Waade B., *Z dziejów zorganizowanego sportu pływackiego w Sopocie 1902–2002*, [w:] Moska W. (red.), *Z dziejów sportu w Sopocie*, Sopot 2005, s. 102–163.

Wroczyński R., *Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu*, Wrocław 1979.

II. Prace niepublikowane

Tomiak A., *Rozwój turystyki w Trójmieście w latach 1945–1989*. Praca doktorska, ZWKF Gorzów Wlkp. 2014.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autorzy deklarują brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Sport masowy na Ziemi Gdańskiej w latach 1945–1989*.

Finansowanie

Autorzy nie otrzymali żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Sport masowy na Ziemi Gdańskiej w latach 1945–1989*.

Declaration of Conflicting Interests

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Sport masowy na Ziemi Gdańskiej w latach 1945–1989*.

Funding

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Sport masowy na Ziemi Gdańskiej w latach 1945–1989*.

Wiesław PIĘTA*
<https://orcid.org/0000-0001-6746-5310>

Tenis stołowy w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (Akademickie Mistrzostwa Świata)

Jak cytować [how to cite]: Pięta W., *Tenis stołowy w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (Akademickie Mistrzostwa Świata)*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 1, s. 99–118.

Table tennis in the Archives of the Institute of National Remembrance (University World Championship)

Abstract

Table tennis in the academic community in Poland has over ninety years of history. Polish university students have been participating in international sports competitions for five decades. Andrzej Grubba and Leszek Kucharski, world and European championship medal winners and Olympians, started their international sports careers in the colours of the Students' Sports Association. Poland has organized two university world championships. The Gdańsk academic world championships in 1984 were held under operational surveillance of the Provincial Office of Internal Affairs.

Keywords: history of physical culture, university sport, table tennis.

Streszczenie

Tenis stołowy w środowisku akademickim w Polsce ma ponad dziewięćdziesięcioletnią historię. Polscy studenci uczestniczą w międzynarodowym współzawodnictwie sportowym od pięciu dekad. Swoje światowe kariery sportowe w barwach Akademickiego Związku Sportowego rozpoczęli Andrzej Grubba i Leszek Kucharski, późniejsi medaliści mistrzostw świata i Europy, olimpijczycy. Polska organizowała dwukrotnie akademickie mistrzostwa świata. Gdańskie akademickie mistrzostwa świata w 1984 r. były zabezpieczone operacyjnie przez tamtejszy Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych.

Słowa kluczowe: historia kultury fizycznej, sport akademicki, tenis stołowy.

* dr, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie; e-mail: wieslawpieta@wp.pl

Wstęp

W krajach socjalistycznych sport – podobnie jak inne dziedziny życia społecznego – był pod kontrolą władz państwowych oraz Służby Bezpieczeństwa (SB). Tenis stołowy jest sportem globalnym, uprawianym przez wszystkie kategorie wiekowe rekreacyjnie i wyczynowo na wszystkich kontynentach. Studenci uczestniczą we współzawodnictwie sportowym organizowanym przez uczelnie (Kluby Uczelniane AZS), krajowe organizacje sportu akademickiego (Zarząd Główny AZS), kontynentalne stowarzyszenia sportu akademickiego (np. w Europie – EUSA) i światową federację sportu akademickiego (FISU).

W uczelnianych świetlicach w Polsce pierwsze stoły pingpongowe pojawiły się w końcu lat dwudziestych ubiegłego wieku¹. W ogólnopolskim współzawodnictwie sportowym studenci uczestniczą od trzeciej dekady XX wieku. Oficjalnie w Akademickich Mistrzostwach Polski tenis stołowy zadebiutował w 1952 r. (Lublin). Długoletnie doświadczenia zawodnicze, szkoleniowe i organizacyjne autora w Akademickich Mistrzostwa Polski, Europy (AME) i świata (AMŚ) oraz Mistrzostw Polski AZS i Uniwersjad uzasadniają wybór tematu tego opracowania.

Zakres chronologiczny prezentowanego artykułu obejmuje lata 1973–2006, ze szczególnym uwzględnieniem 1984 r. Cezurę początkową stanowi rok 1973 tj. moment zorganizowania międzynarodowego akademickiego turnieju tenisa stołowego dla studentów Europy i Azji, końcową – ostatnią edycję Akademickich Mistrzostw Świata (AMŚ) w Mariborze (2006). W Polsce dwukrotnie zorganizowano AMŚ w 1984 i w 2000 r.

Celem pracy jest próba oceny działań SB, które rzutowały na zabezpieczenie organizacji akademickich mistrzostw świata. Podstawową metodą badawczą wykorzystaną przy opracowywaniu tego artykułu była analiza źródeł historycznych. W pracy zastosowano też metodę syntetyczną, indukcyjną i dedukcyjną.

Probleмами badawczymi były dwa pytania: W jakim stopniu akademickie mistrzostwa świata miały wpływ na rozwój tenisa stołowego w Polsce? Jaką rolę odegrała Służba Bezpieczeństwa przy zabezpieczeniu operacyjnym AMŚ w tenisie stołowym w Gdańsku?

1. Stan badań

Kwerendę archiwalną prowadzę od wielu lat. Dotyczy ona głównie historii tenisa stołowego i sportu akademickiego. Znaczące fakty poszerzające tę problematykę zawarłem w monografii *Z dziejów sportu akademickiego – tenis stołowy (1928–2008)*, Łódź 2010, a także w artykule *The state of the research into polish*

¹ W. Pięta, *Z dziejów Akademickiego Związku Sportowego – tenis stołowy (1928–2008)*, Łódź 2010, s. 11.

table tennis in the 20th century [w:] L. Nowak, R. Urban: *Physical Culture in Poland between 1945–2009*, volume 9, Gorzów Wlkp. 2010, p. 155–165. Cenne materiały źródłowe znajdują się w publikacji autorstwa Haliny Hanusz i Bartłomieja Korpaka *100 lat Akademickiego Związku Sportowego*, Warszawa 2014 oraz H. Hanusz *Akademicki Związek Sportowy*, t. 2., Poznań 2014. Podczas badania dokumentów znajdujących się w archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (2017) dotarłem do nowych źródeł dotyczących tenisa stołowego – o kryptonimie „Ping-Pong”. Odnotowano też akta dwóch tajnych współpracowników wywodzących się ze środowiska pingpongowego: „Bosmana” i „Radka”. Służba Bezpieczeństwa podjęła też rozmowy w celu nakłonienia do współpracy czterech pingpongistów zamieszkałych w Rybniku, Szczecinie, Łodzi i Wrocławiu, nie uzyskała jednak ich zgody. Dostępne źródła uzupełniłem relacjami ustnymi, czasopismami oraz notatkami własnymi z mistrzostw.

2. Historia akademickich mistrzostw świata w tenisie stołowym

Podczas posiedzenia Międzynarodowego Akademickiego Kongresu Sportowego w Paryżu (maj 1923 r.) postanowiono, że w latach poprzedzających igrzyska olimpijskie będą organizowane igrzyska akademickie². Pierwsze akademickie zawody międzynarodowe odbyły się tylko w dwóch dyscyplinach sportowych: w lekkoatletyce i w sportach wodnych. Akademickie Mistrzostwa Świata (AMŚ) rozegrano już w 1924 r. Niespełna 50 lat później do współzawodnictwa w ramach sportu studenckiego wprowadzono tenis stołowy.

Premiera tej dyscypliny sportu miała miejsce podczas Akademickiego Międzynarodowego Turnieju w Bukareszcie (Rumunia – 1971 r.)³. Zawody rozegrano z udziałem 14 państw, w tym bardzo mocnych sportowo reprezentacji Związku Radzieckiego, Węgier, Niemiec, Czechosłowacji, Korei Południowej i Rumunii⁴. Zainteresowanie tym turniejem przekonało gremium FISU do organizacji AMŚ właśnie w tenisie stołowym. Po dwuletnich staraniach ówczesnego działacza akademickiego i jednocześnie sekretarza generalnego Deutscher Tischtennis-Bund (Niemieckiego Związku Tenisa Stołowego) – Norberta Wolfa, przeprowadzono w Hanowerze (NRF) Akademickie Mistrzostwa Świata.

2.1. 1973 (20–25.02) Hanower (NRF)

Polskę reprezentowali studenci z pierwszoligowym stażem. W pierwszej wersji do AMŚ zgłoszono czterech studentów, którym organizator nadał już nu-

² W. Szkiela, B. Tuszyński, Z. Weiss, *Pół wieku Akademickiego Związku Sportowego*, Warszawa 1962, s. 43.

³ Zbiory Wiesława Pięty. Programe Erste Tischtennis Weltmeisterschaft der Studenten, 20 bis 25 Februar 1973, FISU, ADH 1973, s. 37.

⁴ „Deutsche Tisch Tennis Sport” (DTTS), 8.03.1971 r.

mery startowe (62, 63, 64, 65). Byli to: Jerzy Ciołkosz (Politechnika Wroclawska), Marek Skibiński (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu), Henryk Śpiewok (filia Politechniki Śląskiej w Rybniku) i Zbigniew Wroniecki (Uniwersytet Warszawski). Ostatecznie paszporty wydano jedynie Markowi Skibińskiemu i Jerzemu Ciołkoszowi, którzy zagraли tylko w turnieju indywidualnym. Trenerem polskiego zespołu był Kornel Kubaczka (szkoleniowiec AZS Gliwice). W zawodach startowało 21 państw: Kambodża, Wietnam, Tunezja, USA, Kanada, Izrael i 15 państw europejskich. W tych mistrzostwach dominowali reprezentanci ZSRR, Jugosławii, Czechosłowacji i gospodarzy⁵. Patronat honorowy nad AMŚ objął Hans Dietrich Genscher – minister spraw zagranicznych Republiki Federalnej Niemiec. Udział reprezentacji Polski miał charakter symboliczny.

2.2. 1976 (1–8.05) Hajfa (Izrael)

Polska nie utrzymywała kontaktów sportowych z Izraelem, co było równoznaczne z absencją studentów w tych mistrzostwach⁶. W AMŚ o miano najlepszej drużyny rywalizowało siedem drużyn żeńskich (panie grały systemem daviscupowym) i trzynaście męskich (obowiązywał system trzech na trzech). Jedyńm przedstawicielem Azji była Tajlandia⁷. W Izraelu dominowali studenci z Jugosławii, Austrii i RFN.

2.3. 1980 (2–7.09) Middlesbrough (Wielka Brytania)

Pomimo problemów ze środkami dewizowym, tym razem Zarząd Główny AZS – wspólnie GKKFiS – podjął decyzję o wysłaniu ekipy na zawody. Wcześniej L.Kucharski został indywidualnym mistrzem Europy juniorów (1977), a AZS WSWF Gdańsk po raz drugi wywalczył tytuł drużynowego mistrza Polski. A. Grubba i L. Kucharski byli już indywidualnymi mistrzami Polski i liczyli się sportowo w Europie. Do Anglii udała się pełna reprezentacja Polski, składająca

⁵ Relacja ustna J. Ciołkosza z dnia 17.09.2008r. Zbiory Norberta Wolfa (ksero z prywatnego archiwum otrzymane z grudnia 2008 r). Bulletin FISU z 1973 r. First Word University Table Tennis Championship February 20 to 25, 1973.

⁶ Zbiory Norberta Wolfa (Niemcy), długoletniego przedstawiciela ITTF m.in. na Akademickich Mistrzostwach Świata w latach od 1973 do 1998r. (wyniki mistrzostw). Stosunki polsko-izraelskie po II wojnie światowej układały się poprawnie. Podczas głosowania w ONZ 29 listopada 1947 r. Polska poparła koncepcję podziału terytorium mandatowego na część żydowską i arabską, zaś po proklamowaniu niepodległości Izraela w maju 1948 roku była jednym z pierwszych krajów, które uznały nowe państwo i nawiązały z nim stosunki dyplomatyczne. Pierwsza izraelska misja dyplomatyczna trafiła do Polski 29 września 1948 roku. Po dwudziestu latach sytuacja polityczna uległa pogorszeniu, czego wyrazem były wydarzenia z czerwca 1967 roku. W reakcji na wybuch wojny sześciodniowej Polska zerwała stosunki dyplomatyczne z Izraelem na ponad dwadzieścia lat.

⁷ Zbiory Norberta Wolfa (Niemcy).

się ze studentek i studentów. Kadre tworzyli wtedy: Ewa Poźniak (AWF Warszawa), Danuta Ochędzan (Politechnika Śląska), Andrzej Grubba (WSWF Gdańsk), Leszek Kucharski (WSWF Gdańsk), Andrzej Jakubowicz (WSWF Gdańsk). Trenerem kadry był Adam Giersz. Polacy zdobyli sześć medali, co było momentem przełomowym w historii tej gry w Polsce. W mistrzostwach wystartowali pingpongiści z siedemnastu państw, a dominowali studenci z Węgier, Polski i Korei Płd. Wszystkie wymienione drużyny zdobyły po 6 medali. W czasie konferencji technicznej delegat FISU wyraził zgodę na zestawienie uczestników w pary międzynarodowe w grach podwójnych i mieszanych. W nieoficjalnej punktacji zwyciężyli Polacy⁸. Drużynowo E. Poźniak i D. Ochędzan wywalczyły medal brązowy, a A. Grubba, L. Kucharski, A. Jakubowicz – złoty, indywidualnie trzecia była E. Poźniak, a A. Grubba pierwszy. W grze podwójnej złoty medal zdobyli A. Grubba i A. Jakubowicz. W grze mieszanej na najniższym podium stanęli E. Poźniak i A. Grubba. Udział polskiej ekipy stał się okazją gry z zawodnikami prezentujący odmienny styl gry (piórkowy). Uzupełnieniem programu sportowego była wizyta na stadionie piłkarskim podczas meczu First Division (poprzedniczki Premier League) Middlesbrough FC – Nottingham Forest FC⁹.

2.4. 1982 (17–19.12) Fortaleza (Brazylia)

W mistrzostwach wystartowało tylko osiem ekip męskich (21 zawodników) i sześć kobiecych (28 zawodniczek). Polska nie uczestniczyła w tych zawodach z powodu udziału A. Grubby i L. Kucharskiego (w tym samym terminie) w meczu o mistrzostwo superligi europejskiej ze Szwecją (na przełożenie meczu nie wyraziło zgody ETTU)¹⁰. Dla pozostałych drużyn europejskich główną przeszkodą okazały się niekorzystne połączenia lotnicze pomiędzy Europą a Brazylią, co za skutkowało małą liczbą startujących. Fortaleza jest miejscowością turystyczną, leżącą nad Oceanem Atlantyckim.

2.5. 1984 (2–9.09) Gdańsk (Polska)

Organizacji mistrzostw podjął się Gdańsk (kontrkandydatem do zorganizowania tego światowego wydarzenia była Politechnika Śląska, której rekomendacji udzieliły władze Polskiego Związku Tenisa Stołowego już w 1975 r.). W AMŚ zadebiutowali Chińczycy i od razu stali się głównymi kandydatami do złotych medali, co potwierdzili podczas gier. Polacy ukończyli zawody z czterema medalami. Wszystkie wywalczone medale przez Polskę były z udziałem A. Grubby¹¹. Polska zorganizowała mistrzostwa na bardzo dobrym poziomie or-

⁸ „Przegląd Sportowy” 1980, nr 180.

⁹ Relacja ustna Adama Giersza.

¹⁰ „Bulletin FISU” 1983 (maj). Relacja ustna Adama Giersza; relacja ustna Jerzego Dachowskiego, ówczesnego prezesa Polskiego Związku Tenisa Stołowego.

¹¹ „Przegląd Sportowy” 1984, nr 174, 175, 176, 177, 178; „Bulletin FISU” 1984 (grudzień).

ganizacyjnym (szerzej o tych mistrzostwach w drugim rozdziale). Dla trenerów z pionu AZS zorganizowano seminarium szkoleniowe.

Reprezentację Polski tworzyli: Katarzyna Calińska (AWF Warszawa), Alina Delik (AWF Gdańsk), Jolanta Woźniak (AWF Gdańsk), Jadwiga Krasoń (AWF Kraków), Ewa Bomba (WSP Kielce), Grażyna Stempi (WSP Kielce), Andrzej Grubba (AWF Gdańsk), Leszek Kucharski (AWF Gdańsk), Andrzej Jakubowicz (AWF Gdańsk), Tadeusz Klimkowski (AWF Gdańsk), Jarosław Łowicki (AWF Gdańsk), Krzysztof Piechaczek (AWF Katowice), Jarosław Maruszczak (AWF Gdańsk), Adam Dynowski (Uniwersytet Śląski). Trenerami byli: Adam Giersz, Władysław Bilski, Tadeusz Stachowiak. Współzawodnictwo drużynowe wygrali studenci z Chin, a Polska została wicemistrzem (A. Grubba, L. Kucharski, T. Klimkowski, A. Jakubowicz), wśród kobiet dominowała Korea Płd., a K. Calińska i J. Krasoń zostały sklasyfikowane na siódmej pozycji. W grach pojedynczych, podwójnych i mieszanych dominowali Chińczycy. Swoją drugi i trzeci medal (brązowy) A. Grubba zdobył w grze pojedynczej i podwójnej (z A. Jakubowiczem)¹². Korzyści szkoleniowe gry z Azjatami były ogromne (styl piórkowy, różnorodność stosowanych okładzin, odbiór, podanie) i skutkowały one w przyszłości wygranymi (m.in. puchar świata zdobyty przez A. Grubbę w Wuhan). Zdobyte międzynarodowe doświadczenie organizacyjne (wolontariusze, ceremoniał otwarcia i zamknięcia, przygotowanie hal sportowych, program kulturalny) procentowało w przy organizacji następnych AMŚ czy Uniwersjady zimowej.

2.6. 1987 (28.11–6.12) Sofia (Bułgaria)

W mistrzostwach wystąpiły dwadzieścia trzy państwa w tym 18 męskich i 15 kobiecych ekip. W grach indywidualnych uczestniczyło 84 zawodników i 56 zawodniczek. Sportowo dominowały kraje azjatyckie¹³. Reprezentacja Polski liczyła 12 osób, którą oparto na narodowej kadrze „B”: Bożena Szczęsna (WSP Częstochowa), Marlena Stachura (WSP Częstochowa), Dorota Bilaska (AWF Wrocław), Alicja Dawidek (AWF Kraków), Jarosław Łowicki (AWF Gdańsk), Mirosław Pierończyk (Politechnika Śląska) – AZS Gliwice, Andrzej Bukalski (AWF Wrocław), Zbigniew Stefański (AWF Gdańsk), trenerzy: Władysław Bilski, Zbigniew Liszewski. W składzie reprezentacji mieliśmy również krajowych sędziów z kwalifikacjami międzynarodowymi: Zbigniewa Pelca (Poznań) i Zbigniewa Adamczyka (Opole). Jedyne medale (brązowe) były dziełem pary M. Pierończyk, J. Łowicki. ZG AZS dowartościował tenis stołowy poprzez wysłanie bardzo licznej reprezentacji. Trenerzy wywodzili się z klubów AZS.

2.7. 1988

AMŚ nie odbyły się w planowanym terminie (1988). Jedną z przyczyn tego stanu było roczne opóźnienie organizacji poprzednich mistrzostw (spowodowane

¹² W. Pięta, *Z dziejów sportu akademickiego – tenis stołowy (1928–2008)*, Łódź 2010.

¹³ „Bulletin FISU” 1988 (lipiec).

brakiem wyłonienia gospodarza, a tym samym odstąpiono od cyklu dwuletniego). Z korespondencji listowej pomiędzy autorem a Norbertem Wolfem (przedstawicielem ITTF) nie wynikła żadna konkluzja¹⁴.

2.8. 1990 (3–8.09) Szekszard (Węgry)

Mistrzostwa te Polacy zakończyli bez medalu (jedynie do ćwierćfinału zakwalifikowała się para J. Pyrek, J. Kołodziejczyk)¹⁵. 173 uczestników z 23 państw rywalizowało o medale. Z niewiadomych przyczyn zabrakło Chińczyków. Silne zespoły (wynikające z rankingów światowych) zgłosiły Rumunki i Rosjanie. Liczną reprezentację tworzyli: Małgorzata Wójcik (UMCS Lublin), Iwona Kłodnicka (AWF Gdańsk), Alina Pindor (AWF Wrocław), Anna Szlubowska (WSP Częstochowa), Piotr Wieloch (WSP Częstochowa)¹⁶ – Jarosław Kołodziejczyk (AWF Gdańsk), Jarosław Pyrek (AWF Gdańsk), Marcin Kusiński (AWF Gdańsk), Michał Dziubański (AWF Gdańsk). Wysłani pingpongiści tworzyli zaplecze reprezentacyjne Polski. Dla M. Kusińskiego i M. Dziubańskiego – przyszłych medalistów mistrzów Europy seniorów – owocne okazały się gry z zawodnikami o różnych preferencjach stylowych. Trenerami wtedy byli Władysław Bilski i Zbigniew Stefański.

2.9. 1992 (14–20.09) Lyon (Francja)

Do Francji wysłano mocny zespół męski z szansami medalowymi. Na miejscu okazało się, że gospodarze i studenci Wspólnoty Państw Niezależnych (dawny ZSRR) byli poza konkurencją. Niezrozumiałą dla środowiska akademickiego decyzją ZG AZS była rezygnacja z udziału studentek w turnieju drużynowym¹⁷. Francja gościła tylko 16 państw. Skład reprezentacji Polski: Anna Januszyk (Uniwersytet Gdański), Elżbieta Kazberuk (AWF Wrocław), Michał Dziubański (AWF Gdańsk), Piotr Szafranek (AWF Gdańsk), Jarosław Kołodziejczyk (AWF Gdańsk). W składzie sześciuosobowej ekipy tylko dwóch pingpongistów reprezentowało barwy AZS. Trenerami wówczas byli Władysław Bilski i Wojciech Waldowski.

2.10. 1994 (5–11.09) Charleroi (Belgia)

Zarząd Główny AZS wspólnie z PZTS desygnował na mistrzostwa pierwszą reprezentację Polski, z wyłączeniem A. Grubby i L. Błaszczyka. Nie zawiedli oni

¹⁴ Informacja pisemna Norberta Wolfa z 22 grudnia 2008 r.

¹⁵ Relacja ustna trenera W. Bilskiego z dnia 14 października 2008 r.

¹⁶ Relacja ustna Piotra Wielocha, uczestnika tych mistrzostw, studenta Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Szkoleniowców i sędziego wybierano z pionu akademickiego.

¹⁷ XV Krajowy Zjazd Akademickiego Związku Sportowego. Materiały sprawozdawcze za lata 1992–1993, Warszawa 1993, s. 61. Wysłano tylko dwie zawodniczki, a przepisowo drużyna liczyła trzy osoby

oczekiwań, zdobywając trzy medale. Poziomem sportowym nie ustępowali zawodnikom azjatyckim. Dwa lata wcześniej P. Skierski wystąpił w turnieju indywidualnym igrzysk olimpijskich w Barcelonie. Złoty medal w grze podwójnej P. Skierski i T. Krzeszewski wygrali zdecydowanie. Pozostałe medale srebrne wywalczyli: drużyna (T. Krzeszewski, P. Skierski, M. Dziubański, P. Szafranek), a indywidualnie P. Skierski. W Belgii wystartowało siedemnaście zespołów kobiecych (9 z Europy) oraz dziewiętnaście męskich (11 z Europy). W turniejach indywidualnych grało 58 zawodniczek i 81 zawodników¹⁸. Polskę reprezentowali: Magdalena Staszak (WSP Częstochowa), Anna Bednarska (AWF Wrocław), Piotr Skierski (AWF Gdańsk), Tomasz Krzeszewski (AWF Gdańsk), Piotr Szafranek (AWF Gdańsk), Michał Dziubański (AWF Gdańsk). Pingpongiści trenowali w gdańskim stacjonarnym ośrodku szkoleniowym, a czas pomiędzy treningami wypełniali nauką w Akademii Wychowania Fizycznego w Gdańsku. Funkcje szkoleniowców pełnili ponownie Władysław Biłski i Wojciech Waldowski, a sędzią tych mistrzostw był m.in. Mirosław Seidel z Gdańska. Na państwach uczestniczących w AMŚ spoczywał obowiązek wysłania własnego sędziego.

2.11. 1996 (14–21.09) Geelong (Australia)

Mistrzostwa odbyły się w oddalonym od Melbourne o 22 km mieście Geelong liczącym 190 000 mieszkańców. O medale rywalizowało 46 mężczyzn i 38 kobiet z siedemnastu państw. Długość lotu oraz koszty transportu lotniczego miały wpływ na mniejszą liczbę uczestników. Skromna dwuosobowa ekipa z etatowymi reprezentantkami kraju wypadła średnio (w rankingu europejskim klasyfikowały się na 21 miejscu). Najmniej liczną drużynę stanowiła Rosja (1 osoba). Wyjazd reprezentantek Polski doszedł do skutku dzięki pomocy byłego zawodnika Stoczni Szczecin Rafała Pronobisa oraz samych zawodniczek, które zajęły się logistyką wyjazdu¹⁹. Do Geelong wyjechały: Anna Januszyk (Uniwersytet Gdański) i Agnieszka Gieraga (AWF Warszawa).

2.12. 1998 (7–13.09) Sofia (Bulgaria)

Udany występ zanotowali studenci. Polacy zdobyli cztery medale, w tym złoty, srebrny i dwa brązowe²⁰. Wystartowało 119 zawodników z piętnastu ekip żeńskich i dziewiętnastu męskich. Każdy akademicki związek miał swojego przedstawiciela ze środowiska sędziowskiego, Polskę reprezentował ponownie M. Seidel. Studentki przygotowywały się do mistrzostw w Centralnym Ośrodku Olimpijskim w Cetniewie (tygodniowe zgrupowanie), a studenci podczas zgrupowania kadry.

¹⁸ „Akademicki Przegląd Sportowy” 1994, nr 10, s. 8–10.

¹⁹ Relacja ustna Anny Januszyk. Wyniki tych mistrzostw pozyskano z „Bulletin FISU” 1997, nr 36, s. 56–57.

²⁰ Zbiory W. Pięty. Komunikat końcowy XII AMŚ.

Trenerzy: Wiesław Pięta (kobiety) i Władysław Bilski (mężczyźni) nominowali do gry: Paulinę Narkiewicz (WSP Częstochowa), Wiolettę Matus (AWF Kraków), Izabelę Frączak (Uniwersytet Łódź), Annę Bednarską (Papieski Fakultet Teologiczny we Wrocławiu), Annę Smykowską (WSP Częstochowa), Marcina Kusińskiego (AWF Gdańsk), Piotra Skierskiego (AWF Gdańsk), Piotra Szafranka (AWF Gdańsk) i Krzysztofa Kaczmarka (WSP Zielona Góra). Drużyna męska wywalczyła srebro (po porażce z Chinami w finale). Pozostałe medale zdobyli: w grze podwójnej P. Narkiewicz i W. Matus (brązowe), P. Skierski i M. Kusiński (złoty) oraz P. Szafranek z K. Kaczmarkiem (brązowy). Polscy studenci postawili się Chińczykom, medal zdobyty przez studentki okazał się znaczącym sukcesem. Ostatni medal na arenie międzynarodowej dla polskiego tenisa stołowego kobiety wywalczyły w grze podwójnej podczas Mistrzostw Europy (1980 r.).

2.13. 2000 (25–29.10) Szanghaj (Chiny)

Podczas tych mistrzostw testowano nowy przepis ITTF, który dotyczył zwiększenia średnicy piłeczki pingpongowej z 38 mm do 40 mm. O złote medale w przepelnionej sympatykami tej gry hali Uniwersytetu Szanghajskiego rywalizowały m.in. pierwsze reprezentacje Tajwanu i Chin (od 1949 roku istnieje konflikt pomiędzy tymi dwoma państwami). W akademickiej ekipie Chin wystąpili złoci medaliści igrzysk olimpijskich: Wang Ligin i Sun Jin²¹ (a tym samym imprezie nadano znaczący prestiż), a największymi niespodziankami tych zmagania były porażki medalistów olimpijskich. Wtedy turniej indywidualny wygrał L. Guozheng (późniejszy trener reprezentacji Chin). W sumie wystartowało 98 studentek i 107 studentów z osiemnastu państw. Barw Polski broniły: Anna Smykowska (AZS WSP Częstochowa), Patrycja Molik (AZS WSP Częstochowa), Paulina Narkiewicz (AWF Wrocław), Izabela Frączak (Uniwersytet Łódź), Michał Gołdyn (AZS Politechnika Śląska), Karol Szotek (AZS Politechnika Śląska), Dariusz Kich (AWF Gdańsk), Filip Młynarski (Politechnika Warszawska). Trenerami byli Wiesław Pięta i Zenon Pierończyk, sędzią po raz kolejny był Mirosław Seidel, a kierownikiem ekipy wiceprezes ds. sportowych ZG AZS – Witold Zimny. Polski sztab szkoleniowy zapoznał się z tendencjami światowymi (rozgrzewka ogólnorozwojowa, specjalistyczna, przedmeczowa, podanie, trening na wielość piłek, stosowane okładziny chińskie).

2.14. 2002 (4–8.09) Wrocław (Polska)

Po raz drugi Polska była gospodarzem AMŚ. Środowisko wrocławskie otrzymało liczne pochwały za organizację. Sportowo wypadliśmy przeciętnie, a nawet słabo. Wtedy Polki w Europie klasyfikowały się na 21 miejscu, a Polacy na 15.

²¹ Zbiory W. Pięty. W. Pięta był kierownikiem akademickiej reprezentacji Polski.

Z grona reprezentantów najkorzystniej zaprezentował się Jakub Kosowski. Do sportowej porażki przyczyniły się m.in. władze PZTS, które nie wyraziły zgody na przełożenie spotkań ekstraklasy, co w zasadniczy sposób zakłóciło bezpośredni plan przygotowań²². Kolejną znaczącą zmianą w przepisach ITTF było skrócenie setów z 21 pkt. do 11 pkt. We Wrocławiu o medale grało 67 studentek i 73 studentów z dwudziestu trzech państw. Na listach rankingowych ITTF punkty posiadało 49 zawodników.

Barw Polski bronili: Iwona Kuszaj (AWF Kraków), Marta Piłka (Akademia Pedagogiczna Kraków), Magdalena Górowska (AWF Kraków), Monika Pietkiewicz (UWM Olsztyn), Paulina Narkiewicz (AWF Wrocław), Jakub Kosowski (WSP Częstochowa), Daniel Górak (PWSZ Sulechów), Marek Prądyński (AWFiS Gdańsk), Andrzej Makowski (AWFiS Gdańsk), Łukasz Godlewski (AWFiS Gdańsk). Sztab szkoleniowy wówczas tworzyli: Jerzy Grycan (PZTS), Ziemowit Bańkosz (AZS Wrocław) oraz Stefan Dryszel (PZTS) i Wacław Suchecki (AZS Gliwice).

2.15. 2004 (1–5.09) Győr (Węgry)

Studentom stworzono optymalne warunki w okresie przygotowawczym. Wyposażono ich w sprzęt specjalistyczny, zaplanowano zgrupowanie w Rzeszowie. Trenerzy desygnowali do gry mocne zespoły oparte na zawodnikach z dużym stażem reprezentacyjnym. Jedyne medale brązowe wywalczył D. Górak. Nie wykorzystano szans medalowych. Nieoczekiwanej porażki doznano z przeciętnymi Czechami, a studentki z Tajwankami²³. Miejsca wywalczone w Győr były adekwatne do poziomu sportowego studentów. W AMŚ o trofea walczyło 18 męskich i 12 kobiecych drużyn. Polskę reprezentowali: Kinga Stefańska (WSliZ Rzeszów), Anna Smykowska (WSP Częstochowa), Magdalena Górowska (AWF Kraków), Daria Łuczakowska (AWF Wrocław), Bartosz Such (AWFiS Gdańsk), Daniel Górak (PWSZ Sulechów), Jakub Kosowski (AWF Wrocław), Karol Szotek (Politechnika Śląska). Trenerzy: Zdzisław Tolksdorf i Zbigniew Nęcek oraz Piotr Jezik, kierownikiem ekipy był W. Pięta, a przedstawicielem środowiska sędziowskiego M. Seidel.

2.16. 2006 (3–7.09) Maribor (Słowenia)

Rekordowa ilość zawodników (w odniesieniu do państw) startowała w ostatnich AMŚ: 159 tenisistów stołowych (87 mężczyzn, 72 kobiet) z 24 państw. Od 2007 r. tenis stołowy znalazł się w programie Uniwersjady (skreślono go ze statusu AMŚ). Dobrze zaprezentowali się polscy studenci, którzy nawiązali równą walkę z zawodnikami azjatyckimi²⁴ i byli bardzo blisko strefy medalowej. W re-

²² Relacja ustna Stefana Dryszla, trenera reprezentacji Polski.

²³ „Akademicki Przegląd Sportowy” 2004, nr 9.

²⁴ Zbiory W. Pięty.

prezentacji Polski występowała czołówka polskiego rankingu krajowego: Daria Łuczakowska (AWF Wrocław), Agata Pastor (AJD Częstochowa), Anna Janta-Lipińska (AE Kraków), Renata Krawczyk (AWF Gdańsk), Paweł Chmiel (PWSP Warszawa), Filip Szymański (AWFiS Gdańsk), Tomasz Lewandowski (AWFiS Gdańsk), Maciej Pietkiewicz (WSWF Sopot). Trenerami byli: Zdzisław Tolksdorf i Tadeusz Czulno.

Tabela 1. Zestawienie statystyczne zdobytych przez reprezentantów Polski medali w AMŚ, z podziałem na lata i miejscowości

Lp.	Rok	Miasto	T	SW			SM			DW			DM			M		
				1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
1	1973	Hanover																
2	1976	Hajfa	Polacy nie startowali															
3	1980	Middlesbrough	XX			X	X						X				X	
4	1982	Fortaleza	Polacy nie startowali															
5	1984	Gdańsk	X						X						X			
6	1987	Sofia													X			
7	1988	nie odbyły się																
8	1990	Szekszard																
9	1992	Lyon																
10	1994	Charleroi	X				X						X					
11	1996	Geelong																
12	1998	Sofia	X								X	X		X				
13	2000	Szanghaj																
14	2002	Wrocław																
15	2004	Győr						X										
16	2006	Maribor																
		Razem	5			1	1	1	2				1	3		3	1	

Legenda

T – turniej drużynowy

M – mężczyźni

K – kobiety

SW – gra pojedyncza kobiet

SM – gra pojedyncza mężczyzn

DW – gra podwójna kobiet

DM – gra podwójna mężczyzn

M – gra mieszana

Źródło: Zbiory W. Pięty, „Akademicki Przegląd Sportowy” (1984–2006), „Bulletin FISU” (1992–2006).

Akademickie Mistrzostwa Świata organizacyjnie i sportowo się sprawdziły i przeszły do historii sportu akademickiego. Ich zaleta polegała na tym, że graли

w nich medaliści igrzysk olimpijskich, mistrzostw świata i Europy. Dla państw, w których dotychczas nie było tradycji tej gry stworzono jedyną szansę treningu sportowego i prawdziwej gry z najlepszymi na świecie (dotyczyło to głównie studentów z Ameryki Południowej i Afryki). Systematycznie zwiększała się liczba uczestników i poziomu sportowego. Otwarcie i zakończenie odbywało się według ustalonego ceremoniału zatwierdzonego przez FISU. W okresie 25 lat przeprowadzono ich szesnaście, dwa z nich zorganizowano w Polsce. Osiemnaście medali, w tym sześć złotych, to raczej średni dorobek polskiego tenisa stołowego. Większość reprezentantów Polski (uczestników mistrzostw) po zakończeniu kariery sportowej wykonywało bądź kontynuuje pracę szkoleniową z kadrami narodowymi Polski, Austrii czy Portugalii. Ten sam problem dotyczył również m.in. Niemiec, Chin. Mistrzostwa te znacząco wzbogacały międzynarodowy kalendarz sportowy i okazały się dobrym poligonem doświadczalnym dla szkoleniowców, a przede wszystkim dla zawodników. Były też okazją do integracji i poznania warunków socjalno-bytowych (ze szczególnym uwzględnieniem bazy sportowej) uczelni azjatyckich i europejskich. Podczas nich testowano zmiany w przepisach (większa piłeczka pingpongowa, gra do jedenastu punktów). Najwięcej pingpongistów – uczestników mistrzostw studiowało w Akademii Wychowania Fizycznego w Gdańsku, Wyższej Szkole Pedagogicznej, a następnie Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Politechnice Śląskiej i AWF Wrocław.

Tabela 1 przedstawia dorobek medalowy osiągnięty w kolejnych AMŚ w latach 1973–2006 z podziałem na konkurencje. Najsilniejszą konkurencją była gra podwójna mężczyzn, w której wywalczono siedem medali, w tym trzy złote. Studentki zdobyły trzy, a studenci czternaście medali.

3. Sprawa obiektowa o kryptonimie „Ping-Pong”

Mistrzostwa świata, które odbyły się w Gdańsku w dniach 2–10 września 1984 r. zostały zabezpieczone operacyjnie przez Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Gdańsku, któremu nadano kryptonim „Ping-Pong”²⁵. W archiwach Instytutu Pamięci Narodowej jest to jedyna sprawa, która dotyczy imprezy sportowej związanej z tenisem stołowym. Naczelnik Wydziału IX Departamentu III Ministerstwa Spraw Wewnętrznych otrzymał w dniu 14.07.1984 r. informację sygnałną²⁶, w której wyrażono obawę konfliktu między poszczególnymi pań-

²⁵ Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Oddziałowe Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów w Gdańsku, sygn. IPN Gd 003/173/DVD. Tytuł jednostki archiwalnej: Sprawa obiektowa o kryptonimie „Ping-Pong”, numer ewidencyjny 49658 dot. V Akademickich Mistrzostw Świata w tenisie stołowym odbywających się w Gdańsku w dniach 2–10 września 1984 r.

²⁶ M. Węgliński, *Aparat Bezpieczeństwa w województwie gdańskim 1945–1990*, Gdańsk 2010, s. 314. Naczelnikiem Wydziału III-1 WUSW Gdańsk (rozpracowywanie kół naukowych) był

stwami, a szczególnie dotyczyło to państw arabskich i Izraela (państwa te są w konflikcie etnicznym, religijnym i terytorialnym od 1948 r.), oraz dwóch Korei (trwający konflikt zbrojny od 1950 r.).

3.1. Organizacja

Mistrzostwa odbyły się na obiekcie Akademii Wychowania Fizycznego w Gdańsku (w sali gimnastycznej typu „Pilawa”, wzorem z NRD, w której ustawiono dziesięć stołów, a salę nr 8 z czterema stołami przeznaczono do rozgrzewki). Dzień wcześniej salę udekorowano flagami państw uczestniczących w mistrzostwach oraz flagami AZS i FISU. Przedstawiciele państw socjalistycznych i arabskich nie zaakceptowali flagi z Korei Płd. i Izraela, dodatkowo na hali brakowało flagi syryjskiej. Po konsultacji z wydziałem propagandy Komitetu Centralnego PZPR postanowiono zdjąć wszystkie krajowe flagi, a pozostawiono tylko flagi AZS i FISU. Przygotowano specjalną mapę logistyczną z salami do gry, hotelami, bufetami, parkingami, klubem studenckim, ambulatorium, pływalnia i sauną. Posiłki dla uczestników wydawano w stołówce AWF.

Drugim istotnym elementem bojkotu mistrzostw było zakwaterowanie uczestników w Hotelu Ośrodku Przygotowań Olimpijskich (OPO, znajdującym się na terenie AWF Gdańsk) ekip z Izraela, Algierii, Libanu, Syrii, Nigerii i Kuby (mało znaczących sportowo drużyn), co było nie do zaakceptowania przez państwa arabskie. Organizatorzy postanowili przenieść sportowców żydowskich w inne miejsce zakwaterowania, a tym samym wyciszyć problem. Ta decyzja także nie rozwiązała problemu. Sytuację rozwiązyali sami Izraelczycy, którzy ostatecznie do Gdańska nie przybyli. Po rozwiązaniu spraw politycznych przystąpiono do zawodów sportowych.

3.2. Uczestnicy i organizatorzy mistrzostw

Wstępne zgłoszenie do mistrzostw przysłało 28 państw (Algieria, Australia, Brazylia, Bułgaria, Chiny, Czechosłowacja, Finlandia, Francja, Holandia, Izrael, Japonia, Jugosławia, Kanada, Korea Płd., Kuba, Liban, Libia, Nigeria, Polska, RFN, Stany Zjednoczone, Syria, Szwajcaria, Wenezuela, Węgry, Wielka Brytania, Włochy, Związek Radziecki) z 210 uczestnikami. Wśród zgłoszonych byli uczestnicy seniorskich mistrzostw świata. Udział potwierdzili także przedstawiciele Światowej Federacji Sportu Akademickiego (FISU): Sylvio Coelho Lopes z Brazylii (Komitet Wykonawczy FISU), Riste Nieminen z Finlandii (komisja kontroli FISU), Norbert Wolf z RFN (komisja techniczna FISU), Zygmunt Przybylski (komisja medyczna FISU). Zaproszono 40 sędziów, w tym 25 o klasie

pplk MO Ryszard Sadz, były absolwent WSWF Poznań, zwolniony ze służby w 1986 r. W tym czasie funkcję z-cy szefa WUSW Gdańsk pełnił pplk mgr Zenon Sosnowski, członek zarządu GKS Wybrzeże, absolwent prawa Uniwersytetu Gdańskiego. Informację z AMŚ do przełożonych pisał st. inspektor sekcji IX-2 Wydział III por. Janusz Berezowski.

międzynarodowej i około 6–8 z zagranicy. Sędziowie zamieszkali w Sopocie w domu studenckim (DS) nr 7, a pochodzący z Trójmiasta nocowali we własnych mieszkaniach. Zawodnicy, trenerzy, zaproszeni goście i organizatorzy otrzymali karty akredytacyjne (z fotografią).

Komitet organizacyjny (19 osób) tworzyli: Mieczysław Cygan – wojewoda gdański, dr Zbigniew Mroczyński, Adam Goliger, Mirosław Seidel, Waldemar Kropiowski, dr Ryszard Weisbrodt (prezes OZTS w Gdańsku), Bogusław Anuszewski (sędzia główny), Janusz Konieczny, Zbigniew Pers (z-cy sędziego głównego), Czesław Jurkiewicz (kierownik komisji organizacyjnej), Marek Koszewski (odpowiedzialny za transport), Jerzy Witkowski (odpowiedzialny za przygotowanie obiektów do mistrzostw), Ryszard Malec (komisja obsługi ekip zagranicznych), Zbigniew Langenfeld (kierownik komisji propagandowej), Andrzej Mielczarek i Włodzimierz Amerski oraz Małgorzata Socha i Jan Sawicki z Zarządu Środowiskowego AZS Gdańsk (centrum prasowe), Tadeusz Grochowski i Tadeusz Karasek (komisja finansowa), Irena Lisewska (komisja medyczna)²⁷. Przedstawicielami ZG AZS byli Leszek Maria Roupert – prezes, Bogdan Kołodziejek i Zygmunt Olesiewicz (wiceprezesa), Jerzy Skorowski – sekretarz generalny, Janusz Hołozubiec – kierownik działu sportu. Polski Związek Tenisa Stołowego reprezentowali Jerzy Dachowski – prezes²⁸, Marek Cybulko – sekretarz generalny, Aleksander Mielewczyk (członek zarządu) i Elżbieta Madejska (wydział szkolenia PZTS).

Ważną rolę odgrywali tłumacze (przewodnicy) ekip sportowych uczestniczących w AMŚ w liczbie 20 (studenci AWF, Politechniki Gdańskiej, Uniwersytetu Gdańskiego, Liceum Ogólnokształcącego, Państwowej Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych – język angielski, niemiecki, francuski), Uniwersytetu Warszawskiego (japoński), w gronie tłumaczy – opiekunów był dzisiejszy JM Rektor AWFis prof. Waldemar Moska (opiekował się reprezentacją Chin). Za zorganizowanie służby porządkowej odpowiedzialne były władze AZS AWF (ich stanowiska znajdowały się przy wszystkich czynnych wejściach na obiekty AWF).

3.3. Program mistrzostw i imprezy towarzyszące

Zmagania zaplanowano na 9 dni: na dzień pierwszy przewidziano trening, a w dniach 2–9 września zawody (eliminacje i finały turnieju drużynowego oraz indywidualnego). Studentki rywalizowały w czterech grupach A (czterozespołowa), B (pięciozespołowa), C (czterozespołowa), D (pięciozespołowa). Studenci rywalizowali w czterech grupach sześćzespołowych. Dwie najlepsze drużyny

²⁷ Zbiory W. Pięty. Oficjalny informator V AMŚ w tenisie stołowym (1984). W. Pięta w Gdańsku uczestniczył jako szkoleniowiec w warsztatach organizowanych przez ZG AZS.

²⁸ Prezes PZTS – J. Dachowski podczas IMP w Gliwicach (1975 r.) i spotkania z władzami Politechniki Śląskiej wystąpił z inicjatywą organizacji AMŚ w Polsce. Pierwotnie miejsce rozgrywek mistrzostw planowano na Gliwice.

z grup kwalifikowały się do systemu pucharowego. 2 września o godz. 15.00 odbyła się ceremonia otwarcia, natomiast 9 września – po południowych finałach – około godz. 20.00 uroczyste zakończenie, poprzedzone wręczeniem medali.

Po zakończeniu turnieju drużynowego, w środę (5 września) przewidziano dzień wolny. W tym dniu Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, Oddział Gdańsk zaproponowało uczestnikom zwiedzanie miasta. Kierowników ekip zaprosił do Ratusza Staromiejskiego Prezydent Miasta Gdańska. W godzinach wieczornych w zajeździe „Burczybas” (na trasie Gdańsk–Kartuzy) odbył się okolicznościowy bankiet. Wszystkie te przedsięwzięcia były zabezpieczone przez pracowników aparatu bezpieczeństwa WUSW Gdańsk. Codziennie w godz. 20.00–24.00 w Klubie Studenckim AWF Gdańsk „Trops” organizowano dyskoteki (podkreślono, że bezalkoholowe)²⁹.

3.4. Zabezpieczenie mistrzostw

AMŚ ze względów proceduralnych zostały objęte zabezpieczeniem operacyjnym i nazwane kryptonimem „Ping-Pong” przez Wydział Urzędu Spraw Wewnętrznych w Gdańsku. Bezpośredni nadzór sprawował Naczelnik Wydziału IX Departamentu III Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Drogą służbową Naczelnik Wydziału III WUSW w Gdańsku skierował wniosek do Zastępcy Szefa WUSW w Gdańsku z prośbą o wszczęcie sprawy obiektowej pod kryptonimem „Ping-Pong”³⁰.

Celem sprawy obiektowej „Ping-Pong” było wykrywanie, rozpoznanie, zapobieganie. Szczegółowy plan prac Służby Bezpieczeństwa dotyczył inwigilacji zawodników, sędziów, trenerów, kierowników ekip, komitetu organizacyjnego oraz osób postronnych.

Wydzielono kilka segmentów obserwacji, a dotyczyły one:

- zakłócania porządku na terenie Akademii Wychowania Fizycznego, hotelu OPO, w trójmieście,
- rozpowszechniania ulotek i malowania wrogich haseł na terenie Akademii Wychowania Fizycznego,
- docierania do uczestników mistrzostw przez osoby znane z działalności antysocjalistycznych,
- wywoływania konfliktów politycznych pomiędzy członkami ekip uczestniczących, a w szczególności Izrael–państwa arabskie, Francja–Algieria, państwa socjalistyczne–Korea Płd.,
- podejmowania nielegalnego handlu walutami,

²⁹ Innego zdania jest Jan Sawicki, który twierdzi, że na czas mistrzostw otrzymali, przy wsparciu KW PZPR, przydział piwa (7 gatunków) oraz wędlin. Nadmieniał, że z wydzielonego przydziału papieru udało im skierować 4 egzemplarze „Archipelagu Gułag” Aleksandra Sołżenicyna.

³⁰ Wniosek o wszczęcie sprawy obiektowej „Ping-Pong” z dnia 25.08.1984r. (zatwierdzony przez WUSW w Gdańsku).

- oferowania usług seksualnych,
- penetracji terenu mistrzostw przez środowiska kryminalne.

Przed samymi mistrzostwami Służba Bezpieczeństwa dokonała wykazu tajnych współpracowników, elementów podejrzanych i osób prowadzących zawody. SB w pokoju nr 320 hotelu OPO oraz w Domu Studenckim AWF zakwaterowała swych pracowników.

Przed mistrzostwami i w czasie ich trwania prowadzono czynności operacyjno-zabezpieczające, które polegały na spotkaniach z osobowymi źródłami uplasowanymi w środowisku opozycji, spotkaniach z organizatorami mistrzostw celem właściwego zabezpieczenia przebiegu przez służby porządkowe AZS AWF, jak również wyczulenie ich na wszelkie próby zakłóceń oraz wskazanie sposobów ich neutralizacji, ciągłe wewnętrzne, operacyjne zabezpieczenie obiektów (sala treningów, gier i zakwaterowania pingpongistów, nawiązania ścisłego współdziałania z pionem Milicji Obywatelskiej w zakresie eliminowania zagrożeń, takich jak: przestępstwa dewizowe (Wydział PG WUSW Gdańsk), przestępstwa przeciwko obyczajowości (Wydział Kryminalny WUSW Gdańsk), przestępstwa pospolite (MUSW – Komisariat V Gdańsk-Oliwa), ciągłe operacyjne zabezpieczenie imprez zorganizowanych dla uczestników poza obiektami AWF Gdańsk. Wskazano realizatorów tych przedsięwzięć i termin (por. J. Berezowski, ppor. K. Jackiewicz, mł. chor. M. Rożnowski, por. T. Rumowski).

Czynności organizacyjne dotyczyły: zorganizowania wydzielonego pokoju z telefonem miejskim w części zamieszkałej przez uczestników (dla grup operacyjnych), uzyskania 6 kart akredytacyjnych dla pracowników ochraniających zawody, nawiązania współpracy z wydziałami, ustalenie jednolitego sprawnego systemu informacyjnego dla wszystkich osób biorących udział w zabezpieczeniu imprezy. Wyznaczono też odpowiedzialnego st. inspektora sekcji X Wydziału III i koordynatora Naczelnika Wydziału II WUSW odpowiedzialnego za sprawną realizację niniejszego planu operacyjnego. Włączono również Naczelnika Wydziału II i V WUSW Gdańsk oraz Naczelnika Wydziału Prewencji i Przestępstw Gospodarczych. Wszystkie informacje przekazywano do Naczelnika Wydziału IX Departamentu III Ministra Spraw Wewnętrznych. Dziewięć pism informacyjnych (tajne) do tego wydziału wysłano w dniach 30.08., 31.08., 3.09., 6.09., 7.09., 8.09. 1984 r. Komunikowano, że w ramach rozpoznania operacyjnego rozwiązano dwa incydenty polityczne:

- 29.08.1984 r. – decyzją Sekretarza Generalnego ZG AZS odstąpiono od wywieszania flagi Korei Płd. – po konsultacji z KC PZPR (mówi się, że ten incydent może skutkować sankcjami w Igrzyskach Olimpijskich w Seulu),
- 29.08.1984 r. – przedstawiciel Syrii zwrócił się o zmianę miejsca zakwaterowania (pierwotne zakwaterowanie zaplanowano w tym samym obiekcie, w którym mieszkali Izraelczycy), prośba spełniona,
- 30.08.1984 r. – na posiedzeniu Komitetu Organizacyjnego mistrzostw podjęto decyzję o wywieszaniu wszystkich państwowych flag – w przypadku pi-

- semnej decyzji KC PZPR o niewywieszaniu flagi Korei Płd. organizatorzy wywieszają tylko flagi AZS i FISU,
- 30.08.1984 – ponownie interweniował przedstawiciel Syrii z powody braku jego flagi (flaga będzie wywieszona w dniu jutrzejszym),
 - na odprawie technicznej (2.09.) doszło do drobnego incydentu, przedstawiciele Syrii i Libii oświadczyli, że w przypadku przybycia Izraela zostaną wycofane wszystkie ekipy państw arabskich. Informacja o nieprzybyciu na AMS Algierii, Nigerii, Kuby i Izraela uspokoiło zaistniałą sytuację,
 - 4.09. – odnotowano próby nielegalnego handlu walutami,
 - 4.09. – o godz. 19.00 doszło do spotkania z przywódcą NSZZ „Solidarność” Lechem Wałęsą (w jego mieszkaniu) dziennikarzy zachodnich i reprezentacji Francji (inspiratorem ściągnięcia na to spotkanie Francji byli: figurant sprawy operacyjnej kryptonim „Kobra”, sygnatariusz deklaracji ideowej Ruchu Młodej Polski (RMP) – Andrzej Słomiński oraz działacz Sławomir Rybicki z Ruchu Młodej Polski³¹).
 - 5.09. – odbyło się spotkanie w Ratuszu Staromiejskim (nie zanotowano incydentów),
 - 6.09 – pingpongista fiński (który oddalił się od miejsca zakwaterowania i był pod wpływem alkoholu) został pobity (pęknięcie nasady nosa) i okradziony przez dwóch nieznanymi sprawców,
 - 7.09 – zatrzymano dwie osoby handlujące obcymi walutami (byli już usuwani z terenu uczelni).

WUSW w Gdańsku korzystał z usług jednego tajnego współpracownika (Pasek), trzech kontaktów specjalnych (RM, AG, JM) i jednego kontaktu operacyjnego (Wiarus). W celu zaniechania handlu walutami przez uczestników mistrzostw Biuro Turystyczne „Orbis” Sopot w kasie AWF tymczasowo zorganizowała wymianę walut. Służba Bezpieczeństwa delegowała swoich przedstawicieli na spotkanie oficjeli w zajezdzie „Bureczybar”.

Sprawę obiektową kryptonim „Ping-Pong” nr rej. 49658 zakończono wnioskiem podpisanym przez Naczelnika Wydziału III WUSW w Gdańsku w dniu 12.09.1984 r. Dokumenty obiektowe kryptonim „Ping-Pong” były wypożyczone J. Babczyńskiemu – kierownikowi sekcji WUSW w okresie: 16.09.1985–2.07.1986³².

³¹ Ruch Młodej Polski utworzony został w lipcu 1979 przez środowisko niektórych młodszych uczestników Ruchu Obrony Praw Człowieka i Obywatela, częściowo w reakcji na kryzys organizacyjny i personalny w ROPCiO. Planowane na 25–26 lipca w Hucie Kalnej spotkanie założycielskie zostało uniemożliwione przez Służbę Bezpieczeństwa, która zatrzymała większość uczestników. O powołaniu Ruchu poinformowano pod koniec lipca 1979, antydatując komunikat z tym związany na 19 lipca 1979 r. Deklarację założycielską RMP ogłoszono 18 sierpnia 1979 r. Z RMP związani byli Sławomir Rybicki i Andrzej Słomiński.

³² Karta udostępnienia – wypożyczenia akt (III Wydział WUSW Gdańsk) podpisana przez Naczelnika Wydziału III kpt. mgr. Leona Stańczyka.

Zakończenie

Tenis stołowy jest zaliczany do znaczących dyscyplin sportowych w środowisku akademickim, a potwierdzeniem tego jest liczba studentów biorących udział w zajęciach dydaktycznych oraz we współzawodnictwie sportowym – ogólnopolskim i międzynarodowym. Akademickie Mistrzostwa Świata odegrały ważną rolę w integracji studentów, głównie Europy i Azji (doskonalenie języka angielskiego, poznawanie historii krajów-gospodarzy, tradycji i zwyczajów oraz kultury).

Sukcesy sportowe osiągnięte w AMŚ (ósma dekada XX w.) były początkiem rozwoju światowych karier sportowych A. Grubby i L. Kucharskiego. Szkoleniowcy wywodzący się z pionu akademickiego za sprawą AMŚ mieli możliwość zapoznania się ze światowymi tendencjami w rozwoju tenisa stołowego. Rywalizacja sportowa okazała się dla studentów-zawodników ważnym elementem w przyszłym szkoleniu sportowym (metody treningowe, taktyka meczowa, doskonalenie podania, gry ze stylem piórkowym). Wielu z nich kontynuowało kariery szkoleniowe na etatach Polskiego Związku Tenisa Stołowego.

Zabezpieczenie operacyjne SB nie miało istotnego wpływu na organizację, atmosferę i bezpieczeństwo uczestników AMŚ w Gdańsku. O próbach zakłócenia ich informowano Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Podczas AMŚ w Gdańsku nie odnotowano akcentów społeczno-politycznych (ulotki, plakaty, wystąpienia, manifestacje).

Konflikty polityczne pomiędzy państwami arabskimi a Izraelem nie zostały przeniesione do sali rozgrywkowej. Znaczące decyzje w sporach politycznych podejmował Komitet Centralny PZPR. Najwięcej prób zakłócenia mistrzostw było ze strony Syrii (bardzo słabej ekipy pod względem umiejętności sportowych).

Bibliografia

1. Źródła archiwalne

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Gdańsku (IPN GD 003/173).
— Sprawa obiektowa Kryptonim „Ping-Pong” nr ewidencyjny 49658, st. sygn 193/IV.

2. Źródła ogłoszone drukiem

Informatory, programy

V Akademickie Mistrzostw Świata w tenisie stołowym, Gdańsk 1984.
Programme Erste Tischtennis Weltmeisterschaft der Studenten, 20 bis 25 Februar 1973, FISU, ADH 1973.
XV Krajowy Zjazd Akademickiego Związku Sportowego. Materiały sprawozdawcze za lata 1992–1993, Warszawa 1993.

Program 85. Indywidualnych Mistrzostw Polski Seniorów w tenisie stołowym, Częstochowa 3–5.03.2017.

Czasopisma

- „Akademicki Przegląd Sportowy” 2004, 2006.
- „Bulletin FISU” 1973, 1980, 1988, 1997.
- „Deutsch Tisch Tennis Sport” 1971.
- „Kwartalnik Historyczny” 2014.
- „Przegląd Sportowy” 1973–2006.
- „Sport” 1973–2006.
- „Gazeta Wyborcza” 1998.

3. Relacje ustne

- Bilski Władysław – trener akademickiej reprezentacji Polski kobiet.
- Ciołkosz Jerzy – zawodnik AMŚ w tenisie stołowym.
- Dachowski Jerzy – prezes Polskiego Związku Tenisa Stołowego.
- Dryszel Stefan – trener kadry Polski mężczyzn.
- Giersz Adam – trener akademickiej reprezentacji Polski mężczyzn.
- Januszyk Anna – zawodniczka AMŚ w tenisie stołowym.
- Sawicki Jan – pracownik ZŚ AZS Gdańsk, odpowiedzialny za biuro prasowe mistrzostw.
- Wieloch Piotr – zawodnik AŚ w tenisie stołowym.
- Wolf Norbert – delegat ITTF.

4. Literatura

- Gaj J, Hądzelek K., *Dzieje kultury fizycznej w Polsce*, Poznań 1997.
- Godlewski P., *Sport w Polsce na tle politycznej rzeczywistości lat 1944–1956*, Poznań 2006.
- Hanusz H., *Akademicki Związek Sportowy w Polsce Ludowej*, Poznań 2014.
- Hanusz H., Korpak B., *100 lat Akademickiego Związku Sportowego*, Warszawa 2014.
- Korpak B., *Akademicki Związek Sportowy w Trzeciej Rzeczypospolitej*, Poznań 2014.
- Majchrzak G., *Smutni panowie na olimpijskim szlaku. Inwigilacja polskich olimpijczyków przez służbę bezpieczeństwa*, Warszawa 2016.
- Pasko A., *Sport wyczynowy w polityce państwa 1944–1989*, Kraków 2012.
- Polonsky A., *Dzieje Żydów w Polsce i Rosji*, Warszawa 2014.
- Pięta W., *Kronika osiągnięć sportowych studentów Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie w latach 1973–1993*, Częstochowa 1993.
- Pięta W., Pięta P., Pięta B., *Księga Jubileuszowa AZS Częstochowa*, Częstochowa 2000.

- Pięta W., *Akademicki Związek Sportowy w Częstochowie w latach 1945–2000*, Częstochowa 2007.
- Pięta W., *Z dziejów sportu akademickiego – tenis stołowy (1928–2008)*, Łódź 2010.
- Stefanik R., *Sportowcy w kolumnie marszowej. Organizacja socjalistycznej kultury fizycznej w Szczecinie w latach 1945–1961*, Szczecin – Warszawa 2018.
- Szkiela W., Tuszyński B., Weiss Z., *Pół wieku Akademickiego Związku Sportowego*, Warszawa 1962.
- Wolsza T., *Ze sportem za pan brat, ze sportem na bakier. Pasje sportowe elit politycznych w dwudziestoleciu międzywojennym i w pierwszych latach Polski Ludowe*, Warszawa 2018.
- Zychowicz P., *Żydzi*, Poznań 2018.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Tenis stołowy w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (Akademickie Mistrzostwa Świata)*.

Finansowanie

Autor nie otrzymał żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Tenis stołowy w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (Akademickie Mistrzostwa Świata)*.

Declaration of Conflicting Interests

The author declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Tenis stołowy w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (Akademickie Mistrzostwa Świata)*.

Funding

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Tenis stołowy w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (Akademickie Mistrzostwa Świata)*.

CZĘŚĆ II
TEORIA I METODYKA
WYCHOWANIA FIZYCZNEGO I SPORTU

Natalia CHUPRUN*

<https://orcid.org/0000-0003-4393-1414>

Igor YURCHENKO**

<https://orcid.org/0000-0001-5730-8012>

Optimization of movement activity and the mental state of students by dance aerobics

Jak cytować [how to cite]: Chuprun N., Yurchenko I. (2020): *Optimization of movement activity and the mental state of students by dance aerobics*. Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe, 3, 1, 121–131.

Optymalizacja aktywności ruchowej i stanu psychofizycznego studentek za pomocą aerobiku tanecznego

Streszczenie

CEL: przetestowanie efektywności aerobiku tanecznego w celu optymalizacji aktywności ruchowej i stanu psychofizycznego studentek. METODY: medyczne i biologiczne: masa ciała (kg), BPM i BPD (mmHg), ChSS w stanie spoczynku i test Stange. Wszystkie dane uzyskane w badaniu zostały przetworzone zgodnie z procedurami opisowych i porównawczych metod statystycznych. Z obszaru statystyki opisowej zdefiniowano następujące parametry: reprezentatywne parametry centralne i dyspersyjne: średnia arytmetyczna -; odchylenie standardowe -; pomiar początkowy i końcowy. Przeprowadzono niesparowany test, zastosowany w statystyce porównawczej, w celu porównania średnich arytmetycznych dwóch niezależnych zestawów danych (grupy eksperymentalne i kontrolne). Analizę statystyczną przeprowadzono stosując oprogramowanie statystyczne SPSS. WYNIKI: Podczas nauki, a zwłaszcza podczas egzaminu, uczniowie doświadczają silnego

* Pereiaslav-Khmelnytsky i Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University, Faculty of Physical Education, Ukraine, e-mail: chuprunn@ukr.net

** Pereiaslav-Khmelnytsky i Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Ukraine.

stresu psycho-emocjonalnego, a stan fizyczny pogarsza się. Zastosowanie aerobiku tanecznego ma pozytywny wpływ na stan psychofizyczny studentek i optymalizację ich aktywności fizycznej. WNIOSKI: Analiza porównawcza danych potwierdziła skuteczność narzędzi do aerobiku tanecznego nie tylko przy braku negatywnych zmian podczas sesji egzaminacyjnej, ale także poprawie stanu psychofizycznego (stan zdrowia metodą WAM w KG – 3,8 punktu, EG1 – 4,3 punktu, EG2 – 4,5 punktu, EG3 – 4,8 punktu) i poziom zdrowia somatycznego uczniów (w KG $0,23 \pm 0,04$ punktu, EG1 $8,78 \pm 0,50$ punktów, EG2 $8,77 \pm 0,61$ punktu, EG3 $11,65 \pm 0,55$ punktów)

Słowa kluczowe: aktywność fizyczna, aerobik taneczny, studentki, stan psychofizyczny.

Abstract

PURPOSE: to test the effectiveness of dance aerobics to optimize the motor activity and the psychophysical state of female students. **METHODS:** medical and biological: body weight (kg), BPM and BPD(mmHg), ChSS in a state of rest and the Stange test. All the data obtained by the study were processed by the procedures of descriptive and comparative statistical methods. From the area of the descriptive statistics the following parameters were defined: representative central and dispersive parameters: arithmetic average –; standard deviation –; initial and final measuring. Unpaired test, applied in comparative statistics, was performed in order to compare the arithmetic means of two independent data sets (experimental and control groups). Statistical analysis was performed by applying SPSS statistical software. **RESULTS:** During the studying, and especially the examination time, students experience strong psycho-emotional stress and the physical state becomes worse. The use of dance aerobics has a positive influence on the psychophysical state of female students and the optimization of their physical activity. **CONCLUSIONS:** Comparative analysis of data confirmed the effectiveness of dance aerobics tools not only in the absence of negative changes during the examination session, but also improvement of the psychophysical state (state of health by the method of WAM in KG – 3,8 points, EG1 – 4,3 points, EG2 – 4,5 points, EG3 – 4.8 points) and the level of somatic health of students (in KG 0.23 ± 0.04 points, EG1 8.78 ± 0.50 points, EG2 8.77 ± 0.61 points, EG3 $11,65 \pm 0.55$ points)

Keywords: physical activity, dance aerobics, female students, psychophysical state.

Introduction

Nowadays, there is a negative dynamics of motor activity among the Ukrainian population. The lack of motor activity in modern society is considered one of the main problems of the nation [Pedišić, Jurakić, Rakovac, Hodak, & Dizdar [15]. The lack of motor activity leads to deterioration of the health state, increased risk of cardiovascular and other diseases, and decreased physical activity Dutchak [2]; Kohl, Murray [3].

Unfortunately, most students do not realize that physical education is a powerful factor in improving their health, the right way which can bring many useful things in one's life, and also fix disturbed functions caused by a sedentary lifestyle up Ksenofontova [4]; Sokolova [17].

One of the most popular and effective types of physical activity among female students is dance aerobics Ossonloo, Zafari, & Najjar [13], Gao, Lee, & Harrison [7]; Gao [8] dance aerobics attracts female students with its accessibility, variety

of directions, emotionality, you can choose physical activity depending on the and level of physical strength. The popularity of aerobics is attributed to the fact that this type of physical activity corresponds to the concepts of gender identity, is compatible with the concepts of femininity, the image of the female body and figure, and is due to the nature of the female body Mohd, Muhammad [11]; Martynova [10]; Pyatnitskaya [16].

Talking about the specifics of the educational process in a higher education institution and the interest of students in choosing a motor activity, we assume that dance aerobics classes will improve the psychophysical state of students and their quality of life.

Material and methods

The research was conducted on the basis of Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University named after Hryhorii Skovoroda. Students of the I–II courses, a total of 60 people, have taken part in the experiment of the Pedagogical Faculty. All students were divided into control (KG) and 3 experimental groups (EG1, EG2, EG3), each with 15 students.

All students agreed to participate in the experiment. The following research methods were used to solve the questions: analysis of scientific and methodological literature; questionnaire; pedagogical observation; pedagogical experiment; testing by WAM technique—well-being, activity, mood. Methods for determining the functional state of the cardiopulmonary system - heart rate and heart rate indexes (ChSS) in a state of rest and the Stange test and resting blood pressure-BPM and BPD (mmHg). The functional state of the respiratory system was determined by Shawn's breakdown and lung capacity (LU); estimation of the level of somatic health by the method of Apanasenko [1], including body mass index, vital index, strength index, Robinson's index, and determination of the recovery time of heart rate after 20 squats; methods of mathematical statistics.

Results

The development of experimental methodological approaches to the use of dance aerobics in the classroom for physical education of students is based on the following provisions.

The inclusion of dance aerobics in the process of physical education complies with the curriculum for higher educational institutions of Ukraine of III–IV accreditation levels and the “Regulations on the organization of physical education and mass sports in universities” and takes into account the interests and preferences of students.

The process of practical implementation of aerobics in the physical education program provides for the unity of educational, recreational and educational tasks and compliance with such general didactic principles as the principles of consciousness and activity, visibility, accessibility, individualization, systematic, gradual and consistent, the implementation of which contributes to the efficiency of the process physical education.

The number of training hours for dance aerobics was 64 hours. All training hours for dance aerobics were split up within 4 modules. The task of the first module (8 classes) was to improve the general physical shape of students and mastering the basic skills of aerobics, the second module (8 classes)—further general physical training of students, fixing the learned elements of aerobics and mastering new elements.

Within the third (8 classes) and fourth (8 classes) modules, in addition to solving the tasks of the first two modules, in order to ensure the strength orientation of the classes, the use of body bibs (weight 0.3 kg), dumbbells (1 kg) was assumed for the harmonious development of all muscles of the body and expanders.

In constructing each practical aerobic dance class, organizational and methodological requirements, traditional for this type of physical exercise, are applied. The classes consisted of the following structural parts: the preparatory part (warm-up and stretching) (7–10 minutes), the main part – exercises for improving the cardiovascular system (aerobic unit) (30–45 minutes) and the power unit (10–15 minutes), the final part, including exercises to restore and increase flexibility (2–5 minutes). To confirm the effectiveness of dance aerobics classes, a re-study of the physical and psychological state of the students of the control and experimental groups was conducted during the examination session. The results of the study of indicators of the physical condition of students during the examination period are shown in Table 1.

According to the the table, the physical condition of the students of the control group has changed significantly: heart rate from the rate of 82.5 bp/min has increased to 93.03 BPM; AT – from 120/70 to 130/90 mm Hg, the weight of the body decreased from 60 to 58 kg, the test score of Shtange has not changed significantly.

At the same time, in the experimental groups, the physical indicators practically changed, compared with those values that we recorded during the exam period, and some (the Stange test, heart rate) even improved. Moreover, the most pronounced positive changes were noted in the EG3 group. Dynamics of indicators of the psycho-emotional state of female students in the exam period after the experiment is shown in Table 2.

The analysis of the self-control diaries and the results of the research according to the WAM methodology show that the psychoemotional status of the female students in the control group during the examination period changed in a negative direction. Namely, majority of the students had worse sleep, appetite, and general well-being, decreased activity and mood.

In the experimental group of female students, the indicators of psycho-emotional state during the examination period did not change compared with those of the examperiod. At the same time, the psycho-emotional state of the students of the EG3 group was better compared to other experimental groups. A comparative analysis of the indicators of well-being, activity, and mood of female students of the studied groups in the exam period is shown in Figures 1–3.

According to the tables, it is clear that the use of dance aerobics had a positive effect on the psycho-emotional state of female students during the examination session, which proves the literature data on the effectiveness of physical activity in relieving emotional stress.

The results of the discovering of the level of somatic health after the experiment are shown in table 3. According to Table 3, the indicators of the somatic health of female students in the control group deteriorated when compared with the examperiod in almost all the components included in the rapid method of Apanasenko, 2010. Yes, they have deteriorated Robinson index (from below-average to low), life index and increased recovery time of the heart rate after exercise (from below-average to low). The general level of health of female students of the KG group during the examination period was low.

At the same time, the students of the experimental groups EG1 and EG2 did not experience a decrease in somatic health. The overall level of health in the EG1 and EG2 groups after the experiment was assessed as below average.

In the experimental group EG3, normalization of some components of somatic health was determined: vital index, Robinson index, recovery time after exercise. Indicators of mass-growth and power index did not change. The overall level of the somatic health of female students of the EG3 group after the experiment was average, that is, increased when compared to baseline data.

Discussion

Research has shown that the psycho-emotional state of the students of all the groups studied at the state of the experimental stage was satisfactory. The physical condition of the students during this period was generally within the normal range, with the exception of the registered functional stress in the work of the cardiovascular system. According to the express method of assessing the level of physical health by Apanasenko [1], it was found below the average level of health of female students of all the studied groups, which confirms data on the general trend of decline in the level of health of students in Ukraine. In the process of analyzing the results of the pedagogical experiment, the data (Pantelic, Milanovic, Sporis, & Stojanovic-Tosic [14], Okura, Nakata, Ohkawara, Numao, Katayama, Matsuo, & Tanaka [12]) on the positive effect of dance aerobics on the functional abilities of a person were confirmed; cardiovascular system (Mohd et

al. [11]); body's composition (Gasti & Hiremath [5], Marandi, Abadi, Esfarjani, Mojtahedi, & Ghasemi [9]); psycho-emotional condition (Hui, Chui, and Woo [6]).

Conclusions

The results of the questionnaire show that during the academic year, the psychophysical state of the students undergoes significant changes (in 70% of the respondents) and manifests itself in the form of psycho-emotional stress and deviations in the physical state of a different nature. The results of the study showed that the psycho-emotional state of the students was satisfactory (state of health by the WAM method in the KG – 4,8 points, EG1 – 4,5 points, EG2 – 4,6 points, EG3 – 4,4 points), physical condition is fine, with the exception of the registered functional tension in the cardiovascular system, the level of somatic health is lower than the average (in KG $6,48 \pm 0,73$ points, EG1 is $6,43 \pm 0,78$ points, EG2 $6,45 \pm 0,79$ points, EG3 $6,54 \pm 0,81$ points). Comparative analysis of data confirmed the effectiveness of dance aerobics tools not only in the absence of negative changes during the examination session, but also improvement of the psychophysical state (state of health by the WAM method in KG – 3,8 points, EG1 – 4,3 points, EG2 - 4,5 points, EG3 – 4.8 points) and the level of somatic health of students (in KG $0,23 \pm 0,04$ points, EG1 $8,78 \pm 0,50$ points, EG2 $8,77 \pm 0,61$ points, EG3 $11,65 \pm 0,55$ points).

Tables and figures

Table 1. Indicators of the physical condition of the campus of female students in the exam period

Group	$\bar{x} \pm m$	σ	v	t	p
Sample Stange, p					
KG	$38,25 \pm 2,19$	9,82	17,57	—	—
EG1	$45,25 \pm 2,40^*$	9,95	17,85	1,50	0,030
EG 2	$46,15 \pm 2,05^*$	9,30	16,48	1,68	0,020
EG 3	$52,50 \pm 2,51^{**}$	9,86	19,46	6,28	0,001
Body weight, kg					
KG	$58,42 \pm 1,90$	8,50	15,29	—	—
EG1	$60,15 \pm 1,88$	8,63	15,34	0,75	0,130
EG2	$63,47 \pm 1,92$	8,48	15,13	0,84	0,21
EG3	$63,05 \pm 2,01$	8,91	15,50	0,80	0,220

Table 1. Indicators of the physical condition of the campus... (cont.)

Group	$\bar{x} \pm m$	σ	v	t	p
Blood pressure, mm Hg					
KG	130,90 ± 2,05	9,19	8,07	—	—
EG1	120,70 ± 1,55*	6,93	5,99	1,65	0,557
EG2	122,15 ± 2,00*	9,15	7,92	1,55	0,520
EG3	115,82 ± 1,95**	8,48	7,05	3,48	0,501
Blood pressure, mm Hg					
KG	80,05 ± 1,17	5,22	7,58	—	—
EG1	73,70 ± 1,18*	5,28	7,49	1,55	0,03
EG2	75,03 ± 1,15*	5,15	7,30	1,50	0,03
EG3	70,05 ± 1,20**	4,95	7,00	4,65	0,001
Heart rate at rest, BPM					
KG	93,03 ± 2,08	9,31	11,86	—	—
EG1	75,15 ± 2,00*	9,01	10,17	1,71	0,01
EG2	74,19 ± 1,95*	8,75	8,75	1,50	0,03
EG3	68,01 ± 1,80**	8,50	8,50	4,49	0,001

Note. Significance of Differences – * $p < 0,05$, ** - $p < 0,005$

Table 2. Indicators of psycho-emotional state of female students during the examination period

№	Indices	Kg	EG1	EG2	EG3
1.	Appetite (% of students)	Fine 30%	Fine 70%	Fine 95%	Fine 100%
2.	Sleep (% of students)	Fine 10%	Fine 65%	Fine 90%	Fine 100%
3.	General state (points)	Negative 3,8 6	Positive 4,3 6	Positive 4,5 6	Positive 4,8 6
4.	Activity (points)	Negative 3,9 6	Positive 4,3 6	Positive 4,5 6	Positive 4,9 6
5.	Mood (points)	Negative 3,6 6	Positive 5,0 6	Positive 5,5 6	Positive 5,8 6

Table 3. The level of somatic health of female students during the examination period ($\bar{x} \pm m$, n = 15, n1 = 15, n2 = 15, n3 = 15)

№	Indices	Groups			
		KG	EG1	EG2	EG3
1	Body weight (g/cm)	346,51±6,24	346,94±6,96	347,31±7,17	348,09±7,33
	Growth Points	0,76±0,41	0,78±0,5	0,77±0,49	0,77±0,49
2	Lung capacity (ml/kg)	47,15±2,05	54,15±1,95	54,85±2,01	56,95±2,13
	Body weight Points	2,21±0,39	4,22±0,41	4,23±0,41	4,22±0,41
3	BPM x AP. 100	116,05±3,15	91,28±3,23	90,28±3,10	78,89±3,30
	Points	0,29±0,12	2,74±0,36	2,63±0,35	3,63±0,35
4	Recovery time BPM after 20 squats for 30 s	3,30±0,13	2,29±0,10	2,50±0,11	1,42±0,11
	Points	0,92±0,31	1,22±0,37	1,21±0,34	3,22±0,33
5	Wrist dynamometry (%)	42,85±1,30	43,17±1,45	43,28±1,33	43,95±1,41
	Body weight Points	0,92±0,15	0,91±0,17	0,91±0,18	0,95±0,17
General health assessment (Score) Level		0,23±0,04 Low	8,78±0,50 Below the average	8,77±0,61 Below the average	11,65±0,55 Average

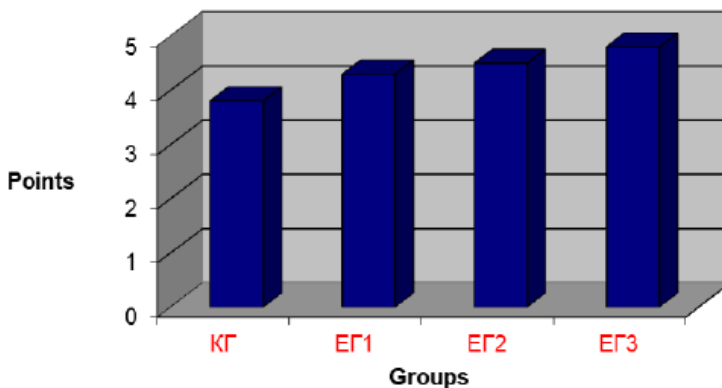

Figure 1. Comparative characteristics of indicators of the state of health of female students by the method of WAM during the examination period

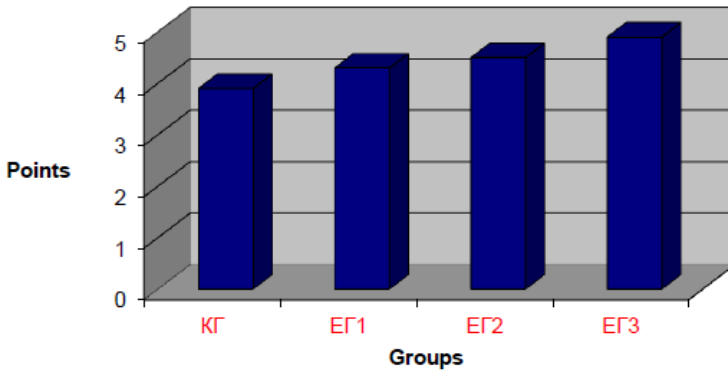

Figure 2. Comparative characteristics of indicators of the activity of female students by the method of WAM during the examination period

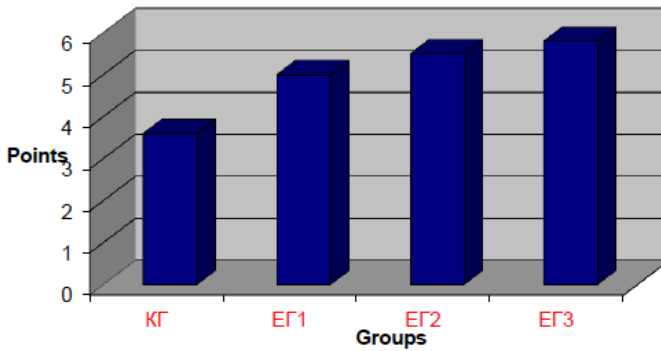

Figure 3. Comparative characteristics of indicators of the mood of students by the method of WAM during the examination period

Acknowledgments

The work has been fulfilled within the frames of applied scientific research «Theoretical methodological basis of formation sports style of growing up generations' life in Ukraine» (state registration number 0104U003129).

Conflict of interest: Authors state no conflict of interest.

Statement of Disclosure: research is not funded.

References

- [1] Apanasenko G.L. (2015): *Individual health: in search of essence and quantification*. Environmental Health, No. 3, 8–12.

- [2] Dutchak M. (2015): *Paradigm of improving motor activity: theoretical substantiation and practical application*. Theory and Methods of Physical Education and Sport, 1, 44–52.
- [3] Gao Z., Lee A.M., & Harrison L. jr. (2008): *Understanding students' motivation in sport and physical education: From the expectancy-value model and self-efficacy theory perspectives*. Quest, 60, 236–254.
- [4] Gao Z. (2009): *Students' Motivation, Engagement, Satisfaction, and Cardio-respiratory Fitness in Physical Education*. Journal of Applied Sport Psychology, 21, 102–115. <http://doi.org/10.1080/10413200802582789>.
- [5] Gasti A.M. & Hiremath R.M. (2012): *Effect of callisthenic, aerobic dance and combination of callisthenic and aerobic dance on body composition of adolescents*. Asian Journal of Research in Social Science & Humanities, 2 (12), 37–46.
- [6] Hui E., Chui B.T.K. and Woo J. (2009): *Effects of dance on physical and psychological well-being in older persons*. Archives of Gerontology and Geriatrics, 49, 45–50.
- [7] Kohl H.W., Murray T.D. (2012): *Foundations of Physical Activity and Public Health-Champaing*: Human Kinetics.
- [8] Ksenofontova E. (2009): *Impact of fitness classes on students. Health Healthy lifestyle*: BSU.
- [9] Marandi S.M., Abadi N.G.B., Esfarjani F., Mojtahedi H., & Ghasemi G. (2012): *Effects of intensity of aerobics on body composition and blood lipid profile in obese/overweight females*. International Journal of Preventive Medicine, 4 (1), 118–125.
- [10] Martynova N.P. (2014): *New types of aerobics as a means of developing motor qualities of female students of higher educational institutions*. Slobozhansky scientific sports journal, 1 (39), 62–65.
- [11] Mohd Faridz Ahmad, Muhammad Amir Asyraf Rosli (2015): *Effects of Aerobic Dance on Cardiovascular Level and Body Weight among Women*. International Science Index, Sport and Exercise Sciences, 9 (12), 874–882.
- [12] Okura T., Nakata Y., Ohkawara K., Numao S., Katayama Y., Matsuo T., & Tanaka K. (2007): *Effects of aerobic exercise on metabolic syndrome improvement in response to weight reduction*. Obesity, 15 (10), 2478–2484.
- [13] Ossanloo P., Zafari A., & Najar P. (2012): *The effect of combined training (Aerobic dance, step exercise and resistance training) on body composition in sedentary females*. Annals of Biological Research, 3 (7), 3667–3670.
- [14] Pantelic S., Milanovic Z., Sporis G., & Stojanovic-Tosic J. (2013): *Effects of a Twelve-Week Aerobic Dance Exercises on Body Compositions Parameters in Young Women*. Int. J. Morphol., 31 (4), 1243–1250.
- [15] Pedišić T., Jurakić D., Rakovac M., Hodak D., & Dizdar D. (2011): *Reliability of the Croatian long version of the international physical activity questionnaire*. Kinesiology, 43 (2), 185–191.

-
- [16] Pyatnitskaya D.V. (2015): *The study of the level of physical fitness of female students of junior high schools of higher educational institutions by means of aerobics*. Topical issues of the theory and practice of psychological and pedagogical training of specialists in the conditions of modern educational space, 1, 112–116.
- [17] Sokolova A.V. (2010): *The use of metered exercise in improving the physical health and functional status of the cardio-respiratory system of the body of students aged 18–19 years*. Pedagogy, psychology and biomedical problems of physical education and sport, 3, 86–88.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autorzy deklarują brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Optimization of movement activity and the mental state of students by dance aerobics*.

Finansowanie

Autorzy nie otrzymali żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Optimization of movement activity and the mental state of students by dance aerobics*.

Declaration of Conflicting Interests

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Optimization of movement activity and the mental state of students by dance aerobics*.

Funding

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Optimization of movement activity and the mental state of students by dance aerobics*.

Jan ŠÍMA*

<https://orcid.org/0000-0003-4921-1979>

Jan PROCHÁZKA**

<https://orcid.org/0000-0002-2370-8795>

Analysis of the Polish Highest Football League Competition System

Jak cytować [how to cite]: Šíma J., Procházka J. (2020): *Analysis of the Polish Highest Football League Competition System*. Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe, 3, 1, 133–143.

Analiza systemu rozgrywek w najwyższej polskiej lidze piłkarskiej

Streszczenie

Artykuł koncentruje się na analizie systemu rozgrywek w najwyższej polskiej lidze piłkarskiej, w szczególności części mistrzowskiej, wprowadzonej w sezonie 2013/2014 po głównej części rywalizacji i zmodyfikowanej w sezonie 2017/2018. Bada on zmiany w klasyfikacji po regularnej części sezonu, zarówno w grupie grającej o mistrzostwo, jak i w grupie spadkowej. Symuluje hipotetyczną sytuację braku zmiany systemu rozgrywek w sezonach 2017/2018 i 2018/2019 oraz sytuację, w której obecny system byłby wykorzystany od sezonu 2013/2014. W obu przypadkach wyniki nie wykazują dużej zmienności, a co za tym idzie, podważają potrzebę modyfikacji z 2017 roku.

W dłuższej perspektywie można zaobserwować tendencję do większej zmienności wyników w części mistrzowskiej niż w grupie spadkowej. Nie ma jednak większych zmian w odniesieniu do dwóch ostatnich pozycji oznaczających spadek. W sześciu analizowanych sezonach wyniki różniły

* PhDr., Ph.D., Charles University, Faculty of Physical Education and Sport, Czech Republic, e-mail: sima.jan@gmail.com

** Mgr., Charles University, Faculty of Physical Education and Sport, Czech Republic, e-mail: jan-prochazka@gmx.com

się jedynie w sezonach 2015/2016 i 2016/2017, kiedy w obu przypadkach tylko jedna drużyna zmieniła swoją pozycję spadkową. Pozycja zespołów grup mistrzowskich zmienia się w mniejszym stopniu, pomimo że tylko w dwóch z sześciu analizowanych sezonów zwycięzca sezonu regularnego zachował swoją pozycję i został końcowym mistrzem.

Słowa kluczowe: piłka nożna, format konkurencji, równowaga konkurencyjna, play-off, symulacja.

Abstract

The paper is focused on analysing the competition system of the highest Polish football league, in particular the championship part after the main competition, introduced in the season 2013/2014 and modified in the season 2017/2018. It is a study of the changes in the rankings after the regular part of the season, both in the group playing for the title and in the relegation group. It simulates a hypothetical situation as if the system had not been changed for the 2017/2018 and 2018/2019 seasons and the situation as if the current system had been played since the 2013/2014 season. In both cases, the results do not show huge variations, which so far challenges the needs for the 2017 modifications.

In the long term, we can see a trend of higher variation of standings in the championship part after the main competition rather than in the relegation group. However, there are no major variations regarding the last two positions meaning relegation. In the six analysed seasons, the standings varied only in the seasons 2015/2016 and 2016/2017 – when only one team moved regarding the relegation positions in both cases. The standing of the championship group teams varies much less; although only in two out of six analysed seasons, the regular season winning team have kept their positions and became the final champions.

Keywords: football, competition format, competitive balance, play-off, simulation.

This work was supported by the scientific branch development program PROGRESS [Q19] at the Charles University in Prague.

Introduction

Collective sports make use of league competitions. For professional sports, these can be of two types – “closed leagues” and “open leagues” [7]. Closed leagues are typical for North American competitions and their main characteristics is that entering or leaving them for sport-related reasons is not possible. As a result, clubs have to cooperate closely. They make agreements about transfer politics, salary cap levels, revenue sharing methods and other means for preserving financial stability of the participating clubs and the resulting competition balance [13].

Open leagues are typical for Europe and their main characteristic is that it is possible to be relegated from or advanced to a higher league. This system is the main tool to maintain a competition balance of such system. The weakest clubs are relegated and replaced by the best teams from lower-level leagues. There is no typical strategy of mutual support between teams [1].

In European football, the winner and the relegated teams of a league are decided during the season. The way of competing is called competition format and each country elects it by itself. The prevailing form of these competitions is the so-called double round-robin system, when each team plays each team twice – once at home and once as a visitor [9]. This includes the five most important European leagues – English Premier League, Spanish La Liga, German Bundesliga, Italian Serie A and French Ligue 1. After playing all matches, the league champion, the teams promoted to European cups and the relegated teams are decided. This competition system can be considered as fair, seen from the sports point of view.

Recently, we can see an increase of “play-offs”. After the main competition, usually played in the double round-robin system, the teams divide into several groups and continue in smaller competitions. The league organisers mainly expect higher attractiveness of the competition. The teams play more crucial matches, which increases their quality and competitive skills. The after-main competition phases have also an economic effect, generating higher incomes from media rights, tickets, food and merchandising [8].

As for the 2018/2019 season, six countries have made changes to the format of their domestic top-tier competition. The top divisions in Austria and the Czech Republic have changed from a traditional system to a season divided into two parts, with clubs being split into two groups after the main competition [10].

Polish Ekstraklasa league have used the after-main competition part since the 2013/2014 season. They inspired other countries to adopt a similar system. For instance, the Czech Republic, introduced such a system from the 2018/2019 season. Polish experiences can become very useful for the development and the prediction regarding the Czech highest league.

The goal of this research is to identify the influence of the after-main competition introduction on the final results of the Polish Ekstraklasa in 6 seasons (from 2013/2014 till 2018/2019).

Material and Methods of Research

The used data contain the results of the competition after the main competition and the final results, all taken from the website ekstraklasa.org. Comparative analysis has been used, in particular concerning the comparison of the results after the main competition and the final results. Also two model situations have been compared mutually. The first one assumes further existence of the first phase model in the seasons 2017/2018 and 2018/2019. The second one models the situation that there was only the second model (after 2017) system from the beginning (season 2013/2014). The results are compared. Mainly the modifications of the positions have been followed and analysed. As crucial modifications, shifts

of positions of different teams at the highest positions were concerned, because these mean the acquisition of the championship and the participation at the European competitions; also the positions at the bottom of the table, meaning relegation, have been considered of highest interest for this study.

Ekstraklasa

Polish highest league has been played since 1927 [3]. Excluding the 1946/1947 season, the double round-robin home-away system was used until 2013. The team that reached the highest number of points became the league champion.

Since the 2013/14 season, Ekstraklasa has used a modified system: After the main competition, based on the double round-robin system with 30 matches played by each team, teams are divided into two groups of eight. The first (championship) group plays for the places in the UEFA Champions League and UEFA Europa League. The second (relegation) group plays for remaining and relegation.

Both groups use the round-robin system, each team playing each opponent only once. The four best teams of the group get the advantage of playing four matches at home and three matches away. Altogether, each team will have played 37 matches. The team with the highest final number of points becomes the league champion. The two teams with the lowest number of points are relegated.

Points were an important part of the after-main competition. It began with the points from the main competition, were halved and, if necessary, rounded upwards. Up to Kaliszuk, it was done to increase the attractiveness of the after-main competition and its importance [5].

This system gave advantage to the teams that were successful at the end of the season. Soon both teams and the Polish Football Association (PZPN) began to criticise it. That brought a modification of the system. Since the 2017/2018 season, the division into two groups has remained, but the halving of points from the main competition disappeared. The teams keep the whole amount of points gained during the main competition [5].

Results

The results are divided into two parts, first, the variation in the positions in the championship group, and then in the relegation group. The tables below show both the positions after the main competition and after the after-main competition have been finished. Table 1 shows the official standings at the end of each part of each season.

Table 2 shows a model situation as if there was no modification in the system in 2017 and the points were kept divided by two. Table 3 shows the situation as if there has been only the system not transferring all points since 2013. Model situations, thus not following the reality, are in grey.

Table 1. Championship group – Positioning of the teams after the main competition and the final one

Order of the teams after the main competition						
Position	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19
1.	Legia	Legia	Legia	Jagiellonia	Lech	Lechia
2.	Lech	Lech	Piast	Legia	Jagiellonia	Legia
3.	Ruch	Jagiellonia	Pogoń	Lech	Legia	Piast
4.	Pogoń	Śląsk	Zagłębie	Lechia	Płock	Cracovia
5.	Wisła	Wisła	Cracovia	Wisła	Górnik Z.	Zagłębie
6.	Zawisza	Górnik Z.	Lech	Pogoń	Korona	Jagiellonia
7.	Górnik Z.	Pogoń	Lechia	Termalica	Wisła	Pogoń
8.	Lechia	Lechia	Ruch	Korona	Zagłębie	Lech
Final standings after the whole season						
Position	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19
1.	Legia	Lech	Legia	Legia	Legia	Piast
2.	Lech	Legia	Piast	Jagiellonia	Jagiellonia	Legia
3.	Ruch	Jagiellonia	Zagłębie	Lech	Lech	Lechia
4.	Lechia	Śląsk	Cracovia	Lechia	Górnik Z.	Cracovia
5.	Wisła	Lechia	Lechia	Korona	Płock	Jagiellonia
6.	Górnik Z.	Wisła	Pogoń	Wisła	Wisła	Zagłębie
7.	Pogoń	Górnik Z.	Lech	Pogoń	Zagłębie	Pogoń
8.	Zawisza	Pogoń	Ruch	Termalica	Korona	Lech

Table 2. Championship group – Final standings in the case of dividing the main competition points by two (model 1)

Final standings						
Position	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19
1.	Legia	Lech	Legia	Legia	Legia	Piast
2.	Lech	Legia	Piast	Jagiellonia	Jagiellonia	Legia
3.	Ruch	Jagiellonia	Zagłębie	Lech	Górnik Z.	Lechia
4.	Lechia	Śląsk	Cracovia	Lechia	Płock	Jagiellonia
5.	Wisła	Lechia	Lechia	Korona	Wisła	Cracovia
6.	Górnik Z.	Wisła	Pogoń	Wisła	Lech	Pogoń
7.	Pogoń	Górnik Z.	Lech	Pogoń	Zagłębie	Lech
8.	Zawisza	Pogoń	Ruch	Termalica	Korona	Zagłębie

Table 3. Championship group – Final standings without dividing the main competition points (model 2)

Final standings						
Position	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19
1.	Legia	Lech	Legia	Legia	Legia	Piast
2.	Lech	Legia	Piast	Jagiellonia	Jagiellonia	Legia
3.	Ruch	Jagiellonia	Zagłębie	Lech	Lech	Lechia
4.	Wisła	Śląsk	Cracovia	Lechia	Górnik Z.	Cracovia
5.	Lechia	Lechia	Pogoń	Korona	Płock	Jagiellonia
6.	Górnik Z.	Wisła	Lechia	Wisła	Wisła	Zagłębie
7.	Pogoń	Górnik Z.	Lech	Pogoń	Zagłębie	Pogoń
8.	Zawisza	Pogoń	Ruch	Termalica	Korona	Lech

Table 1 makes it clear that in two of the six seasons, the main competition winner has kept the position and won the title. This took place in the seasons 2013/2014 and 2015/2016, in both cases for Legia Warszawa. In the 2014/2015 and 2016/2017 seasons, the title was won by the team that finished on the second place after the main competition (Lech Poznan and Jagiellonia Bialystok). The last two seasons (2017/2018 and 2018/2019) saw the title won by the teams that finished third after the main competition (Legia Warszawa and Piast Gliwice).

These variations are important, as the after-main competition decided about the champion in four out of six cases. There were no other important changes in the championship group standings. The first three teams can play in the UEFA competitions. Only once in the six seasons, one team got to such a position from a worse than third place after the main competition. This happened in the 2015/2016 season, when Zagłębie Lubin took profit of this competition part to move from the fourth position to the third one. At all other occasions, the first three teams after the main competition could successfully keep these UEFA places.

Table 2 models the results as if the model 1 (halving main competition points) was kept, in theory also for the 2017/2018 and 2018/2019 seasons (which did not happen, due to the pressure of the league teams).

Only one team profited from the 2017 changes: Lech Poznan, who completely failed in the championship group of the 2017/2018 season, earning only 5 points out of seven matches. In the case of model 1 (halving), the Poznan team would have fallen to the sixth position, losing the UEFA Europa League position. No other variations would take place.

Table 3 presents the standings in the case of having the model 2 (full transfer of the points from the main competition) from 2013, and not only from 2017, as pushed by the teams. We can see that no major variations in the standings would take place. This is definitely true for the three top positions: The champion would remain champion, the runner-up would stay second and the bronze team would

keep the third place. Only two slight variations would take place in the four recalculated seasons. In the 2013/2014 season, Wisła Krakow and Lechia Gdansk would switch positions, and Pogon Szczecin and Lechia Gdansk would do the same in the 2015/2016 season.

Table 4. Relegation group – Positioning of the teams after the main competition and the final one

Standings after the main competition						
Position	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19
9.	Cracovia	Korona	Podbeskidzie	Płock	Arka	Wisła
10.	Jagiellonia	Piast	Korona	Zagłębie	Cracovia	Korona
11.	Korona	Podbeskidzie	Wisła	Śląsk	Śląsk	Legnica
12.	Śląsk	Cracovia	Jagiellonia	Arka	Pogoń	Górnik Z.
13.	Piast	Łęczna	Śląsk	Cracovia	Piast	Śląsk
14.	Podbeskidzie	Ruch	Termalica	Ruch	Lechia	Płock
15.	Zagłębie	Bełchatów	Łęczna	Piast	Termalica	Arka
16.	Widzew Łódź	Zawisza	Górnik Z.	Łęczna	Sandecja	Sosnowiec
Final standings after the whole season						
Position	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19
9.	Śląsk	Cracovia	Wisła	Zagłębie	Cracovia	Wisła
10.	Podbeskidzie	Ruch	Śląsk	Piast	Śląsk	Korona
11.	Jagiellonia	Korona	Jagiellonia	Śląsk	Pogoń	Górnik Z.
12.	Piast	Piast	Korona	Płock	Arka	Śląsk
13.	Korona	Podbeskidzie	Termalica	Arka	Lechia	Arka
14.	Cracovia	Łęczna	Łęczna	Cracovia	Piast	Płock
15.	Widzew Łódź	Zawisza	Górnik Z.	Łęczna	Termalica	Legnica
16.	Zagłębie	Bełchatów	Podbeskidzie	Ruch	Sandecja	Sosnowiec

Table 5. Relegation group – Final standings in the case of dividing the main competition points by two (model 1)

Final standings						
Position	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19
9.	Śląsk	Cracovia	Wisła	Zagłębie	Śląsk	Górnik
10.	Podbeskidzie	Ruch	Śląsk	Piast	Cracovia	Śląsk
11.	Jagiellonia	Korona	Jagiellonia	Śląsk	Pogoń	Wisła
12.	Piast	Piast	Korona	Płock	Lechia	Arka
13.	Korona	Podbeskidzie	Termalica	Arka	Arka	Korona
14.	Cracovia	Łęczna	Łęczna	Cracovia	Piast	Płock
15.	Widzew Łódź	Zawisza	Górnik Z.	Łęczna	Termalica	Legnica
16.	Zagłębie	Bełchatów	Podbeskidzie	Ruch	Sandecja	Sosnowiec

Table 6. Relegation group – Final standings without dividing the main competition points (model 2)

Final standings						
Position	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19
9.	Śląsk	Cracovia	Wisła	Zagłębie	Cracovia	Wisła
10.	Jagiellonia	Korona	Śląsk	Płock	Śląsk	Korona
11.	Piast	Piast	Jagiellonia	Piast	Pogoń	Górnik Z.
12.	Podbeskidzie	Ruch	Korona	Śląsk	Arka	Śląsk
13.	Korona	Podbeskidzie	Termalica	Cracovia	Lechia	Arka
14.	Cracovia	Łęczna	Podbeskidzie	Arka	Piast	Płock
15.	Widzew Łódź	Zawisza	Łęczna	Ruch	Termalica	Legnica
16.	Zagłębie	Belchatów	Górnik Z.	Łęczna	Sandecja	Sosnowiec

Table 4 shows the standings after the main competition and the relegation group. In this group, the number of points is lower and the post-main competition part has more influence. Therefore, it is not surprising that more variations in standings take place in this group than the championship one.

The largest improvement took place for Piast Gliwice, who jumped in the 2016/2017 season from the 15th place (relegation) to the 10th place and “saved” themselves. On the contrary, the largest position worsening was for Podbeskidzie Bielsko-Biała in the season of 2015/2016, as they fell from the 9th place to the last 16th position and were relegated. It is interesting that this team was not on the 8th place, guaranteeing the championship group, only because of a worse goal difference.

Table 5 models the results for the case, if the points acquired during the main competition were halved (divided by two) for the whole studied period. Table 6 presents the ranking of the teams for the situation, if the main competition points were not halved for any of the analysed seasons and all acquired points were completely transferred into the after-main competition part. From the presented tables, it is clear that only one team would have suffered from the system with halving the points.

Discussion

The analysis shows interesting facts. The 2013–17 model saw the main competition points divided by two. This was modified from the 2017/18 season by transferring all the main competition points. The main argument was that the worse teams had received an unfair chance to catch up with the better teams in points [5]. The analysis has shown that if the points were not divided by two and the points were kept on the same level as after the main competition, no major

variations in the final standings would have occurred. In all of the studied six seasons, the first three teams finished always at the same positions.

The tables 1–3 show an interesting paradox. In the period of „dividing points“ (seasons 2013/2014, 2014/2015, 2015/2016 and 2016/2017), the champion was always at the first or second place after the main competition. Only in the seasons 2017/2018 and 2018/2019, when all the main competition points were transferred into the after-main competition groups (and the main competition was supposed to have more influence on the final standings), the league was paradoxically won by teams who were third after the main competition. We can say that the motivation for stopping with the halving of the main competition points was *de facto* denied (at least in the championship group).

We cannot say the same about the relegation group. Although, even here, the halving of points impacted only on one team: Podbeskidzie Bielsko-Biała. In four studied seasons of halving main competition points, it is the only team that was relegated because of this rule. If the model 2 was used after 2013, they would not have been relegated (see table 6). In all other cases, the same teams finished being relegated.

Also Table 5 shows that keeping model 1 for all studied seasons would see the same teams being relegated – so it is true also for the 2017/2018 and 2018/2019 seasons (model 2 in reality). We can say that no major changes have been brought by the system modification.

The introduction of the after-main competition in 2013 did not bring any crucial modifications in the positions after the main competition. The results of this research correspond also to those of Pawlowski and Nalbantis [8], who analysed the Austrian and the Swiss leagues in a similar way, as both of these leagues use an after-competition system. Moreover, this research can identify with their conclusions that the more games are played, the less uncertain is the championship race. When the final positions of the Ekstraklasa after the main competition changed, usually, the winning team was the favourite one at the beginning of the season. Certainly, we can say this about Legia Warszawa. Up to Transfer Market [11], this team had through the analysed period 2013–2019 always the highest market value. Many authors [2], [4], [6], [12] consider the market value of a team as a correct expression of its quality and of its chances of success in a competition. Legia Warszawa was therefore, according to these authors, the main favourite to win the league, although only the after-main competition part of the 2016/2017 and 2017/2018 seasons helped this team to win the championship title.

Conclusion

Introducing the after-main competition since the 2013/2014 season has brought seven more matches to the Polish Ekstraklasa. In some of the cases, these changed the final standings of the teams, as compared to the main competition results.

At first sight, major variations took place in the championship group, seeing four times out of six another team reaching the first place and the champions title. The only major modification was the move of Zagłębie Lubin from the fourth to the third position in the 2015/2016 season. No other remarkable modifications to the rankings occurred.

A higher number of variations in rankings took place in the relegation group. This can be explained by the fact that the total number of points earned by the participating teams during the main competition is lower. Moreover, these were halved in the seasons 2013/2014 till 2016/2017, increasing the odds for modifying the final rankings of the teams. This was the main reason for modifications that the teams and the Polish football association called for.

The competition system modifications did not bring major variations in the championship group, with or without its further adaptation since 2017. In this case, the arguments for modifying the system did not prove right.

The authors of this study propose a compromise solution, based on the analysis: halving the points earned during the main competition for the teams playing in the championship group and transferring all the main competition points earned by the teams playing in the relegation group.

References

- [1] Buzzacchi, L., Szymanski, S., &Valletti, T.M. (2010). Equality of opportunity and equality of outcome: open leagues, closed leagues and competitive balance. In *The comparative economics of sport* (pp. 174–197). Palgrave Macmillan, London. <http://dx.doi.org/10.1023/A:1027464421241>.
- [2] Forker, J. (2005). Discussion of ‘Accounting, Valuation and Duration of Football Player Contracts’, *Journal of Business Finance & Accounting*, 32 (3,4), 587–598. <http://dx.doi.org/10.1111/j.0306-686X.2005.00605.x>.
- [3] Goksiński, J. (2012). Klubowa historia polskiej piłki nożnej do 1939 r. Regiony, branże, frekwencja, 1.
- [4] Herm, S., Callsen-Bracker, H.M., &Kreis, H. (2014). When the crowd evaluates soccer players’ market values: Accuracy and evaluation attributes of an online community. *Sport Management Review*, 17 (4), 484–492. <http://dx.doi.org/0.1016/j.smr.2013.12.006>.
- [5] Kaliszuk, M. (2017) Lotto Ekstraklasa: Kolejna rewolucja w przepisach, koniec z dzieleniem punktów. *Onet*.
- [6] Majewski, S. (2016). Identification of factors determining market value of the most valuable football players. *Journal of Management and Business Administration*, 24 (3), 91–104. <http://dx.doi.org/10.7206/jmba.ce.2450-7814.177>.
- [7] Noll, R.G. (2003). The organization of sports leagues. *Oxford Review of Economic Policy*, 19 (4), 530–551. <http://dx.doi.org/10.1093/oxrep/19.4.530>.

-
- [8] Pawlowski, T., & Nalbantis, G. (2015). Competition format, championship uncertainty and stadium attendance in European football – a small league perspective. *Applied Economics*, 47 (38), 4128–4139. <http://dx.doi.org/10.1080/00036846.2015.1023949>.
- [9] Rasmussen, R.V., & Trick, M.A. (2008). Round robin scheduling – a survey. *European Journal of Operational Research*, 188 (3), 617–636. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ejor.2007.05.046>.
- [10] UEFA. (2019) The European Club Footballing Landscape. Club Licensing Benchmarking Report. Financial Year 2017.
- [11] Transfermarkt. (2019). Vereine – Ekstraklasa 2013–2019 [online] Retrieved from: <https://www.transfermarkt.de/jumplist/startseite/wettbewerb/PL1>.
- [12] Tunaru, R.S., & Viney, H.P. (2010). Valuations of soccer players from statistical performance data. *Journal of Quantitative Analysis in Sports*, 6 (2). <http://dx.doi.org/10.2202/1559-0410.1238>.
- [13] Vrooman, J. (2009). Theory of the perfect game: Competitive balance in monopoly sports leagues. *Review of Industrial Organization*, 34 (1), 5–44. <http://dx.doi.org/10.1007/s1151-009-9202-7>.
-

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autorzy deklarują brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Analysis of the Polish Highest Football League Competition System*.

Finansowanie

Autorzy nie otrzymali żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Analysis of the Polish Highest Football League Competition System*.

Declaration of Conflicting Interests

The authors declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Analysis of the Polish Highest Football League Competition System*.

Funding

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Analysis of the Polish Highest Football League Competition System*.

CZEŚĆ III
UWARUNKOWANIA ZDROWIA, POSTAWY
PROZDROWOTNE, JAKOŚĆ ŻYCIA

Robert GAJDA*

<http://orcid.org/0000-0001-7957-918X>

Poziom aktywności fizycznej a wybrane zwyczaje żywieniowe kobiet

Jak cytować [how to cite]: Gajda R. (2020): *Poziom aktywności fizycznej a wybrane zwyczaje żywieniowe kobiet*. Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe. 3, 1, 147–164.

Level of physical activity in comparison to selected eating habits of women

Abstract

The diet of women in Poland is often conditioned by abnormal dietary behaviours. One of the factors determining these behaviours is physical activity.

The aim of the study was to assess the relationship between the level of physical activity and selected dietary habits of women.

The study was conducted among 247 women aged 19–64. The study was carried out using the e-Badania portal, with a use of an online survey. The level of physical activity was assessed using the international IPAQ questionnaire (short version). Dietary habits were analysed using the QEB questionnaire. The Chi² test was used for statistical analysis of the test results.

The study showed that women with a high level of physical activity in relation to women with low or medium levels of physical activity statistically significantly more often consumed: 4 servings of vegetables during the day, wholemeal bread, oatmeal, a mix of butter and margarine, 5 and more glasses of water during the day and wine. At the same time, women with this kind of activity were less likely to put salt in their dishes and sugar in their drinks. The opposite relationship was demonstrated in the case of consumption: 2 servings of vegetables during the day, pasta, poultry and pork, lard and beer.

* dr inż., Katedra Żywności Człowieka, Wydział Biotechnologii i Nauk o Żywności, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu; e-mail: robert.gajda@upwr.edu.pl

The study showed that the level of physical activity was a statistically significant factor differentiating selected dietary habits of women.

Keywords: physical activity, diet, eating habits, women.

Streszczenie

Sposób żywienia kobiet w Polsce często uwarunkowany jest nieprawidłowymi zachowaniami żywieniowymi. Jednym z czynników determinujących zachowania żywieniowe jest aktywność fizyczna.

Celem badania była ocena zależności między poziomem aktywności fizycznej a wybranymi zwyczajami żywieniowymi kobiet.

Badanie zostało przeprowadzone wśród 247 kobiet w wieku 19–64 lata. Badanie wykonano z wykorzystaniem portalu e-Badania, z użyciem ankiety online. Poziom aktywności fizycznej oceniono używając międzynarodowego kwestionariusza IPAQ (wersja skrócona). Zwyczaje żywieniowe analizowano za pomocą kwestionariusza QEB. Do analizy statystycznej wyników badania użyto testu χ^2 .

W badaniu wykazano, że kobiety o wysokim poziomie aktywności fizycznej w relacji do kobiet o niskim lub średnim poziomie aktywności fizycznej statystycznie istotnie częściej spożywały: 4 porcje warzyw w ciągu dnia, pieczywo razowe, płatki owsiane, mix masła z margaryną, 5 i więcej szklanek wody w ciągu dnia oraz wino. Jednocześnie kobiety o takiej aktywności rzadziej dosalały potrawy i rzadziej słodziły napoje gorące. Odwrotną zależność wykazano w przypadku spożycia: 2 porcji warzyw w ciągu dnia, makaronu, drobiu i wieprzowiny, smalcu oraz piwa.

W badaniu wykazano, że poziom aktywność fizycznej był czynnikiem istotnie statystycznie różnicującym wybrane zwyczaje żywieniowe kobiet.

Słowa kluczowe: aktywność fizyczna, dieta, zwyczaje żywieniowe, kobiety.

Wstęp

Termin *zwyczaje żywieniowe* do literatury żywieniowej wprowadziła Margaret Mead, określając je jako zgodny z kulturą zestaw zachowań odnoszących się do żywienia manifestowany przez osoby indywidualne wychowane w danej kulturze (cyt. za [1]). Zwyczaje żywieniowe wpływają w bardzo istotny sposób na wybór, ilość, miejsce i sposób spożywania żywności [2]. Niestety wciąż zachowania żywieniowe, w tym zwyczaje żywieniowe kobiet w Polsce, cechują się wieloma nieprawidłowościami [3, 4]. Dotyczą one niewłaściwej struktury spożycia żywności i jej ilości oraz trybu żywienia i w konsekwencji mogą decydować o nieprawidłowej wartości odżywczej i energetycznej racji pokarmowej [4].

Główne błędy żywieniowe kobiet to: nieregularne spożywanie posiłków, w tym niespożywanie śniadania przed wyjściem z domu, i opuszczanie niektórych posiłków. Niewłaściwa jest także struktura racji pokarmowej. Stwierdza się zbyt małe spożycie owoców, produktów mlecznych, produktów zbożowych, w tym produktów zbożowych z pełnego przemiału, ryb, warzyw, w tym warzyw strączkowych suchych, a zbyt duże spożycie cukru i słodczy, żywności typu fast food, mięsa i jego przetworów, tłuszczów oraz soli [3].

Z błędami żywieniowymi kobiet wiążą się niedobory i/lub nadmiary żywieniowe prowadzące do naruszenia wartości odżywczej racji pokarmowej kobiet [3, 4]. Konsekwencją tego może być wzrost ryzyka zaburzeń zdrowotnych, m.in. otyłości lub niedowagi, chorób metabolicznych, anemii, chorób infekcyjnych, stopnia mineralizacji szkieletu czy przedwczesnej umieralności [3].

Zachowania żywieniowe ludzi są wynikiem współdziałania wielu czynników zwłaszcza ekonomicznych, indywidualnych i środowiskowych [2, 5]. Do czynników indywidualnych różnicujących zachowania żywieniowe człowieka zaliczymy między innymi aktywność fizyczną [6].

Wcześniejsze badania przekrojowe wskazywały na tendencję współwystępowania braku aktywności fizycznej z nieprawidłową dietą [7], ale w badaniach wskazywano również na brak zależności lub słabą zależność między aktywnością fizyczną a zachowaniami żywieniowymi [8, 9, 10]. Niektórzy badacze twierdzili, że aktywność fizyczna może służyć jako „zachowanie bramy” dla innych zachowań zdrowotnych np. związanych ze sposobem żywienia [11, 12, 13]. Istnieje wiele powodów, dla których aktywność fizyczna może służyć jako „zachowanie bramy” do poprawy sposobu żywienia [7]. Na przykład doświadczenie udanej i pozytywnej zmiany związanej ze wzrostem aktywności fizycznej może skutecznie motywować do zmiany diety [12] czy powodować wzrost świadomości związanej ze zdrowiem, a co za tym idzie świadomości związanej z dietą [14]. W kontekście tych wątpliwości zdefiniowano cel niniejszej pracy.

Cel pracy

Celem pracy była ocena zależności między poziomem aktywności fizycznej a wybranymi zwyczajami żywieniowymi kobiet.

Material i metody

Badanie zostało zrealizowane w okresie od marca do czerwca 2017 roku wśród kobiet w wieku 19–64 lat. Badaną populację stanowiło 247 kobiet, w tym 96 respondentek (38,8%) pochodziło z województwa świętokrzyskiego, a 151 (61,2%) z województwa dolnośląskiego. Szczegółową charakterystykę wybranych cech socjodemograficznych badanej populacji kobiet, z uwzględnieniem ich poziomów aktywności fizycznej przedstawiono w tabeli 1.

Badanie przeprowadzono z wykorzystaniem portalu e-Badania, z użyciem ankiety online. W celu promocji niniejszego badania wykorzystano portal społecznościowy Facebook. Dobór próby badawczej został dokonany metodą kuli śniegowej, czyli rekrutowaniu badanych przez znajomych z województwa świętokrzyskiego i dolnośląskiego na portalu Facebook. Kryterium włączenia do ba-

dań była płeć (kobiety), województwo zamieszkania (świętokrzyskie i dolnośląskie) oraz wiek (19–64 lata). W efekcie przeprowadzonego badania zebrano 314 ankiet, po uwzględnieniu kryteriów włączenia oraz poprawności wypełnionych ankiet, do badania zakwalifikowano 247 ankiet.

Tabela 1. Charakterystyka wybranych cech socjodemograficznych badanej populacji kobiet, z uwzględnieniem ich poziomów aktywności fizycznej [%]

Cechy socjodemograficzne	Ogółem [%]	Poziom aktywności fizycznej [%]	
		niski i umiarkowany (MET-min/tydz. ≤ 3000)	wysoki (MET-min/tydz. > 3000)
N	247	98	149
Wiek			
19–25 lat	32,4	29,6	34,2
26–35 lat	19,4	25,5	15,4
36–45 lat	23,1	25,5	21,4
46–55 lat	19,8	15,3	22,8
56–64 lata	5,3	4,1	6,2*
Wykształcenie			
Zasadnicze zawodowe	4,0	5,1	3,3
Średnie	39,3	41,8	37,6
Wyższe	56,7	53,1	59,1*
Miejsce zamieszkania			
Wieś	31,6	35,7	28,8
Miasto <100 tys. mieszkańców	30,4	30,6	30,2
Miasto >100 tys. mieszkańców	38,0	33,7	41,0
Region zamieszkania			
Świętokrzyski	38,8	48,9	51,1
Dolnośląski	61,2	33,7	66,3
Wykonywana praca zawodowa			
Emeryci lub renciści	6,1	7,1	5,4
Bezrobotni lub prowadzący dom	6,9	9,2	5,4
Pracujący dorywczo	6,9	9,2	5,4
Ze stałym zatrudnieniem	61,5	55,1	65,8
Studiujący	18,6	19,4	18,0**

* różnice statystycznie istotne przy $p \leq 0,05$ (test Chi²)

** różnice statystycznie istotne przy $p \leq 0,01$ (test Chi²)

Źródło: badanie własne.

Czynnikami limitującymi niniejsze badanie były: niewspółmiernie duży odsetek kobiet o wysokim (60,3%) i niewspółmiernie mały odsetek kobiet o niskim (4,5%) poziomie aktywności fizycznej, w kontekście do danych na temat aktywności fizycznej kobiet w Polsce [4, 15, 16].

Wykorzystana w badaniu ankieta online składała się z dwóch narzędzi badawczych. Pierwszym z nich był kwestionariusz do badania zachowań żywieniowych i opinii na temat żywności i żywienia QEB opracowany przez Zespół Behawioralnych Uwarunkowań Żywienia, Komitetu Nauki o Żywieniu Człowieka PAN. Drugim z nich był międzynarodowy kwestionariusz aktywności fizycznej IPAQ w wersji skróconej (*International Physical Activity Questionnaire*), umożliwiający zebranie informacji o różnych formach aktywności fizycznej respondentów w czasie ostatnich 7 dni. Zebrane dane o tygodniowej aktywności fizycznej przeliczono według ściśle określonego schematu (<http://www.ipaq.ki.se/>) na jednostki MET (*Metabolic Equivalent of Task*). Na podstawie aktywności fizycznej wyrażonej w jednostkach MET (MET-minutach/tydzień) wyróżniono osoby o: niskim (<600 MET-min/tydz.), średnim (600–3000 MET-min/tydz.) oraz wysokim poziomie aktywności fizycznej (>3000 MET-min/tydz.). Ze względu na niewielki odsetek kobiet o niskim poziomie aktywności fizycznej (4,5%), dokonano agregacji grupy o niskim i średnim poziomie aktywności fizycznej. W efekcie tego zabiegu w badaniu uwzględniono – pod względem aktywności fizycznej – dwie grupy kobiet, tj. kobiety o niskim i średnim poziomie aktywności fizycznej (≤ 3000 MET-min/tydz.) oraz kobiety o wysokim poziomie aktywności fizycznej (> 3000 MET-min/tydz.).

Statystyka

W ramach analizy statystycznej, do opisu struktury populacji wykorzystano liczebności i odsetki kobiet charakteryzujących się daną cechą. Porównania cech jakościowych, w tym ocenę różnic statystycznie istotnych, dokonano za pomocą testu χ^2 . Analizę statystyczną wykonano przy użyciu programu statystycznego STATISTICA 12.

Wyniki

Największy odsetek kobiet spożywało 2 lub 3 porcje, a nieco mniejszy odsetek 1 porcję warzyw i owoców w ciągu dnia. Spożycie 4 porcji tych produktów dotyczyło deklaracji kilkunastu procent kobiet, natomiast zaledwie kilka procent kobiet wskazywało na spożycie 5 i więcej porcji warzyw i owoców w ciągu dnia lub wręcz odwrotnie – całkowity brak spożycia tego typu produktów – tabela 2. Różnice statystycznie istotne – ze względu na poziom aktywności fizycznej –

wykazano jedynie w przypadku tych kobiet, które deklarowały spożycie 2 lub 4 porcji warzyw i owoców. 2 porcje warzyw i owoców było spożywane przez statystycznie istotnie większy odsetek kobiet o niskim i umiarkowanym niż wysokim poziomie aktywności fizycznej. Odwrotną zależność wykazano w przypadku spożycia przez kobiety 4 porcji warzyw i owoców w ciągu dnia.

O spożywaniu pieczywa informowało 93,5% badanych kobiet, a deklarowane spożycie różnych kasz i makaronów dotyczyło wszystkich respondentek – tabela 2. Wśród tych kobiet, które wskazywały na spożycie pieczywa, najwięcej – bo ponad połowa – informowała o spożywaniu pieczywa razowego i jednocześnie jedynie w tym przypadku wykazano, że statystycznie istotnie większy odsetek kobiet o wysokim niż niskim i umiarkowanym poziomie aktywności fizycznej spożywało tego typu pieczywo. Ponadto prawie $\frac{1}{3}$ kobiet informowała o spożywaniu pieczywa mieszanego (pszenno-żytniego), kilkanaście procent o spożywaniu pieczywa pszennego i zaledwie kilka procent o spożywaniu pieczywa chrupkiego.

Tabela 2. Zwyczaj spożywania wybranych produktów spożywczych przez kobiety, z uwzględnieniem ich poziomów aktywności fizycznej [%]

Produkty spożywcze	Odsetek kobiet spożywających dane produkty spożywcze	Zwyczaj spożywania wybranych produktów spożywczych wśród kobiet spożywających tego typu produkty		
		Ogółem	Poziom aktywności fizycznej	
			niski i umiarkowany (MET-min/tydz. ≤3000)	wysoki (MET-min/tydz. >3000)
Ilość porcji warzyw i owoców				
N	247	247	98	149
W ogóle ich nie jem	100,0	3,2	3,1	3,4
1 porcja		23,1	26,5	20,8
2 porcje		27,9	34,7	23,5**
3 porcje		27,1	23,4	29,5
4 porcje		13,4	9,2	16,1**
5 i więcej porcji		5,3	3,1	6,7
Rodzaj pieczywa				
N	231	231	92	139
Mieszane (pszenno-żytnie)	93,5	30,7	37,0	26,6
Pszenne		13,0	14,1	12,2
Razowe		52,8	46,7	56,8*
Chrupkie		3,5	2,2	4,4

Tabela 2. Zwyczaj spożywania wybranych produktów spożywczych przez kobiety... (cd.)

Rodzaj kasz i makaronów***				
<i>N</i>	247	247	98	149
Płatki owsiane	100,0	39,3	34,7	42,3*
Płatki kukurydziane		27,5	34,7	22,8
Kasza manna		2,8	2,0	3,4
Kasza jęczmienna		14,2	15,3	13,4
Kasza gryczana		24,7	26,5	23,4
Inne kasze, np. jagłana, orkiszowa		24,3	21,4	26,2
Makaron		52,2	54,1	51,0**
Rodzaj mleka				
<i>N</i>	247	247	98	149
Pełnotłuste	100,0	53,6	60,1	46,2*
O obniżonej zawartości tłuszczu		42,2	39,4	40,5
Bez tłuszczu		4,2	0,5	13,3**
Rodzaj mięsa***				
<i>N</i>	240	240	95	145
Drób	97,2	91,9	92,8	91,3**
Wieprzowina		49,0	53,1	46,3**
Wołowina		12,5	10,2	14,1
Dziczyzna		1,6	2,0	1,3
Cielęcina		1,2	1,0	1,4
Baranina, jagnięcina		0,0	0,0	0,0
Rodzaj tłuszczu do smażenia potraw				
<i>N</i>	231	231	93	138
Stosują różny tłuszcz	93,5	25,1	17,2	30,4
Olej lub oliwa		63,6	71,0	58,7
Margaryna		1,3	1,1	1,4
Masło		6,1	3,2	8,0
Smalec		3,9	7,5	1,5**
Rodzaj tłuszczu do smarowania pieczywa				
<i>N</i>	201	201	86	115
Stosują różny tłuszcz	81,4	6,0	4,7	7,0
Majonez		1,5	1,1	1,7
Margaryna		15,9	18,6	13,9
Masło		70,1	72,1	68,7*
Mix masła z margaryną		6,5	3,5	8,7*

Tabela 2. Zwyczaj spożywania wybranych produktów spożywczych przez kobiety... (cd.)

Ilość szklanek wody w ciągu doby				
<i>N</i>	240	240	92	148
1 szklanka	96,7	12,9	17,4	10,2
2 szklanki		13,8	17,4	11,5
3 szklanki		17,5	15,2	18,9
4 szklanki		17,5	18,2	16,9
5 szklanek		20,0	18,5	20,9**
6 szklanek i więcej		18,3	13,0	21,6**
Rodzaj alkoholi				
<i>N</i>	211	211	80	131
Piwo	85,4	36,5	37,5	35,9**
Wino		40,7	35,0	44,3*
Drinki		17,1	21,3	14,5
Mocne trunki		5,7	6,2	5,3

* różnice istotne statystycznie przy $p < 0,05$ (test χ^2)

** różnice istotne statystycznie przy $p < 0,01$ (test χ^2)

*** wartości nie sumują się do 100, gdyż respondentki miały możliwość wyboru dwóch odpowiedzi

Źródło: badanie własne.

Ponad połowa kobiet wskazywała na spożywanie makaronów i w przypadku tego typu produktu żywnościowego informacja o jego spożyciu statystycznie istotnie częściej dotyczyła kobiet o niskim i umiarkowanym niż wysokim poziomie aktywności fizycznej. Najwięcej, bo prawie $\frac{2}{5}$ badanych kobiet, deklarowało spożycie płatków owsianych i jednocześnie ponad $\frac{1}{4}$ kobiet informowało o spożyciu płatków kukurydzianych, a nieco mniej niż $\frac{1}{4}$ badanych wskazywało na spożycie kaszy gryczanej oraz innych kasz, np. jaglanej czy orkiszowej. Ponadto kilkanaście procent kobiet informowało o spożywaniu kaszy jęczmiennej, a kilka procent o spożywaniu kaszy manny. Jedynie w przypadku płatków owsianych wykazano, że istotnie statystycznie więcej kobiet o wysokim niż niskim i umiarkowanym poziomie aktywności fizycznej spożywało tego typu produkt żywnościowy – tabela 2.

Wszystkie badane kobiety deklarowały spożycie mleka. Ponad połowa tych kobiet deklarowała spożywanie mleka pełnotłustego i w tym przypadku istotnie statystycznie więcej kobiet o niskim i umiarkowanym niż wysokim poziomie aktywności fizycznej informowało o spożywaniu takiego typu mleka. Jednocześnie ponad $\frac{1}{5}$ respondentek deklarowała spożywanie mleka o obniżonej zawartości tłuszczu i w tym przypadku nie wykazano różnic statystycznie istotnych ze względu na poziom aktywności fizycznej. Zaledwie 4,2% kobiet informowało o spożywaniu mleka bez tłuszczu, ale w tej grupie kobiet poziom aktywności

fizycznej był czynnikiem istotnie statystycznie różnicującym spożycie mleka bez tłuszczu i częściej to spożycie dotyczyło kobiet o wysokim poziomie aktywności fizycznej – tabela 2.

Spożycie mięsa deklarowało 97,2% kobiet. Największy odsetek kobiet deklarowało spożycie drobiu (91,9%) oraz mięsa wieprzowego (49,0%). Spożycie tylko tych dwóch rodzajów mięs było statystycznie istotnie zróżnicowane ze względu na poziom aktywności fizycznej. Istotnie statystycznie większy odsetek kobiet o niskim i umiarkowanym niż wysokim poziomie aktywności fizycznej spożywało tego rodzaju mięsa. Ponadto co 6 respondentka deklarowała spożywanie mięsa wołowego, a kilka procent z nich mięsa cielęcego i dziczyzny. Natomiast żadna z badanych kobiet nie informowała o spożywaniu mięsa baraniego – tabela 2.

O stosowaniu tłuszczu do smażenia potraw poinformowało 93,5% badanych kobiet. Wśród tych kobiet, które deklarowały stosowanie tłuszczu do smażenia potraw, prawie $\frac{2}{3}$ stosowało oliwę, a $\frac{1}{4}$ stosowało różne tłuszcze. Zaledwie kilka procent kobiet informowało, że do smażenia potraw wykorzystuje masło, smalec lub margarynę. Jedynie w przypadku smalcu wykazano, że istotnie statystycznie więcej kobiet o małym lub umiarkowanym niż wysokim poziomie aktywności fizycznej stosuje tego rodzaju tłuszcz do smażenia potraw – tabela 2.

Smarowanie pieczywa określonym rodzajem tłuszczu dotyczyło – w opinii respondentek – 81,4% z nich. Największy odsetek respondentek informował o wykorzystaniu masła (70,1%) lub margaryny (15,9%) do smarowania pieczywa. Po kilka procent respondentek informowało, że do smarowania pieczywa wykorzystuje mix masła z margaryną, różne tłuszcze lub majonez. Masło było stosowane do smarowania pieczywa przez statystycznie istotnie większy odsetek kobiet o niskim i umiarkowanym niż wysokim poziomie aktywności fizycznej, a odwrotną zależność wykazano w przypadku stosowania mixu masła z margaryną. Inne tłuszcze do smarowania pieczywa nie były istotnie statystycznie zróżnicowane ze względu na poziom aktywności fizycznej – tabela 2.

Spożycie wody deklarowało 97,6% kobiet. Wśród tych kobiet wykazano, że po kilkanaście procent z nich wypija od 1 do 6 i więcej szklanek wody dziennie, przy czym największy odsetek kobiet deklarowało spożycie 5 lub 6 i więcej szklanek wody dziennie (odpowiednio: 20,0% i 18,3%). Spożycie takiej ilości porcji wody było statystycznie istotnie zróżnicowane ze względu na poziom aktywności fizycznej, przy czym wykazano, że spożycie 5 lub 6 i więcej szklanego wody dziennie istotnie statystycznie częściej dotyczyło kobiet o wysokim niż niskim lub umiarkowanym poziomie aktywności fizycznej – tabela 2.

Spożycie napojów alkoholowych deklarowało ponad $\frac{4}{5}$ kobiet. Najczęściej spożywanymi trunkami były wino (40,7%) oraz piwo (36,5%), przy czym w przypadku tych trunków wino było spożywane przez istotnie statystycznie większy odsetek kobiet o wysokim poziomie aktywności fizycznej, a piwo przez istotnie statystycznie większy odsetek kobiet o niskim i umiarkowanym poziomie

aktywności fizycznej. Ponadto kilkanaście procent kobiet (17,1%) deklaroowało spożywanie drinków, a kilka procent z nich (5,7%) mocnych trunków – tabela 2.

Ponad połowa kobiet deklaroowało, że nie dosala potraw i kanapek przy stole. Prawie $\frac{2}{5}$ z nich informowało o dosalaniu potraw i kanapek, ale tylko czasami. Niestety 8,9% kobiet dosala większość potraw i kanapek przy stole. Wykazano, że istotnie więcej kobiet o wysokim niż niskim i umiarkowanym poziomie aktywności fizycznej nie dosala potraw i kanapek przy stole – tabela 3.

W ujęciu deklaratywnym prawie połowa kobiet nie słodziła napojów gorących (herbaty, kawy, kakao lub podobnych napojów). Natomiast prawie $\frac{1}{3}$ kobiet informowało o słodzeniu jedną łyżeczką cukru lub miodu, a 18,6% kobiet dwiema lub więcej łyżeczkami cukru lub miodu. Zaledwie kilka procent kobiet (3,2%) używało słodzików do słodzenia napojów gorących. O niesłodzeniu napojów gorących informowało istotnie statystycznie więcej kobiet o wysokim niż niskim lub umiarkowanym poziomie aktywności fizycznej – tabela 3.

Tabela 3. Zwyczaj dosalania potraw i słodzenia napojów przez kobiety, z uwzględnieniem ich poziomów aktywności fizycznej [%]

Wyróżniki	Ogółem N=247	Poziom aktywności fizycznej	
		niski i umiarkowany (MET-min/tydz. ≤ 3000) N=98	wysoki (MET-min/tydz. > 3000) N=149
Zwyczaj dosalania potraw i kanapek przy stole			
Nie dosalam	52,6	52,0	53,0**
Dosalam, ale tylko czasami	38,5	39,8	37,6
Dosalam większość potraw i kanapek	8,9	8,2	9,4
Zwyczaj słodzenia napojów gorących (herbata, kawa, kakao, itp.)			
Nie słodzę	48,2	41,8	52,3**
Słodzę jedną łyżeczką cukru (miodu)	30,0	31,6	28,9
Słodzę dwiema lub więcej łyżeczkami cukru (miodu)	18,6	23,5	15,4
Używam słodzików	3,2	3,1	3,4

* różnice istotne statystycznie przy $p < 0,05$ (test Chi²)

** różnice istotne statystycznie przy $p < 0,01$ (test Chi²)

Źródło: badanie własne.

Dyskusja wyników

Z badań nad sposobem żywienia Polaków wynika, że spożycie warzyw i owoców jest wciąż niewystarczające [17]. Zbyt małe spożycie tego typu produktów żywnościowych może zwiększać ryzyko rozwoju wielu chorób, w tym szczególnie chorób metabolicznych [3], takich jak: choroby sercowo-naczyniowe, nadciśnienie tętnicze i udar mózgu, ale prawdopodobnie jest także przyczyną rozwoju nowotworów [18]. Dla zachowania zdrowia Światowa Organizacja Zdrowia rekomenduje spożywanie codziennie minimum 400 g warzyw i owoców. Z kolei zalecenia piramidy zdrowego żywienia i aktywności fizycznej z 2016 roku informują o konieczności spożywania 5–6 porcji warzyw w populacji zdrowych dorosłych Polaków [19]. Niestety w badaniu własnym wykazano, że spożycie 5 i więcej porcji warzyw i owoców dotyczyło zaledwie 5,3% kobiet, a prawie $\frac{4}{5}$ kobiet spożywało od 1 do 3 porcji warzyw i owoców w ciągu dnia. O niewystarczającym spożyciu warzyw i owoców w diecie kobiet w relacji do rekomendowanych zaleceń żywieniowych informowali też inni autorzy badań [20, 21]. W relacji do aktywności fizycznej wcześniejsze badania przekrojowe informowały o znaczącym związku między spożyciem warzyw, owoców i błonnika pokarmowego wraz ze wzrostem aktywności fizycznej wśród kobiet [22, 23, 24]. Tę zależność częściowo potwierdzono we własnym badaniu.

W piramidach żywieniowych popularyzujących zasady prawidłowego żywienia w różnych krajach, produkty zbożowe z reguły znajdują się u podstawy, co ma unaocznic ich szczególne znaczenie dla naszego zdrowia [25]. W badaniach epidemiologicznych stwierdzono, że spożycie pieczywa razowego (pełnoziarnistego) i grubych kasz przeciwdziała schorzeniom układu sercowo-naczyniowego, nowotworom, cukrzycy i otyłości [26]. Zalecenia piramidy zdrowego żywienia i aktywności fizycznej w Polsce z 2016 roku wskazują na konieczność spożycia 4–5 porcji produktów zbożowych w ciągu dnia [19]. Jak wykazują badania nad sposobem żywienia grup populacyjnych, spożycie produktów zbożowych, a w szczególności pieczywa w Polsce, podobnie jak w wielu innych krajach, w ostatnich dziesięcioleciach sukcesywnie maleje [25]. Ta tendencja dotyczy szczególnie kobiet [27]. Kobiety szczególnie ograniczają spożycie pieczywa, kasz i makaronów, głównie z reguły na obecność w tych produktach „tuczających” węglowodanów [4]. W tym wszystkim pocieszającym jest fakt, że rośnie spożycie pieczywa żytniego i razowego kosztem pieczywa pszennego [28]. W opublikowanych wynikach badań zauważa się większe spożycie pieczywa ciemnego i mieszanego wśród kobiet w stosunku do mężczyzn [29]. Podobnie w badaniu własnym wykazano, że w zwyczajowym sposobie żywienia kobiet nad pozostałymi rodzajami pieczywa dominuje pieczywo razowe i mieszane, ale dominacja taka dotyczy również płatków owsianych, kaszy gryczanej, jaglanej czy orkiszowej w stosunku do innych rodzajów kasz. W relacji do aktywności fizycznej badania Koehler i wsp. (2019) informowały o zwiększonym spożyciu produktów

zbożowych z pełnego ziarna wśród kobiet o najwyższym poziomie aktywności fizycznej [22]. W badaniu własnym kobiety o wysokim w relacji do kobiet o niskim lub umiarkowanym poziomie aktywności fizycznej cechowały się statystycznie istotnie większym spożyciem pieczywa razowego oraz płatków owsianych.

W opublikowanych badaniach Czarnocińskiej i wsp. w 2013 roku, zauważyć można niepokojące ograniczenia wśród dziewcząt i młodych kobiet w zakresie spożycia mleka i produktów mlecznych. Natomiast inne badania [30, 31] prowadzone na grupach kobiet o wysokiej aktywności fizycznej, wskazywały na wysoką częstość spożycia produktów bogatych w białka, w tym między innymi mleka, serów żółtych, twarogów czy jogurtów. W przypadku spożycia mleka, niektórzy autorzy badań zauważyli, że wraz ze spadkiem zawartości tłuszczu w mleku, spadał również odsetek osób je spożywających [32]. Ta tendencja zauważalna była również we własnym badaniu – największy odsetek kobiet (53,6%) spożywał mleko pełnotłuste, a zaledwie 4,2% kobiet mleko bez tłuszczu. Mleko i produkty mleczne są w zasadzie niezastąpionym pokarmowym źródłem wapnia oraz ważnym źródłem witaminy B2 i D. Codzienne spożywanie produktów mlecznych w ilości 2–3 porcji sprzyja zachowaniu zdrowia oraz redukuje ryzyko wielu chorób m.in. osteoporozy, otyłości, nadciśnienia tętniczego i cukrzycy [33].

Informacje o wysokim spożyciu mięsa i jego przetworów w poszczególnych posiłkach, zarówno wśród ogólnej populacji ludzi, jak również wśród kobiet, znaleźć można w Raporcie CBOS z 2014 roku [34] nt. zachowań żywieniowych Polaków oraz w piśmiennictwie [3, 4, 30]. Badania prowadzone na grupach kobiet o wysokiej aktywności fizycznej wskazywały na dużą ilość i wysoką częstość spożycia produktów bogatych w białka, w tym mięsa i wędlin [30]. Mięsem szczególnie preferowanym w żywieniu ogólnej populacji kobiet, jak również wśród kobiet o wysokiej aktywności fizycznej był drób oraz wieprzowina [30, 35]. Badanie własne także informowało o szczególnie preferowanym mięsie drobiowym i wieprzowym wśród kobiet o różnym poziomie aktywności fizycznej. Wysokie spożycie mięsa i wędlin wśród kobiet nie jest rekomendowane [4, 30]. Dowiedziono bowiem, że urozmaicona dieta, z małym udziałem produktów mięsnych, sprzyja zachowaniu zdrowia i jest najlepszym sposobem osiągnięcia wysokiej wartości odżywczej racji pokarmowej [36].

Cechą charakterystyczną większości racji pokarmowych kobiet był zdecydowanie za duży udział energii z tłuszczów [3]. Według najnowszych badań w ramach projektu WOBASZ z lat 2013–2014, średni udział energii z tłuszczu w diecie kobiet powyżej 20 lat wynosił 35,1% i był większy niż zalecany dla populacji polskiej, a wynoszący 20–35% [19]. Według ekspertów FAO/WHO, wyższe niż rekomendowane spożycie tłuszczu zwiększa ryzyko powstawania nadwagi i otyłości, a w konsekwencji rozwój przewlekłych chorób niezakaźnych, takich jak: cukrzyca typu 2, nadciśnienie tętnicze, miażdżycy i większość nowotworów [37]. W badaniu Czarnieckiej-Skubiny i Korzeniowskiej-Ginter z 2013 r., wykazano, że najczęściej stosowanymi tłuszczami do smażenia potraw były – w kolejności

malejącej – masło, olej rzepakowy, olej słonecznikowy i oliwa. Natomiast wśród kobiet najczęściej stosowanym tłuszczem do smażenia był olej rzepakowy [38]. W badaniu własnym wykazano, że był to olej lub oliwa oraz różne tłuszcze. Według literatury przedmiotu [30] i badania własnego, wśród kobiet o różnej aktywności fizycznej – najczęściej stosowanym tłuszczem do smarowania pieczywa było masło lub margaryna. W relacji do poziomu aktywności fizycznej wcześniejsze badania przekrojowe informowały o odwrotnej zależności między spożyciem tłuszczu a aktywnością fizyczną [39, 40, 41]. W badaniu własnym taką zależność statystycznie istotną wykazano w zakresie spożycia smalcu użytego do smażenia i masła stosowanego do smarowania pieczywa.

Normy żywienia dla populacji polskiej zalecają dla kobiet (niebędących w ciąży i nie karmiących) spożycie wody w ilości 2 litrów (8–10 szklanek) – uwzględniając poziom wystarczającego spożycia [19], przy czym należy zaznaczyć, że ilość ta odnosi się do wody pobranej z płynami oraz produktami spożywczymi. W badaniu własnym wykazano, że wypijanie 4 i więcej szklanek wody dziennie deklarowała ponad połowa badanych kobiet. Natomiast 5 i więcej szklanek wypijanej wody dziennie dotyczył istotnie statystycznie większego odsetka kobiet o wysokim niż niskim i umiarkowanym poziomie aktywności fizycznej. Suliga [20] wykazała, że aż 40% kobiet w wieku 30 lat i starszych spożywało zaledwie ok. 1 litra płynów dziennie. W badaniach Malczyk i wsp. [30] wykazano, że w opinii zaledwie 21% kobiet uprawiających fitness spożycie wody było wystarczające, tj. zgodnie w wytycznymi norm żywieniowych. Natomiast wyższe spożycie niż rekomendacje norm żywienia odnotowali Głodek i Gil [42] w badaniach na studentkach i to spożycie dotyczyło $\frac{4}{5}$ badanych. Cieszy fakt, że wśród kobiet uczęszczających na różne zajęcia sportowe najczęściej wybieranym napojem była woda [30, 43].

Zależność między spożyciem alkoholu a rozpowszechnieniem negatywnych następstw tego spożycia jest dobrze udokumentowana. Stąd też, podobnie jak w wielu krajach, także w Polsce podejmuje się działania kontrolne nad dostępnością, konsumpcją i konsekwencjami picia alkoholu [44]. Według danych GUS z 2017 r. [45] największe spożycie alkoholu w litrach w Polsce w 2015 r. dotyczyło – w kolejności malejącej – piwa, wina i miodów pitnych oraz wódki. W badaniu własnym wykazano, że kobiety najchętniej preferowały wino, a w następnej kolejności piwo, przy czym należy wskazać, że wino było preferowane przez istotnie statystycznie większy odsetek kobiet o wysokim poziomie aktywności fizycznej, a piwo przez istotnie statystycznie większy odsetek kobiet o niskiej i umiarkowanej aktywności fizycznej. Wśród dziewcząt i kobiet w Polsce najchętniej pitem alkoholem jest piwo i wino, przy czym niektóre badania wskazywały na częstsze spożycie piwa niż wina [46], a inne wina niż piwa [31]. Wśród kobiet aktywnych fizycznie (uprawiających różne dyscypliny sportu) preferowanymi alkoholami również były piwo i wino, a ich spożycie pod względem ilości i częstości było zmienne [47].

Zazwyczaj racja pokarmowa kobiet zawierała zbyt mały udział energii z węglowodanów złożonych, a zbyt duży z sacharozy (cukru) [3]. Na używanie cukru do słodzenia potraw i napojów przez większą część badanej populacji płci żeńskiej wskazywali Suliga [20] oraz Iłow i wsp. [48]. W badaniach Czarnocińskiej i wsp. z 2013 roku [4] wykazano zjawisko polegające na ograniczaniu przez kobiety w posiłkach produktów będących źródłem cukrów. To zjawisko widoczne było w badaniu własnym, gdyż prawie połowa badanych kobiet deklarowała, że nie słodzi napojów gorących i istotnie statystycznie większy odsetek kobiet o wysokim niż niskim i umiarkowanym poziomie aktywności fizycznej nie stosowało cukru. O zmniejszonym spożyciu cukru i/lub słodkich produktów spożywczych wśród kobiet o umiarkowanej lub wysokiej aktywności fizycznej w relacji do kobiet o niskiej aktywności fizycznej informował Koehler i wsp. w 2019 roku [22]. Ponadto w badaniach Malczyk i wsp. [30] ponad 2/5 kobiet uczęszczających na zajęcia fitness nie słodziło kawy lub herbaty.

Nadmiar soli (sodu) w diecie jest istotnym czynnikiem rozwoju nadciśnienia tętniczego, który z kolei przyczynia się do powstawania chorób sercowo-naczyniowych, udaru mózgu czy raka żołądka [19]. Mimo tych alarmujących danych spożycie chlorku sodu w większości populacji jest wysokie, przekraczając nawet 2–3 krotnie zalecenia. Sól w diecie w krajach wysokorozwiniętych pochodzi w przeważającej ilości z żywności i posiłków produkowanych przemysłowo. Odwrotna zależność występuje w krajach, w których nadal znaczna część żywności przygotowana jest w gospodarstwach domowych, dotyczy to także Polski [49]. Ocena diety populacji warszawskiej wykazała, że sól kuchenna dodawana podczas obróbki kulinarnej w gospodarstwach domowych stanowi ok 45–50% ogólnej zawartości sodu w racjach pokarmowych [50]. Ponadto w badaniu własnym wykazano, że prawie połowa, a w badaniu Suligi [20] ponad połowa kobiet miała zwyczaj dosalania potraw i kanapek przy stole.

Wnioski

W badaniu wykazano, że poziom aktywność fizycznej był czynnikiem istotnie statystycznie różnicującym wybrane zwyczaje żywieniowe kobiet. Wykazano, że wysoki poziom aktywności fizycznej w relacji do niskiego lub umiarkowanego warunkował, w zwyczajowym sposobie żywienia kobiet, częstszy wybór produktów zalecanych z punktu widzenia Nauki o Żywieniu Człowieka.

Bibliografia

- [1] Sanjur D. (1982): *Social and cultural perspectives in nutrition*. Prentice Hall, Inc Englewood Cliffs, New York.

- [2] Jeżewska-Zychowicz M. (2007): *Zachowania żywieniowe i ich uwarunkowania*. Wydanie 2 zm., Wydawnictwo SGGW. Warszawa.
- [3] Wądołowska L. (2010): *Żywieniowe podłoże zagrożeń zdrowia w Polsce*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. Olsztyn.
- [4] Czarnocińska J., Jeżewska-Zychowicz M., Babicz-Zielińska E., i wsp. (2013): *Postawy względem żywności, żywienia i zdrowia a zachowania żywieniowe dziewcząt i młodych kobiet w Polsce*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. Olsztyn.
- [5] Schur E., Noonan C., Polivy J., et al. (2009): *Genetic and environmental influences on restrained eating behavior*. International Journal of Eating Disorders. 42, 765–772. <http://dx.doi.org/10.1002/eat.20734>.
- [6] Gronowska-Senger A. (2013): *Zarys oceny żywienia*. Wydawnictwo SGGW. Warszawa.
- [7] Dutton G.R., Napolitano M.A., Whiteley J.A., Marcus B.H. (2008): *Is physical activity a gateway behavior for diet? Findings from a physical activity trial*. Preventive Medicine. 46, 216–221. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ypmed.2007.12.012>.
- [8] Voorrips L.E., van Staveren W.A., Hautrast J.G. (1991): *Are physically active elderly women in a better nutritional condition than their sedentary peers?* European Journal of Clinical Nutrition. 45, 545–552.
- [9] Blair S.N., Haskell W.L., Ho P., Paffenbarger R.S., Vranizan K.M., Farquhar J.W., Wood P.D. (1985). *Assessment of habitual physical activity by a seven-day recall in a community survey and controlled experiments*. American Journal Epidemiology. 122, 794–804.
- [10] Hartung G.H., Foreyt J.P., Mitchell R.E., Vlasek I., Gotto A.M., (1980): *Relation of diet to high-density-lipoprotein cholesterol in middle-aged marathon runners, joggers, and inactive men*. The New England Journal of Medicine. 302, 357–361.
- [11] Blakely F., Dunnagan T., Haynes G., Moore S., Pelican S. (2004): *Moderate physical activity and its relationship to select measures of a healthy diet*. The Journal of Rural Health. 20, 160–165.
- [12] Tucker M., Reicks M. (2002): *Exercise as a gateway behavior for healthful eating among older adults: an exploratory study*. Journal of Nutrition Education and Behavior. 34 (suppl 1), 14–19.
- [13] Nigg C.R., Burbank P.M., Padula C., Dufresne R., Rossi J.S., Velicer W.F., Laforge R.G., Prochaska J.O. (1999): *Stages of change across ten health risk behaviors for older adults*. Gerontologist. 39, 473–482.
- [14] Wilcox S., King A.C., Castro C., Bortz W. (2000): *Do changes in physical activity lead to dietary changes in middle and old age?* American Journal of Preventive Medicine. 18, 276–283.
- [15] Aktywność fizyczna Polaków, Komunikat z badań, Centrum Badań Opinii Społecznej, Warszawa 2013. <http://www.cbos.pl> [odczyt: 4.07.2018].

- [16] Aktywność sportowa Polaków, Raport z badań TNS Polska, Wrzesień 2015. <http://www.tnsglobal.pl/wp-content/uploads/2015/10/TNS-Polska-Aktywność-sportowa-Polaków.pdf> [odczyt: 1.07.2018].
- [17] Gawęcki J., Czapski J. (2017): *Warzywa i owoce – przetwórstwo i rola w żywieniu człowieka*. Wydawnictwo UP. Poznań.
- [18] Boeing H., Bechthold A., Bub A., at all. (2012): *Critical review: vegetables and fruit in the prevention of chronic diseases*. European Journal of Nutrition. 51, 637–663. <http://dx.doi.org/10.1007/s00394-012-0380-y>.
- [19] Jarosz M (red.). (2017): *Normy żywienia dla populacji polskiej*. Wydawnictwo IŻŻ. Warszawa.
- [20] Suliga E. (2012): *Nawyki żywieniowe kobiet i mężczyzn w wieku 30+*. Studia Medyczne. 28 (4), 43–50.
- [21] Zachowania i nawyki żywieniowe Polaków, Komunikat z badań nr: BS/150/2010, Centrum Badania Opinii Społecznej. Warszawa, 2010, <http://www.cbos.pl> [odczyt: 4.07.2017].
- [22] Koehler K., Boron J.B., Garwin T.M., Bice M.R., Stevens J.R. (2019): *Differential relationship between physical activity and intake of addend su gar and nutritive dense foods: A cross-sectional analysis*. Appetite, 140, 91–97. <http://dx.doi.org/10.1016/j.appet.2019.05.010>.
- [23] Emmons K.M., McBride C.M., Puleo E., Pollak K.I., Marcus B.H., Napolitano M., Clipp E., Onken J., Farraye F.A., Fletcher R. (2005): *Prevalence and predictors of multiple behavioral risk factors for colon cancer*. American Journal of Preventive Medicine. 40, 527–534.
- [24] Aranceta J., Perez-Rodrigo C., Gondra J., Orduna J. (2001): *Community-based programme to promote physical activity among elderly people: the GeroBilbo study*. The Journal of Nutrition Health and Aging, 5, 238–242.
- [25] Gawęcki J., Obuchowski W. (2016): *Produkty zbożowe – technologia i rola w żywieniu człowieka*. Wydawnictwo UP. Poznań.
- [26] Sicińska E. (2010): *Produkty zbożowe u podstaw piramidy zdrowego żywienia*. Przemysł Spożywczy 64 (11), 18–20.
- [27] Malczyk E., Zołoteńka-Synowiec M., Całyniuk B., Malczyk A., Synowiec J., (2017): *Częstotliwość spożycia wybranych produktów spożywczych przez studentów opolskich, śląskich i dolnośląskich uczelni*. Pielęgniarstwo i Zdrowie Publiczne. 26 (1), 35–43
- [28] Goryńska-Goldmann E. (2010): *Tendencje zmian konsumpcji pieczywa w Polsce*. ACTA Oeconomia. 9 (1), 73–86.
- [29] Lebedzińska A. (2007): *Wybrane produkty zbożowe jako elementy funkcjonalne diety – częstość spożycia produktów zbożowych wśród studentów*. Rocznik PZH. 58 (1), 295–300.
- [30] Malczyk E., Zołoteńska-Synowiec M., Misiarz M., Wyka J., Mielnik K. (2015): *Nawyki żywieniowe kobiet uczęszczających na zajęcia fitness*. Bromatologia i chemia toksykologiczna. 3, 445–451.

- [31] Gacek M. (2011): *Zwyczaje żywieniowe grupy osób wyczynowo uprawiających siatkówkę*. Rocznik PZH. 62 (1), 77–82.
- [32] Jąder K. (2004): *Preferencje i zachowania studentów na rynku mleka i produktów mlecznych*. Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu. Zeszyty Naukowe. 14 (6), 175–181.
- [33] Wirfält E., Drake I., Wallström P. (2013): *What do review papers conclude about food and dietary patterns?* Food Nutr. Res., 57, 20523. <http://dx.doi.org/10.3402/fnr.v57i0.20523>.
- [34] *Zachowania żywieniowe Polaków*, Komunikat z badań CBOS nr 115/2014, Warszawa, 2014, <http://www.cbos.pl> [odczyt: 4.07.2017].
- [35] Latoch A., Malik A., Mleko S., Stasiak D.M., Tomczyńska-Mleko M. (2015): *Rola mięsa w żywieniu osób o zwiększonej aktywności fizycznej*, [w:] Karwowska M, Gustaw W (red.). *Trendy w żywieniu człowieka*. Wydawnictwo Naukowe PTTŻ, 157–171.
- [36] Food, nutrition, physical activity and the prevention of cancer: a global perspective. World Cancer Research Fund/ American Institute for Cancer Research, Washington DC, 2007.
- [37] FAO/WHO, *Fats and fatty acids in human nutrition. Report of an expert consultation (10–14 November 2008)*, FAO, Rome 2010.
- [38] Czarniecka-Skubina E., Korzeniowska-Ginter R. (2013): *Ostatni etap łańcucha żywnościowego – przygotowanie żywności przez konsumentów w warunkach domowych*. Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych. 572, 3–12.
- [39] Matthews C.E., Hebert J.R., Ockene I.S., Saperia G., Merriam P.A. (1997): *Relationship between leisure-time physical activity and selected dietary variables in the Worcester Area Trial for Counseling in Hyperlipidemia*. Medicine & Science in Sports & Exercise. 29, 1199–1207.
- [40] Eaton C.B., McPhillips J.B., Gans K.M., Garber C.E., Assaf A.R., Lasater T.M., Carleton R.A. (1995): *Cross-sectional relationship between diet and physical activity in two southeastern New England communities*. American Journal of Preventive Medicine. 11, 238–244.
- [41] Simoes E.J., Byers T., Coates R.J., Serdula M.K., Mokdad A.H., Heath G.W. (1995): *The association between leisure-time physical activity and dietary fat in American adults*. American Journal of Public Health. 85, 240–244.
- [42] Głodek E., Gil M. (2013): *Stopień realizacji norm żywieniowych u kobiet o różnej wartości wskaźnika wagowo-wzrostowego*. Bromatologia i Chemia Toksykologiczna. 46 (2), 171–177.
- [43] Frączek B., Brzozowska E., Morawska M. (2013): *Ocena zachowań żywieniowych zawodników trenujących gry zespołowe w świetle rekomendacji piramidy żywieniowej dla sportowców*. Problemy Higieny i Epidemiologii. 94 (2), 280–285.

- [44] Moskalewicz J, Wieczorek Ł. (2009): *Dostępność, konsumpcja alkoholu i konsekwencje picia – trzy dekady doświadczeń*. Alkoholizm i Narkomania. 22 (4), 305–337.
- [45] Mały rocznik statystyczny 2017. GUS, Warszawa 2017.
- [46] Wierzejska R., Jarosz M., Sawicki W., Stelmachów J., Siuba M. (2011): *Antyzdrowotne zachowania kobiet. Tytoń, alkohol, kofeina*. Żywnienie Człowieka i Metabolizm. 38 (2), 84–98.
- [47] Parus S., Ciślicka M., Napierała M. (2013): *Zdrowy styl życia a świadomość sportowców* [w:] Muszkieta R, Napierała M, Cieślicka M, Żuków W. *Uwarunkowania zdrowotne rekreacji ludzi w różnym wieku*. Polskie Towarzystwo Naukowe Kultury Fizycznej. Bydgoszcz – Poznań.
- [48] Iłow R., Regulska-Iłow B., Biernat J. i wsp. (2007): *Ocena zwyczajów żywieniowych 50-letnich mieszkańców Wrocławia*. Bromatologia i Chemia Toksykologiczna. 40, 121–129.
- [49] Jarosz M., Traczyk I. (2010): *Programy redukcji spożycia soli w Polsce i na świecie*. Żywnienie Człowieka i Metabolizm. 37, 5–6.
- [50] Czerwińska D, Czerniawska A. (2007): *Ocena spożycia sodu, z uwzględnieniem soli kuchennej jako jego źródła, w wybranej populacji warszawskiej*. Rocznik PZH. 58 (1), 205–210.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Poziom aktywności fizycznej a wybrane zwyczaje żywieniowe kobiet*.

Finansowanie

Autor nie otrzymał żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Poziom aktywności fizycznej a wybrane zwyczaje żywieniowe kobiet*.

Declaration of Conflicting Interests

The author declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Poziom aktywności fizycznej a wybrane zwyczaje żywieniowe kobiet*.

Funding

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Poziom aktywności fizycznej a wybrane zwyczaje żywieniowe kobiet*.

INFORMACJE DLA AUTORÓW

1. „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” ukazuje się jako kwartalnik. Publikacje powinny dotyczyć problemów badawczych, którymi zajmują się nauki o kulturze fizycznej (historia, teoria i socjologia kultury fizycznej, problemy rozwoju fizycznego, sprawności i wydolności fizycznej, turystyki i rekreacji, zdrowia i edukacji prozdrowotnej).
2. Publikujemy prace eksperymentalne, przeglądowe, doniesienia i artykuły polemiczne – w języku polskim i językach obcych, po uzyskaniu pozytywnej recenzji.
3. Procedura recenzowania materiałów autorskich publikowanych w „Sporcie i Turystyce. Środkowoeuropejskim Czasopiśmie Naukowym” jest dostosowana do wytycznych MNiSW „Dobre praktyki w procedurach recenzyjnych w nauce” oraz „Kodeksu etyki pracownika naukowego”. Pierwszym etapem recenzowania nadesłanych prac jest recenzja wstępna dokonywana przez Redakcję czasopisma. Na tym etapie praca poddawana jest ocenie pod względem jej zgodności z profilem czasopisma, zachowania wymogów redakcyjnych obowiązujących w wydawnictwie oraz ogólnej poprawności językowej. Tekst spełniający wymogi recenzji wstępnej otrzymuje kod identyfikacyjny i zostaje skierowany do dwóch recenzentów będących specjalistami z zakresu nauk o kulturze fizycznej. Zgodnie z zasadą „double-blind review process”, recenzenci, jak i autorzy, pozostają wobec siebie anonimowi. Recenzenci swoją opinię o pracy przedstawiają, wypełniając formularz recenzji.
4. Redakcja „Sportu i Turystyki. Środkowoeuropejskiego Czasopisma Naukowego”, dbając o rzetelność w nauce, wdraża zapory „ghostwriting” oraz „guest authorship”. Autorzy są zobowiązani do przedstawienia oświadczenia dotyczącego rzetelności nadesłanych prac, a w przypadku artykułów opracowanych przez kilku autorów – do ujawnienia wkładu poszczególnych osób w powstanie pracy. Wszelkie wykryte przypadki nierzetelności naukowej będą demaskowane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucje zatrudniające autorów, towarzystwa naukowe, stowarzyszenia edytorów naukowych itp.).
5. Autor artykułu jest zobowiązany poinformować Redakcję o źródłach finansowania publikacji, jeżeli nadesłana praca powstała dzięki dofinansowaniu instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń lub innych podmiotów („financial disclosure”).
6. Objętość nadsyłanych tekstów nie może przekraczać 15 stron (w tym tabele, wykresy, przypisy, bibliografia). Dokument powinien być napisany w formacie A4 standardowego maszynopisu (1800 znaków na stronie, marginesy: górny i dolny – 25 mm, lewy – 35 mm). Zaleca się stosowanie kroju Times New Roman, 12 punktów, odstęp 1,5 wiersza.
7. Pracę należy przesłać w wersji elektronicznej w edytorze Word (w formacie .doc lub .docx) z dwoma egzemplarzami wydruku. Praca powinna zawierać: a) imię i nazwisko autora lub autorów; b) tytuł naukowy, identyfikator ORCID oraz afiliację; c) tytuł publikacji; d) streszczenie pracy; e) słowa kluczowe pracy; f) dodatkowo w języku angielskim: tytuł pracy, streszczenie, słowa kluczowe ($\frac{1}{2}$ strony); 7) adres kontaktowy, nr telefonu, e-mail (służbowy).
8. W razie umieszczenia w pracy rycin, tabel itp. pochodzących z opracowań zamieszczanych w innych czasopismach lub publikacjach książkowych, autor ma obowiązek uzyskania zgody na ich wykorzystanie.

9. Tabele i materiał ilustracyjny (ryciny, wykresy, fotografie) można zamieścić w osobnych plikach i dokładnie opisać. Miejsca ich wstawienia zaznaczyć na prawym marginesie wydruku tekstu.

a) Stopień pisma w tabeli powinien wynosić 9 p., zaś szerokość tabeli nie może przekraczać 125 mm. Nie stosuje się innego formatowania tabeli niż siatka. Tytuł umieszcza się nad tabelą. Przypisy do tabeli umieszcza się bezpośrednio pod nią. W tabeli nie zostawia się pustych rubryk.

Obowiązują następujące znaki umowne:

pauza (—) – zjawisko nie występuje,

zero (0) – zjawisko istnieje, jednakże w ilościach mniejszych od liczb, które mogą być wyrażone uwidocznionymi w tabeli znakami cyfrowymi,

kropka (.) – zupełny brak informacji lub brak informacji wiarygodnych,

znak x – wypełnienie rubryki ze względu na układ tabeli jest niemożliwe lub niecelowe,

„w tym” – oznacza, że nie podaje się wszystkich składników sumy.

b) Wykresy należy sporządzać za pomocą programów Microsoft Office (Excel, Microsoft Graph). Szerokość wykresu nie może przekraczać 125 mm. Numer i tytuł wykresu zapisuje się pod wykresem. Wykresy sporządzane innymi programami i wklejane jako rysunki muszą spełniać następujące kryteria:

– minimalna rozdzielczość to 300 dpi,

– dane i opisy zamieszczone na wykresie muszą być zapisane Times New Roman w stopniu 9 p.,

– nie należy projektować trójwymiarowych wykresów, które będą nieczytelne; zaleca się wykresy jednowymiarowe,

– nie stosuje się obramowań pola wykresu ani obramowań legendy,

– nie stosuje się tła innego niż białe,

– nie powtarza się tytułu wykresu ani zapisu „Źródło:...” na obszarze kreślenia.

c) Wielkość ilustracji musi być dostosowana do formatu B5. Minimalna rozdzielczość ilustracji to 300 dpi.

10. Zasady opisów bibliograficznych:

a) w pracach z zakresu humanistycznych i teoretycznych podstaw kultury fizycznej i turystyki należy stosować przypisy dolne; obowiązuje alfabetyczny układ bibliografii (pozycje bibliografii nie są numerowane);

– przykładowe przypisy: J. Nawrocki, J. Mrzygłód, *W szczęku stalowych kling*, Warszawa 1957, s. 114–119; Z. Dziubiński (red.), *Kultura somatyczna kleryków*, Warszawa 1996, s. 18; M. Ponczek, *Związki Kościoła Katolickiego z „Sokołem” Ziemi Łódzkiej do 1939 r.*, [w:] A. Nowakowski (red.), *Studia z historii i organizacji kultury fizycznej*, Częstochowa 1997; J. Konopnicki, *Wychowanie fizyczne w gimnazjum wołyńskim*, „Kultura Fizyczna” 1956, nr 3, s. 175–177.

– przykładowe opisy bibliograficzne: Barabasz S., *Wspomnienia narciarza*, Zakopane 1914; Mroczko L. (red.), *Maków Podhalański*, Kraków 1978; Chełmecki J., Wilk S., *Wybrane czynniki społeczno-polityczne kształtowania modelu organizacyjnego kultury fizycznej w Polsce Ludowej*, [w:] *Wybrane problemy organizacji kultury fizycznej w Polsce. Z warsztatów badawczych*, Warszawa 1987; Hądzelek K., *Wychowanie fizyczne na ziemiach polskich przed odzyskaniem niepodległości*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1993, nr 4.

b) w pozostałych pracach numer pozycji bibliograficznej podajemy w nawiasie kwadratowym wewnątrz tekstu głównego; obowiązuje alfabetyczny układ bibliografii (pozycje bibliografii są numerowane w nawiasach kwadratowych). Przykład opisów bibliograficznych:

– [1] Pilicz S. (1988): *Zmiany sekularne w rozwoju fizycznym i sprawności ruchowej studentów polskich*. Wychowanie Fizyczne i Sport, 4, s. 3–12; [2] Tatarczuk J. (2002): *Cha-*

rakterystyka porównawcza struktury somatycznej i typologicznej słuchaczy I roku kierunków pedagogicznych i wychowania fizycznego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie. [w:] Malinowski A., Tatarczuk J., Asienkiewicz R. (red.): *Ontogeneza i promocja zdrowia w aspekcie medycyny, antropologii i wychowania fizycznego.* Uniwersytet Zielonogórski. Zielona Góra, s. 369–373; [3] Wawrzyniak G. (1997): *Normy wybranych cech somatycznych kandydatów na studia wychowania fizycznego.* AWF. Poznań.

- c) bez względu na język artykułu, źródła (tytuły publikacji, czasopism, nazwy archiwów) oraz nazwy własne (np. Zrzeszenie Ludowe Zespoły Sportowe, Dar Pomorza) podajemy w brzmieniu oryginalnym, ewentualne tłumaczenie podajemy w nawiasie kwadratowym;
- przykład opisu bibliograficznego (język artykułu angielski, źródło polskie): Z. Szafkowski, *Światowe Igrzyska Polonijne z lat 1999–2000* [*World Polonia Games in the years 1999–2000*], [in:] B. Woltmann (ed.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce* [*From the most recent history of physical culture in Poland*], vol. 5, Gorzów Wlkp. 2002.
11. Autor oświadcza, że sprawdził, czy źródła bibliograficzne przywołane w artykule są zarejestrowane w systemie Digital Object Identifier (DOI), i czy posiadają identyfikator DOI. W przypadku jego występowania, właściwy dla artykułu przywołanego w bibliografii/przypisach numer DOI został podany w stosownym przypisie, po danych bibliograficznych przywołanego źródła, w formie aktywnego hiperłącza. Numery DOI należy weryfikować bezpośrednio na stronach internetowych czasopism czy wydawców lub na stronie agencji CrossRef: <http://www.crossref.org/guestquery/>
12. Termin składania prac do kolejnych numerów upływa 31 stycznia 2020 (numer 3, 2020), 30 kwietnia 2020 (numer 4, 2020), 31 lipca 2020 (numer 1, 2021).
Prace należy nadsyłać na adres redaktora naczelnego i redaktorów naukowych:
Eligiusz Małolepszy (e.malolepszy@ujd.edu.pl)
Teresa Drozdek-Małolepsza (t.drozdek-malolepsza@ujd.edu.pl)
Błażej Cieślik (b.cieslik@ujd.edu.pl)
Katedra Polityki Społecznej, Pracy Socjalnej i Turystyki
ul. Waszyngtona 4/8
42-200 Częstochowa
tel. (34) 378-42-97

Redaktor naczelny informuje, że każdy numer czasopisma będzie umieszczany również na stronie internetowej Biblioteki Głównej UJD w Częstochowie, w wersji elektronicznej.

INFORMATION FOR AUTHORS

1. "Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe" appears as a quarterly. Publications should relate to research problems dealt with in the field of physical culture (history, theory and sociology of physical culture, physical development problems, fitness and physical efficiency, tourism and recreation, health and health education).
2. We publish papers about experiments, reviews, reports and polemic articles – in Polish and in foreign languages, after they have been positively reviewed.
3. The procedure for reviewing the copyright materials published in "Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe" is adapted to the guidelines of the MNiSW (Ministry of Science and Higher Education) "Dobre praktyki w procedurach recenzyjnych w nauce" (Good Practices in Reviewing Procedures in Science) and "Kodeks etyki pracownika naukowego" (The Code of Conduct for Researchers). The first stage of reviewing the submitted publications is a preliminary review made by the editorial staff of the Journal. At this stage, the publication is evaluated in terms of its compatibility with the profile of the Journal, the editorial requirements of the publishing house and general linguistic correctness. The text satisfying the requirements of the initial review receives an identification code and is directed to two reviewers, who are specialists in the field of physical culture. According to the principles of the "double-blind review process", reviewers and authors remain anonymous to one another. The reviewers present their opinions on the work by completing the review form.
4. Taking care of the integrity of science, the editors of the "Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe" implement barriers for "ghostwriting" and "guest authorship". The authors are required to submit a statement regarding the reliability and copyright to the submitted texts, and in the case of articles prepared by several authors – to disclose the rate of contribution of individual authors to the creation of their work. All detected cases of scientific misconduct will be exposed, including notification of relevant entities (institutions employing authors, scientific societies, associations of scientific editors, etc.).
5. The author of the article is obliged to inform the Editorial Office of the source of funding for the publication, if the submitted work was created thanks to funding of scientific and research institutions, associations or any other entities ("financial disclosure").
6. The volume of submitted texts should not exceed 15 pages (including tables, graphs, footnotes, bibliography). The document should be written in the A4 format of a standard typescript (1800 characters per page, margins: upper and lower – 25 mm, left – 35 mm). It is recommended to use the Times New Roman typeface, 12 points and a 1.5-line spacing.
7. The work should be sent in an electronic version in the Microsoft Word editor (in .doc or .docx format) with two copies of the printout. The work should include: a) the name and surname of the author or authors; b) academic title, ORCID iD and affiliation; c) the title of the publication; d) an abstract of the paper; e) keywords of the text; f) additionally in English: the title of the paper, an abstract, keywords (½ page); 7) contact address, telephone number, e-mail (business).
8. In the case of placing engravings, tables, etc. in the work, coming from studies published in other magazines or books, the author is required to obtain permission to use them.
9. Tables and illustrations (figures, graphs, photographs) can be placed in separate files and accurately described. Place their insertions should be marked in the right margin of the text printout.
 - a) The font in the table should be 9 points, while the width of the table should not exceed 125 mm. There is no other table formatting than the grid. The title is placed above the table. Footnotes to the table are placed directly below it. No empty boxes are to be left in a table.The following conventional symbols apply:
pause (—) – the phenomenon does not occur,

zero (0) – the phenomenon exists, however in quantities smaller than the numbers that can be expressed in the table with numerical digits,

dot (.) – complete lack of information or lack of reliable information,

x sign – it is impossible or pointless to fill in the boxes, because of the layout of the table,

“incl.” – means that you do not give all the components of the sum.

b) Charts should be prepared using Microsoft Office programs (Excel, Microsoft Graph). The width of the chart must not exceed 125 mm. The chart number and title are saved below the graph. Charts made with other programs and pasted as drawings must meet the following criteria:

- the minimum resolution is 300 dpi,
- data and descriptions placed on the chart must be Times New Roman to 9 pt,
- you should not design three-dimensional charts that will be illegible,
- the field of the chart field and the borders of the legend are not used,
- no background other than white is used,
- the title of the chart or the record “Source: ...” is not repeated in the area of plotting.

c) The size of the illustrations must be adapted to the B5 format. The minimum resolution of the illustrations is 300 dpi.

10. Rules for bibliographic descriptions:

a) footnotes should be used in articles concerning humanistic and theoretical foundations of physical culture and tourism; the alphabetical arrangement of the bibliography applies (bibliographic entries are not numbered);

- sample footnotes: J. Nawrocki, J. Mrzygłód, *W szczękę stalowych kling*, Warszawa 1957, pp. 114–119; Z. Dziubiński (ed.), *Kultura somatyczna kleryków*, Warszawa 1996, p. 18; M. Ponczek, *Związki Kościoła Katolickiego z “Sokołem” Ziemi Łódzkiej do 1939 r.*, [in:] A. Nowakowski (ed.), *Studia z historii i organizacji kultury fizycznej*, Częstochowa 1997; J. Konopnicki, *Wychowanie fizyczne w gimnazjum wołyńskim*, “Kultura Fizyczna” 1956, No 3, pp. 175–177.
- sample bibliographic descriptions: Barabasz S., *Wspomnienia narciarza*, Zakopane 1914; Mroczo L. (ed.), *Maków Podhalański*, Kraków 1978; Chelmecki J., Wilk S., *Wybrane czynniki społeczno-polityczne kształtowania modelu organizacyjnego kultury fizycznej w Polsce Ludowej*, [in:] *Wybrane problemy organizacji kultury fizycznej w Polsce. Z warsztatów badawczych*, Warszawa 1987; Hądzelek K., *Wychowanie fizyczne na ziemiach polskich przed odzyskaniem niepodległości*, “Wychowanie Fizyczne i Sport” 1993, No 4.

b) in other papers, the number of a bibliographic item is enclosed in square brackets within the main text; the alphabetical arrangement of the bibliography applies (bibliographic entries are numbered in square brackets). A sample of bibliographic descriptions:

- [1] Pilicz S. (1988): *Zmiany sekularne w rozwoju fizycznym i sprawności ruchowej studentów polskich*. Wychowanie Fizyczne i Sport, 4, p. 3–12; [2] Tatarczuk J. (2002): *Charakterystyka porównawcza struktury somatycznej i typologicznej słuchaczy I roku kierunków pedagogicznych i wychowania fizycznego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie*. [in:] Malinowski A., Tatarczuk J., Asienkiewicz R. (eds.): *Ontogeneza i promocja zdrowia w aspekcie medycyny, antropologii i wychowania fizycznego*. Uniwersytet Zielonogórski. Zielona Góra, p. 369–373; [3] Wawrzyniak G. (1997): *Normy wybranych cech somatycznych kandydatów na studia wychowania fizycznego*. AWF. Poznań.

c) regardless of the language of the article, sources (titles of publications, magazines, names of archives) and proper names (e.g. Zrzeszenie Ludowe Zespoły Sportowe, Dar Pomorza) are given in the original version, plus possible translation in square brackets;

- sample of a biographic description (language of the article: English, source: Polish): Z. Szafkowski, *Światowe Igrzyska Polonijne z lat 1999–2000* [*World Polonia Games in*

the years 1999–2000], [in:] B. Woltmann (ed.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce [From the most recent history of physical culture in Poland]*, vol. 5, Gorzów Wlkp. 2002.

11. The author declares that he has checked whether the bibliographic sources referred to in the article are registered in the Digital Object Identifier (DOI) system and whether they have the DOI. In the case of its occurrence, the DOI number appropriate for the article recalled in the bibliography / footnotes has been given in the relevant footnote, after the bibliographic data of the referenced source, in the form of an active hyperlink. DOI numbers should be verified directly on the websites of magazines or publishers or on the CrossRef agency website:

<http://www.crossref.org/guestquery/>

12. The deadlines for submitting papers to subsequent issues are: 31 January 2019 (number 3, 2020), 30 April 2020 (number 4, 2020), 31 July 2020 (number 1, 2021).

The articles should be sent to the address of the editor-in-chief and scientific editors:

Eligiusz Małolepszy (e.malolepszy@ujd.edu.pl)

Teresa Drozdek-Małolepsza (t.drozdek-malolepsza@ujd.edu.pl)

Błażej Cieślak (b.cieslik@ujd.edu.pl)

Katedra Polityki Społecznej, Pracy Socjalnej i Turystyki

al. Armii Krajowej 13/15

42-200 Częstochowa

tel. (34) 378-42-97

The editor-in-chief informs that every issue of the journal will also be placed and available on the website of the UJD Central Library in Częstochowa, in an electronic version.